

**АДЫГЭБЗЭ БЖЫГЭЭЦІЭХЭМРЭ
АБЫХЭМ ЛЬАБЖЬЭ ЯХУЭХЬУА ПСАЛЬЭХЭР
УТЫКУ КЫЗЭРИХБЭРЭ БЗЭМ ЗЭРЫХЭЛЭЖЬЫХЫР**

2011 - Бер Хыкмэт

Цыхум шылэгүүэ логиер (бзэр) кызэрылатэ шыклэу зэпкырыуващ псалъэбзэри, ар зэрыухуа псалъэхэри шылэгүүэрэ шылэу шытхэращ зытеухуар. Бзэрэ псалъэхэр зытеухуарэ зыхуэхуэр шылэгүүэ зилэхэращи, псалъэ лэужыгыгуэу шыт бжыгээцлэхэр зытеухуари шылэгүүэ зилэхэращ. "Бжыгээцлэ" жыхуэтлэ псалъэхэр утыку кызэрихьарэ кызтехьуклар мы лэжыгыгэм и луэхугүүэу шытши, ахэр шылэгүүэ зилэрэ шылэр зэрылыгтэ, зэрызэпкырыль, зэрызэпкырыувэмрэ шылэгүүэр зэрызеклэу шыклэм теухуауэ утыку кыхьа псалъэхэм кьатехьуклыжащ. "Бжыгээцлэ" жыхуэтлэ псалъэхэм кьалатэу адыгэбзэм гурылэгүүэ кьытхуищыр мыпхуэдэщи, бжыгээцлэ пэщлэдзэу тлыгтэ псалъэхэр цыхум "бжэн" луэхугүүэр кызэригэунэхум кызэрыгуэклрэ дэщыгыгуу утыку кыхьауэ лытапхэкьым; абы ипэлүэклэ бзэ зэпкырыувэклэрэ лэжыклэм шылэгүүэр зэрызэпкырыувэрэ зэрыужыыр кызэрылатэ псалъэхэу утыку кыхьахэр иужьклэ бжыгэхэр кызэрылатэ псалъэхэу "бжэн" луэхугүүэм хэлэжыкхыу щидзэжащ.

Бзэр ухуарэ зэрыхьун хьуа нэужыщ цыхум "бжэн" луэху кьышцигэунэхуауэ зэралыгтэри, адыгэбзэм гурылэгүүэ кьытхуищлри мыращ. Икли, шылэгүүэ ужыгыгуэр зэрызеклүэрэ дэтхэнэ и ыхьэрэ шыплэр кызэрылатэу утыку кыхьа псалъэхэм мы я зэклэлхьэужыкларуи жылэпхэщ цыхум "бжэн" луэхур кызэригэунэхуами льябжэ хуэхуар.

Мы псалъэхэм кызэрылатэщи, зытеухуарэ кьызыхуеклүэклэу шыт шылэгүүэ зилэхэм лэмылэсрэ тежыныгэклэрэ кьеклүэклэ "бжэн" луэхур зэрыгэзащлэ бжыгэхэр кызэрылатэ бжыгээцлэхэм льябжэ яхуэхуар шылэгүүэр зэрызэпкырыльрэ зэрыужыыр кьэзылатэу утыку кыхьа псалъэхэращ. Мы лэжыгыгэр зэхуэмыдэ мы луэхугуитлыр зэрызэпыщлам теухуащ: шылэгүүэклэ мыхьэнэншэу шытрэ бзэ лэжыклэкли шхэфэтельу лытапхэ "бжэн" луэхугүүэрэ бжыгэхэр кьызылэ бжыгээцлэхэр шылэгүүэр зэрызэпкырыльрэ зэрыужыу мыхьэнэншхуэрэ философиеклэ а нэхь кууагь зилэу утыку кыхьа псалъэхэм кызэрытехьуклам теухуащ.

*

"Бжыгэ, бжын, бжэн" псалъэхэр "бж" макь зэгуэтклэрэ кьэхьуа псалъэхэращи, зэрызэлыта ужыгыгуэклэ (б) генератикэ (ж) зэпыщлэныгэ зилэ луэхугүүэ кьызылэ псалъэхэщ. Кьызтехьукла "бж" макь зэгуэт мыхьэнэм езэгь луэхугүүэщ "бжын, бжэн" псалъэхэр зытеухуари, ар кызэреклүэклым дэтхэнэ и зы шыплэрэ ыхьэри

"бжыгъэ"у лъытащ, икIи дэтэнэ зы бжыгъэр зэрылъыта псалъэхэу "бжыгъэщIэ"хэм лъабжъэ хуэхъуарэ ахэр къызытехъукIыжар щылэгъуэм теухуауэ зи гугъу тщIы псалъэхэращ.

"Бж" макъ зэгъуэтым занщIэу кыигъэхъуа "бжын, бжэн" глаголхэр адыгэбзэм "бжыгъэ"кIэрэ къекIуэкI мы Iуэхугъуэм хуэлъуарэ ар кыыриIуэн папщIэ кыигъэщIауи жьплэфынщ. Ауэ "бж" макъ зэгъуэт мыхъэнэр фIэкIыплэ имылэу мы зи гугъу тщIы (бжын, бжэн) Iуэхугъуэм теухуарэ хуэлъуауэ зэрыщымытынури гулъытапхъэщ. Аращи, зэрызэлыта ужьыгъуэр генератикэ зэпыщIэныгъэкIэ къэхъуу щытмэ, ар "бж" макъ зэгъуэтым кыIуэтапхъэ Iуэхугъуэщи, зы Iуэхугъуэ лIэужьыгъуэу щыт "бжын, бжэн"ым нэмыщI, езым и мыхъэнэм езгъыу къекIуэкI дэтхэнэ зы Iуэхугъуэри "бж" макъ зэгъуэткIэрэ къэлъуатэу бзэм псалъэхэр кыызэригъэщIыфынур гурыIуэгъуэщ.

Мы псалъэхэм кыызэрыгуэкIщи, адыгэбзэу макъыбзэм и лэжьэкIэм ипкъ иткIэ, "бжын, бжэн" псалъэхэр, зытеухуа мы Iуэхугъуэр цIыхум кыигъэунэхуа нэужьы къэхъуфынщ, абы ипэу "бж" макъ зэгъуэт мыхъэнэм кыIуэтапхъэхэм теухуауи къэхъуфынщ. Аращи, зи гугъу тщIы "бжын, бжэн, бжыгъэ" Iуэхугъуэр зэрыигъуэкIэрэ "бж" макъ зэгъуэт мыхъэнэкIэ зэрызэкъырыувэфынур гурыIуэгъуэми, мы Iуэхугъуэм хуэмыдэхэри -ар дыдэу- "бж" макъ зэгъуэт мыхъэнэкIэрэ къэлъуатэу псалъэхэр зэрыухуэфынури гулъытапхъэщ. ИкIи мыпхуэдэщ, зи гугъу тщIы "бжэн" Iуэху зыхэмылгу, зэрызэлытарэ зэрызэпыщIа щIыкIэкIэ зыгуэрхэр къэлъуэтэн Iуэхугъуэу "къэбжын, къэбжэкIын, къэбжъэкI" псалъэхэр "бж" макъ зэгъуэткIэ зэрыухуа щIыкIэр. Мыхэр "бжыгъэ"хэмрэ ахэр зэрызэрэкIуэ Iуэхугъуэу "бжын, бжэн" псалъэхэм ипэ кыихуэу къэмыхъуауи, фIэкIыплэ имылэу зи гугъу тщIы Iуэхугъуэм теухуа "бжыгъэ, бжын, бжэн" псалъэхэм кыитехъукIын хуейуи жылэпхъэкъым. Аращи, "бжыгъэ"рэ "бжын, бжэн" псалъэхэр къэмыхъуауэ щытауи, зи гугъу тщIы "къэбжын, къэбжэкIын" псалъэхэр къэхъуфынт. Дауэми, зэхуэмыдэ IуэхугъуитIым теухуарэ зэхуэдэу "бж" макъ мыхъэнэкIэ ухуа мы псалъэхэр зыр зым пымышIарэ щхъэжу утыку кыызэрихъэфынухэр гулъытапхъэщ. Аращи, адыгэбзэм япэ кыигъэщIа усэ лIэужьыгъуэу лъытапхъэ "къэбжэкI"ыр зыгуэрым теухуауэ жылэпхъэхэр зэрызэлытарэ зэпыщIауэ зэкIэлъыкIуэу зэрыгъэпсар кызыIуэ зы псалъэщи, ар фIэкIыплэ имылэу "бжэн"рэ "бжыгъэ" Iуэхугъуэм пыщIауэ къэхъуа псалъэу лъытапхъэкъым.

"Бжын, бжэн" Iуэхугъуэр цIыхум кыызэригъэунэхуар бзэм и зэкъырыувэкIэр ухарэ зэрыхъун хъуа нэужьу жылэпхъэщ. ЦIыхур бжэуэ щIимыдзэ куэдIуэ ипэ, къэхъуынгъэрэ щылэгъуэр гулъытэ кыыхуэхъуауэ къыщIэкIынти, бжэнкIэрэ зэрихъэу щIидза "бжыгъэ"хэр кызытехъукIар мис мы щылэгъуэрэ къэхъуынгъэ Iуэхугъуэхэрауэ жылэпхъэщ. НытIэ, "бжэн" Iуэхур утыку кыышихъэм щыгъуэ, "бжыгъэ" къэзыIуатэ

бжыгъэцлэхэм я лъабжэр щылэгъуэрэ къэхуыныгъэм теухуа макъ мыхъэнэхэмрэ псалъэхэм щылытыхуэн хуейщ. Макъыбзэу щыт адыгэбзэм ущыхэплъэм деж, узылытыхуэр куэдыщэ дэмыккыу абы уи пашхэм кыырельхэр; ултыхуэн ухуэмыныкыуэ занщлэу кыбгургегъалур. Мыпхуэдэщ бжыгъэхэр утыку кызызыхам лъабжэ хуэхуэ лүэхугъуэхэри, абыхэм и лъабжэр япэрауэ щылэгъуэм теухуа макъ мыхъэнэ "щ"ым деж кышчылытыхуэн хуейщ. Е нэгъуэщкыу жыплэмэ, "щ" макъ мыхъэнэрэ ар бзэм зэрыхэлэжыххыр гурылэгъуэ щыхуклэ, "бжыгъэ"р кызызыхуэрэ кызызылүэтэ лъабжэри занщлэу гурылэгъуэ кышхуохур.

"Бжэн" лүэхугъуэрэ "бжыгъэ"хэр лэпэбжэклэм кытехуклауэщ зэралгытэри, адыгэбзэм и бжыгъэ гуэрхэр зэрызэпкырыувэм мыри кыхэщу егъэпжыр. Ауэ, "бжэн" лүэхугъуэмрэ ар лэпэбжэклэу кьемыжэ иплуклэ, бзэр зэрызэпкырыувэм хиубыдэу къэхуэрэ щылэгъуэ ужыгъуэр кызызылүэтэ псалъэхэр утыку кыхагъэххэнти, лэпэбжэклэр япэу кьеклуккыу зэрыщидзэм а псалъэхэр лъабжэ языхуэхуари кыхошыр адыгэбзэм. Мы лэжыгъэм зи гугъу ищынухэм и нэхыбаплэри мы псалъэхэр кызызыхуэм теухуащ.

"Бжэн" лүэхугъуэрэ "бжыгъэ"хэр япэу лэпэбжэклэм кытехуклауэ ялытэми, абы и лъабжэрэ ар кызызыхуэ щыклэр иджыри налуккым. Ауэ бжыгъэхэр щылэгъуэм теухуауэ зылыта пасэррей философ гуэрхэри щылащ. Абыхэм мы гупшысэхэр тегъэщлэлэ зыхуащкыфыну зы лъабжэрэ бзэ лэжэклэ къагъэлыгъуаккым. Мыпхуэдэ гупшысэхэр пэжу щытмэ, абыхэм тегъэщлэлэ яхуэхунур псалъэбзэ кьежъаплэу лытапхэ бзэхэрагъэнщ. Адыгэбзэр зэрымакыбзэрэ, макъыбзэри псалъэбзэ кьежъаплэу зэрыщытым ипкъ зэритклэ, адыгэбзэр щылэгъуэмрэ ар зэрызеклэу щыклэм тегъэщлэлэ зыхуэпщкыфыну зы бзэщ. Адыгэбзэм и лэжэклэм "бжэн" лүэхугъуэрэ "бжыгъэ"хэм лъабжэ яхуэхуэрэ щылэгъуэ ужыгъуэр кызызылүэтэу утыку кыха псалъэхэрауэ зэрыщытыр кыхошыр.

*

Щылэгъуэ лъабжэм теухуа макъ мыхъэнэ зилэ "щ"ыр дэтхэнэ гуэрыр зэрыщылэр утыку кызылтыхэ макъщ. Дэтхэнэ гуэрыр щылэу зэрыщытрэ щылэгъуэ зэригуэтыр кызызэригъэлыгъуэм ипкъ зэритклэ, "щ" макъыр икли щылэгъуэр зэрызэпкырыувэрэ зэрызэхэлэри кызылүэрщ; щылэу щыт дэтхэнэ гуэрыр зэрызэхэлэ щыклэри "щ" макъ мыхъэнэращ къэзылүатэр. Щылэгъуэ зилэрэ щылэу щыт дэтхэнэ гуэрыр "щ" макъ мыхъэнэклэщ кызызылүатэри, дэ щылэгъуэ зилэрэ щылэгъуэм хэтхэм дежклэ, лытэгъуэ кытхуэхурэ щылэгъуэ зилэрэ щылэу щытхэращи, щылэгъуэ зилэу тлытэхэри зэрызэпкырыувэрэ зэрызэпкырылытри щылэгъуэм ипкъ зэритклэщ. Аращи, щылэгъуэ зилэрэ щылэр зэрыхуэрэ зэрызэпкырыувэу зэрызэпкырылытри "щ" макъ мыхъэнэклэщ

кызырытлатэрэ гурылуэгъуэ кызырытхуэхур. Шылэгъуэ зилэр зэрызэпкырыувэрэ зэрызэпкырыль дэтхэнэ и зы лъэныкыуэри налуэ къэзыщлрэ кызырылатэр "щ" макъ мыхъэнэклэрэщ. Шылэгъуэр зы геометрием итрэ лъэныкыуищ илэуш утыку кызызыхьэри, шылэгъуэрэ дэтхэнэ зы шылэр "щ" макъклэрэ кызырытлатэм хуэдэжу, ар къэзыгъэху дэтхэнэ зы лъэныкыуэм и гугъу тщыфынумэ, ари "щ" макъ мыхъэнэклэрэщ кызырытлатэфынур. Дэтхэнэ зы шылэр зэхэлъынкларэщ утыку кызызыхьэри, шылэгъуэм мы и зэхэлъыклэр "щ" макъ мыхъэнэм теухуа луэхугъуэу, щхъэж "щы"уэ лъытапхъэщ. Зы "щы" лэнатлэу щытрэ "щы"уэ зэпкырылгуэ зы зэманыгъуэ лэнатлэклэ лэжъэклэ зилэращ "щылэ"р.

Ауэ мыбдежым къэтлатэхэмклэ зи гугъу тщы "щы"р иджыри зы бжыгъэцлэу лъытапхъэкым. Ар зы бжыгъэцлэм зэрытеухуам и лъабжъэр мы лэжыгъэм къегъэунэхури, игъуэ къэсрэ "бжэн" луэхур кышчыунэхум щыгъуэ, и макъ мыхъэнэм игъэзащлэрэ и лъэклыныгъэр лъабжъэ зэрыхуэхуэклэрэ "щы"р зэрыигъуэклэрэ зы бжыгъэм флэщыгъэцлэ хуэхужащ. А бжыгъэм игъэзащлэрэ ар лъабжъэ зыхуэхуф луэхугъуэхэм ипкъ итклэ, ар "щ" макъым и мыхъэнэр зыхуэфашэ зы бжыгъэу зэрилъытэклэрэ бзэм "щы"уэ илътэтрэ щызеклуэу щидзащ.

"Шылэ" псалъэм утыку кырылхьэр шылэгъуэ лъабжъэ зи мыхъэнэ "щ"ыр зы зэманыгъуэ лэнатлэ кызылуэ "лэ"клэрэ лэжыгъэ зэрыгъуэтращ: шылэгъуэ лъабжъэм функционал клэуэтэгъуэрэ зэман лимитклэ (лэ) - зы зэманыгъуэ пыхытыклэклэ- лэжыгъэ зыгъуэтращ "щылэ" жыхуэтлэр. "Щ"ыр шылэгъуэ лъабжъэ зи мыхъэнэ макъыу, ар кызырылу щыклэ "щы"уэ бзэм занщлэу зы "макъ псалъэ" хэхъухъащи, "щылэ" псалъэм хэт "щы"м "щ" макъ мыхъэнэуи, зы "макъ псалъэ"уи еджапхъэщ. Аращи, "щылэ" псалъэм хэт "щы"м "щ" макъ мыхъэнэклэрэи, зы "макъ псалъэ"уи (щы) еджапхъэщ.

Мы псалъэхэм кызырыгуэклэ, "щы"р зыдыщыплъагъу дэтхэнэ зы щыплэр "щ" макъ мыхъэнэуи, бзэ мыхъэнэуэ зы псалъэу "щы"уи еджапхъэщ. "Щы"р шылэгъуэр зэрызэхэлъымрэ зэрызэхэлъ лъэныкыуэхэр зыхэзыубыдэ зы геометриер утыку кызылхьэрэщ. Шылэгъуэ зыгъуэтрэ зы шылэу утыку кыхьэр "щ" макъ мыхъэнэр щхъэж зы макъыу, икли зы псалъэуи "щы"уэ къэлэуэтапхъэщи, "щы"уэ зэпкырыувэрэ "щыгъуэ"м щихуэращ шылэгъуэрэ дэтхэнэ шылэ гуэрыр утыку кызызыхьэ, зэрыхуэ, зэрызэпкырыувэ, зэрызэхуэклэрэ шылэгъуэщлэ утыку кызызыхьэр. Аращи, шылэгъуэм кыхэхъуклыу шылэу утыку кыхьэнур игъуэ кышчысрэ утыку кышчихъэнур, зэрызэхуэклынури зэрыигъуэклэ "щ" макъ мыхъэнэклэрэщ кызырылатэр: ар "щыгъуэ"ращ. Игъуэр къэсрэ "щы"р зыгъуэту "щыгъуэ"м ихуэр шылэу утыку къохьэр; шылэгъуэ зилэр зэрызэхуэклэри, и шылэгъуэм зэрехыжри игъуэ къэсрэ "щыгъуэ"р кышчыхуращ. Дэтхэнэ зы "щыгъуэ"м деж, зыгуэр къохъу е зохуэк, зыгуэр утыку къохъэ е мэхур.

"Щы"р щылэгъуэ лъабжьэщи, и макъ мыхъэнэклэ ирехъу, зы "макъ псалъэ"уи щырет, ар адыгэбзэм щыхэплъагъуэ дэтхэнэ зы щыплэм щылэгъуэм теухуа мыхъэнэщ иджрэ утыку къырилъхьэр. Щхъэж зы "макъ псалъэ"у бзэм хэплъагъуэ "щы"р зы бжыгъэцлэу щытми, "бжэн" лүэхур къэхъуа нэужь, а бжыгъэм (З) зэрыфлэщам и лъабжьэр - зи гугъу зэрытщлагъэххэу- щылэгъуэм зэрытеухуараш. "Щы"р япэрауэ щылэгъуэм теухуа мыхъэнэуэ бзэм зэрыхэхьар гурылуэгъуэщи, цыхум "бжэн" лүэхугъуэрэ "бжыгъэ"хэр къыщигъэунэхум щыгъуэ, - мы лэжыгъэм къызэрыхэщщи-, "щы"р зы бжыгъэцлэ хъужаш. Аращи, бзэм иужьклэ "щы"р зы бжыгъэцлэу щызекулэу зэрыщидзар "щ" макъ мыхъэнэр нэмышлэ зэрыхъуаракъым; а бжыгъэр "щ" макъ мыхъэнэклэрэ зэрылътытапхъэм папщлэщ.

"Щы" ллэужыгъуэу щытрэ щылэгъуэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр зы плэм итрэ зы геометриеу зэрызэпкъырылътклэрэ "зы"уэ мэлътэр. Нытлэ, "щ" макъымрэ "з" макъым щылэгъуэм теухуауэ зэпыщлэныгъэ зэрызыхуалэр гурылуэгъуэщи, мыбдежым "з" макъ мыхъэнэми щыгъуазэ дыхуэхъужын хуейщ.

Япэрауэ "жъ, щ" макъхэр къэхъуплэгъуу лътытапхъэщи, я мыхъэнэхэм зэпыщлэныгъэ зэрызыхуалэнури гулътытапхъэщ. Бзэгү лъэдакъэр зи къэхъуплэ мы макъхэр бзэгүр макъ къэхъуныгъэм тезыша макъхэуи лътытапхъэщи, бзэгүм япэу хъэрычэт зэригъуэтым "жъ" макъыр къытехуклауэ зэрыщытыр, икли а щыплэм "жъ" нэужьым къыщыхъуа макъри "щ" макърауэ зэрыщытыр ди лэжыгъэхэм гурылуэгъуэ къащыр. Мы я къэхъуклэм теухуаш я макъ мыхъэнэхэри, "жъ" макъ мыхъэнэр увылэгъуэ зимылэ хъэрычэтым теухуаш, "щ" макъ мыхъэнэри щылэныгъэм теухуаш.

"З" макъыр "жъ"ым и къэхъуклэр зи къэхъуклэу, абы бзэгүплэм къытехуклыжа макъщ. Ауэ "з" макъым ипэ "жъ"ым къытехуклыжа макъыр "ж" макъращи, мы макъхэр къэхъуклэклэ зэрызэлътытам хуэдэжу, мыхъэнэкли зэрызэлътыта макъхэщ. Аращи, увылэгъуэ зимылэ хъэрычэт зи мыхъэнэ "жъ"ым къыклэлыклэуэрэ бзэгүкум къыщытехуклыжу утыку къыхъа "ж"ым и мыхъэнэри "жъ"ым елътарэ щхъэщыкыж мыхъэнэщ: "жъ"ыр увылэгъуэ зимылэ хъэрычэтщи, "ж"ым и мыхъэнэр мы хъэрычэтым елътарэ псынщлэлуэу щытрэ генератикэ зэпыщлэныгъэ зыгъэзащлэрщ. "Ж"ым къыклэлыклэуэрэ къытехуклыж "з"ыри "ж"ым елътарэ щхъэщыкыныгъэ мыхъэнэи зыхуилэу зы макъщи, сытри генератикэу зэпызыщлэ "ж" нэужьу къэхъуа "з" макъыр генератикэ зэпыщлэныгъэм щхъэщыкыныгъэу генератикэ зэхэлътыклэрэ зы геометриеу лътытэныгъэр зи мыхъэнэраш. Мыр зи мыхъэнэ "зы"р бзэм дэтхэнэ гуэрыр щхъэжу зэрыщылэклэрэ зылътытэраш: щылэгъуэ зилэу щылэу щыт дэтхэнэ гуэрыр щхъэж "зы"уэщ зэрылътэр, икли щылэуэ хъуар зыхэлътыж щылэгъуэм езыри зэрыщыту "зы"уэщ зэрылътытапхъэр.

Араши, шылэгъуэм езымрэ шылэгъуэ зилэу шылэ дэтхэнэ гуэрыр генератикэ зэпыщлэныгъэм щхьэщыккыу зэрызэхэлэрэ зы геометриеу зэрылгытэр "зы"уэщ. Мыр дэтхэнэ гуэрыр "з" макъ мыхьэнэклэ щхьэжу зэрылгытэрщ, иккыи "з" макъыр бзэм зы "макъ псалъэ"у (зы) зэрыхэхьэрэщ.

Шылэгъуэрэ дэтхэнэ зы шылэр геометрие лъабжьэу щыт "щы"уэ зэхэлэрэ лъэныккыуищу зэккырылгытэи, мыр зэрыщыту зы пккыгъуэрэ зы организацэу зэрылгытэри, мы "щы"уэ зэккырылгыу лъытэгъуэ ккытхуэхъум дэтхэнэ и зы лъэныккыуэр щхьэжу зэрылгытэри ккызэрылуатэр "щы"рэ "щ" макъ мыхьэнэклэрэщ. Шылэгъуэ зилэрэ "щы"уэ зэккырылгыу зы геометрием ит дэтхэнэ гуэрыр щхьэжу зэрылгытэри "зы"уэщ. "Щы"уэ ухуарэ шылэгъуэ зыгъуэта дэтхэнэ гуэрыр щхьэжу зэрылгытэр "зы"уэщ. Шылэгъуэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр генератикэу зэпыщлэныгъэм щхьэщыккыу зэрызэхэлэрэ зы геометрикэу зэрылгытэрэ ккызэрылуатэр "зы"уэщи, абы и шылэгъуэри ккызэрылуатэр аргуэру "щ" макъ мыхьэнэрэ "щы"уэщ.

Мы ккэтлуэтахэм шылэгъуэм теухуауэ "щ" макъымрэ "з" макъым я зэпыщлэныгъэу гурылуэгъуэ ккытхуащыр математикэ ккэгъэлъэгъуэккэу утыку ккытлхьэмэ, мыпхуэдэу тхыпхьэщ: «щы{лзы}; зы{лщы}».

*

Шылэгъуэр зэрызэккырылгырэ зэрыщылэр "щы"ккэрэщи, мы и шылэгъуэмккэ зэрызеккыуэрэ и шылэгъуэр зэрихьыр "щы" ккыуэтэгъуэрэ функциал зэманыгъуэу ккызэрылуатэр "щэ"уэщ. Араши, дэтхэнэ гуэрыр "щы"уэ зэрызэккырылгырэ шылэгъуэ зэрилэклэрэ зэрызеккыуэри, зыгуэрыр шылэгъуэ зыгъуэтагъэххэу зэрыщытри, шылэгъуэ лъэщагъари адыгэбзэм ккызэрылуатэр "щэ" ккэухккэрэщ. "Щэ"р "щы" ккыуэтэгъуэрэ "щы"м щхьэщыккыныгъэщи, шылэрэ шылэгъуэр зэрызэккырыуэрэ зэрызэккырылгыр "щы"уэ зэрыщытым ипккы итккэ, "щэ"ри шылэрэ шылэгъуэр мы зэрыщылэклэрэ зэрызеккыуэу, шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихьыр ккызэрылуатэ псалъэрэщ.

Шылэгъуэм (щы) и шылэгъуэр (щы) зэрызеккыуэр ккызылуэр "щэ" псалъэрэщи, абы (щэ) шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрызеккыуэ щыккэрэ "щы"ккэрэ ккэхъууш ккызэрылуатэр: "щы"р (щылэ) "щы" (щылэ) зэрыхъужккэрэ зэрызеккыуэр "щэ"уэщ ккызэрылуатэр. "Щэ"м дэтхэнэ и зы лъэбаккыуэрэ и зы лыхьэр "щы"щи, шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихь мы ккыуэккэр шылэгъуэ (щы) защлэ ккыуэккэщ. "Щы"р "щы"уэ зэрыщытккэрэ "щы" ккыуэтэгъуэу ккэхъу мы "щэ"р шылэгъуэри зэрыбагъуэ щыккэщ.

Шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихьэрэ зэрыбагъуэ щыккэр ккызылуэ "щэ"м "щы" защлэ мы и ккыуэккэр "щы"м "щы" ккытехъуккыжыныгъэ ккыуэккэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, "щэ"м мыр зэрыщыту ккылуатэ щхьэ, абы мыр ккызэрытехъуккы щыккэр хэлъагъуэккыым. "Щы" ккыуэтэгъуэу шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихь щыккэр "щэ"м ккылуатэрэ гурылуэгъуэ

кыищми, ар зэрыгъэзашлэр щхъэжу "щэ"м кылуатэкъым. Щылэгъуэм и щылэгъуэр зэрихэр ар зэрыбагъуэр щылэгъуэм щылэгъуэ кызыртехьукл щыклэуш зэрыгъэзашлэри, абы езым щылэгъуэшлэ кытехьуклын папщлэ, мыр зэрыгъэзэшлэн гуэр кыхуэклуэу зэрыхэлэжьыхьын хуейр гулгытапхъэш. Мыр зэрыгъэзашлэ къарури "тл" макъ мыхъэнэраш зытеухуар. Аращи, щылэгъуэм и щылэгъуэр зэрихь щыклэу абы щылэгъуэшлэ кытехьуклын луэхур кызырэхьур абы хэлъыж е кыхуэклуэ "тл"ыр зэрыхэлэжьыхьклэрэш: "щы"м аргуэру "щы" кызыртехьуклыр, кызытехьуклыну "щы"м "тл" кызырэхуэклуэрэ зэрыхэлэжьыхьклэрэш.

Щылэгъуэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр щхъэж зэрылгытэ щыклэр "зы"уэщи, "щы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ лгытауэ щыт щылэгъуэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр мы и щыклэклэ зэрыкуатэрэ зэрыунэтлыр абы езым хэлъыж е кыхуэклуэу и клуэцлым иришлэ "тл"ыр игъуэр къэсрэ "тыгъуэ"м зэрихуэклэрэш. Дэтхэнэ зы щылэрэ щылэгъуэ зилэр зэрыунэтлрэ зэрыбагъуэр ар "тыгъуэ"м зэриувэклэрэщи, щылэгъуэ зилэм кыхэхьуклыу щылэгъуэ зыгъуэтыр кызыхэхьуклым и "тыгъуэ"ныгъуэ къэхуэ "тл" ужыгъуэклэрэш (у) кызырэхэхьуклыр. Мы къэхуэ "тл" ужыгъуэр кызырылуэтапхъэри "тыу"уэш.

Нытлэ, "зы"м ищхъэм кыыриклуэ "тл" луэхугъуэрэ "тыгъуэ"ныгъэклэрэш абы "тыу"гъэклэрэ кытехьуклыу щылэгъуэ зыгъуэтри, утыку кыххъэу щылэгъуэ зыгъуэт мы щылэшлэри "щы"клэрэ кызырылуэтэнур гурылуэгъуэш. Аращи, "щы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ мы лгытам и унэтлыныгъэрэ и "тыу"гъэу утыку кыххъэри аргуэру "щы"уэ зэхэлрэ "зы"уэш зэрылгытапхъэр. "Зы{лщы}"м и унэтлыгъэрэ и "тыу"гъэу утыку кыххъэрэ щылэгъуэ зыгъуэтар зэрызэпкырыувэрэ зэрызэпкырылыри "щы{лзы}"уэш. Мыбыхэм дэтхэнэ зыр "щы"рэ "зы"уэ зэрылгытапхъэр гурылуэгъуэш. Унэтлыныгъэклэ "зы" гуэр кызыхэхьукла "зы" гуэрымрэ абы кыхэхьукла а гуэрыр "щы" лэужыгъуэу зэпкырыуварэ зэхуэмыдэ геометрикэу ухуахэращи, - зы пкыгъуэм имытхэращи-, дэтхэнэ зыр щхъэжу "зы"уэ лгытапхъэш. Ауэ "тл" къарурэ лъэклыныгъэр кыхуэклуэрэ лажъуэ унэтлрэ "тыу"а "зы{лщы}"мрэ, абы мы и "тыу"гъэм кыхэхьуклыу щхъэж щылэгъуэ зыгъуэта "щы{лзы}"м я зэхуакум генератикэ зэпыщлэныгъэ зэрыдэлъри гурылуэгъуэш.

Аращи, "зы"уэ тлгытарэ "тл" кызыхуэклуэу жыхуэтлар щхъэж зы щылэгъуэ зилэрэш, абы кыхэхьуклри щхъэж зы щылэгъуэ зилэу "зы"уэ лгытапхъэш; ауэ я зэхуакум кыдэхьухьыр "тл" луэхугъуэу "тыу"гъэш. "Зы"мрэ абы кыхэхьукл "зы"м я зэхуакум дэлъ "тыу"р а "зы"итлыр зэпызыщлэрэш: кыхэхьукл "зы"р кызыхэхьукл "зы"м и "тыу"гъэклэрэ генератикэу пыщлэш.

Мы кытлуэтахэм гурылуэгъуэ кызырашщы, щхьэж "зы"уэ лъытэжу "щы"уэ зэхэлъ щылэгъуэрэ дэтхэнэ зы щылэм "щы"уэ зэхэлърэ "зы"уэ лъытэ щылэгъуэщцэ кызырыхэхьукыр щылэгъуэм и бэгъуэкӀ операцэу "тлыу"гъэкӀэрэщ. "Щы"уэ зэхэлърэ "зы"уэ лъытам кыхьуэкӀуэ "тӀ"ыкӀэрэщ "тлыу"р кызырыхьури, ар "тӀ"ыр кызыхуэкӀуэм и зы щыкӀэщ, мыхьумэ, "щы"уэ зэхэлърэ "зы"уэ лъытауэ щхьэжрэ щхьэхуэу зы щылэгъуэрэ щылэу утыку кыхьагъэххэ гуэркъым.

Шылэрэ "щы"уэ зэккырыль дэтхэнэ гуэрыр "зы"уэщ зэрылгытэри, мыр генератикэм щхьэщыккыныгыгъэу геометрие зэккырылгыккэш, ари зэрыухуэр а "щы"мккэрэщ. Шылэгъуэ зилэ дэтхэнэ "зы"р генератикэм щхьэщыккыныгыгъэрэ геометрие лъабжгъэу "щы"уэ зэхэлгыныгыгъэщи, щылэгъуэу мы "щы"уэ зэхэлгэрэ "зы"уэ лгытамрэ, мыбы и "тгыу"гъэм ккыхэхуыкк "щы" лгэужыгыгъуэрэ "зы"уэ лгытам я згыщлгныгыгъэр генератикэ згыщлгныгыгъэщ. Аращи, зыр зым ккыккэлгыккыгуэу утыку ккыхыарэ щылэгъуэ зыгъуэта мы "щы" лгэужыгыгъуэрэ геометриккэхэр генератикгэу згыщлгаш.

Генератикэ зэпыщлэныгэм щхьэщыкыныгъэу щыт зэхэлъыклэр зы геометрием итыныгъэращи, мыри щылэгъуэр зэрызэпкырыувэу зы геометриер утыку кызызыхьэ "щы"клэрэщ. Ари щхьэжу "зы"уэ мэлъыгэри, мы геометрием и клуэцым "tl" къару зэрыхищлэклэрэ кэхъур а геометрием и унэтлыгъэщ. Мы унэтлыныгъэр кызызыхьуклэрэ аргуэру "щы"м гъуэ егъуэтри, щылэгъуэ зэрыхуэну "щыгъуэ"р кызызыхьуклэрэи мы щылэм нэгъуэщл щылэ кыххьукыгуэщ щылэгъуэр зэрызеклуэрэ зэрызэхьуэкл щыклэр.

"Шы"уэ зэпкырылърэ "зы"уэ лъытэм и унэтлыныгъэрэщ "тлыу"ри, "шы" лэужыгъуэ къэхъуныгъэм хуэклуэр мыраш: дэтхэнэ "тлыу"гъэм кыгъэхур "шы" лэужыгъуэщ, "тлыу"м "шы" кыгъэхур; "шы"р кызтехуыкыр "тлыу"щи, "тлыу"ри зы "шы" лэужыгъуэм и "тл" ужыгъуэщ. Араши, "зы"р зы геометриеу зэпкырылърэ "шы"уэ утыку ит дэтхэнэ шылэ гуэрщ; абы и "тлыу"р мы шылэ гуэрым и унэтлыныгъэу шытраши, ар аргуэру "шы"плэрэ "шы"гъуэм хуэклуэныгъэу, аргуэру шылэ гуэр къэхъуныгъэм хуэклуэн лүэхугъуэщ.

Мы кэтлүэтахэм кыызэрагъэлъагъуэши, "шы"уэ зэхэлтрэ геометрие лъабжьэу зэккырылът дэтхэнэ гуэрэмрэ шылэгъуэм езыр хьугъэу генератикэу зэрыунэтлър "tl" къаруклэрэщ: шылэ гуэрым нэгъуэщл шылэ гуэр кыызэрэхэхьуклър ар зэрыунэтлрэ зэры"тлыу"клэрэщ. Зымрэ абы кыхэхьукл зым я зэхуакум кыдэхьухьращ "тлыу" лүэхугъуэри, ар кыызэхэхьуклымрэ кыхэхьуклър генератикэу зэпызыщлэ лъэбакъуэрщ. Шылэгъуэ ужьыгъуэрэ къэхуныгъэм теухуауэ, кызыхэхьукл шылэгъуэмрэ кыхэхьукл шылэгъуэр хьугъэклэ генератикэу зэпызыщлэр кызыхэхьукл шылэгъуэм и "тлыу"гъэращ. "tl"ыр макъыхьуу зэрышытым зэрэзгъклэрэ, "тлыгъуэ"м ихуэр зэрыунэтл шыклэу къэхьу "тлыу"р

кызытехуylum и хуыгуэ, шыгуэ кэхуэрэ "шы"плэ иувэу утыку кыххэр (кыхэхуylum) кызытехуylum хуы лэныкхуэклэ генератикхуэ зэпызыщлэрщ.

Мы кэтлуэтахэр зы формулацэ хуэдэу кэггэлэгуээн хуеймэ, "шы"уэ зэккырылырэ "зы"уэ лытэ гуэрым и "тлыу"ггэм "шы" лэужкыгуэ кызыреггэхуу зи гугуэ тцлы мы "кэхуыныггэ"р мыпхуэдэу кэггэлэгуэапххэщ: «зы{лшы}→ тлыу→ шы{лзы}».

*

"Шы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ лытам "тл"ыр хищлэу зэры"тлыгуэ"клэрэ "тл" ужкыгуэу "тлыу"ггэ еггуэтыр. "Тлыу"ггэ кызыхуэкла "зы"м аргуэру "зы" гуэр кыхохуylum, ари "шы"уэ зэрызэккырылыры гурылуэггуэщ. Шылэггуэр зэрыбагуэрэ зэрыужь лэабжхэщ мыри, шылэггуэр шылэхуныклэ шылэггуэм и шылэггуэр зэрихь щыклэращ. Аращи, "зы"р зэрытлрэ зэрыунэтклэрэ аргуэру "зы" кызырыхуы мы клуэклэр лыхыщрэ лэабакхуищщ: "шы"уэ зэхэлэ "зы"м и "тлыу"ггэу утыку кыххэр "шы"уэ зэккырылуэ "зы" гуэрщи, мы луэхугуээм езыри зы шылэггуэу "шы"уэ зэккырылыщ. Шылэггуэ зыгуэуэт дэтхэнэ гуэрыр "шы"уэ зэхэлщи, шылуэу шытри, абы кытехуylum, мы кэхуыныггэу кеклуэклэри "шы" лэужкыгуэщ. Аращи, "шы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ лытам аргуэру "шы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ лытэ гуэр кызырыхэхуylum луэхугуэу мы "кэхуыныггэ"м езыри "шыгуэ"м зэриувэклэрэщ утыку кызыриххэрэ шылэггуэ зэригуэтыр. "Шы"уэ зэхэлрэ "зы"уэ лытам и "тлыу"ггэклэрэ "шы"уэ зэккырылуэу "зы"уэ зэрылытэклэрэ ггэзащлэ мы "кэхуыныггэ"м езыри лэабакхуищщ "шы"плэ зэриувэклэрэ утыку кызыриххэр гулытапххэщ. Икли, зы шылэггуэ зыгуэтауэ щыт мы кэхуыныггэм езыри "зы"уэ зэрылытапххэр гурылэггуэщ.

Шылэггуэр шылэхуныклэрэ абы и шылэггуэр зэриххэрэ шылэггуэ зилэм шылэггуэ зилэ гуэр кыхэхуylumныггэр увылэггуэ зэрымилэу кеклуэylum хуейуэ шытщи, нытлэ, мы зи гугуэ тцлы "кэхуыныггэ"р увылэггуэ зэрымилэклэрэ кэхуун хуейщ, хууэрэ шытын хуейщ. Аращи, "зы"р "зы"уэ кэмынэн щххэ, "зы"м "зы" кыхэхуylumы шытын хуейщ. Ар шыхуylum, "зы-тлыу-шы"р аргуэру кэххужын хуейщ, икли мыр мыгуылэу кэххун хуейщ. Зыгуэрыр кэххуэрэ шылэ хуун папщлэ, абы и "шыгуэ"р кэххун хуейщи, нытлэ, зы "кэхуыныггэ"у утыку кыххуауэ кэггэлэгуэа "зы-тлыу-шы"м езым зэрыщыту "шыгуэ" иггуэтын хуейщ. Зы "кэхуыныггэ"у щыт "зы-тлыу-шы"м езым зэрыщыту шылэггуэ иггуэтын папщлэ, а зэрыщыту "шы"плэрэ "шыгуэ" иггуэтын хуейщ.

"Кэхуыныггэ"м езыр зэрыщыту утыку кыышиххэжращ абы зэрыщыту шылэггуэрэ лэжхэклэ зэригуэтынури, мыбы папщли, мы "кэхуыныггэ"р зэрыщыту кэххужын хуейщ. Мыри зэрыггэзэщлэну щыклэр мы "кэхуыныггэ"м зэрыщыту и "тлыу"ггэ кызырыхуylumлэращи, ари кэхуыныггэм езыр зэрызэтеупланщлэращ. Мы кэхуыныггэр

зэры"тлыу"рэ шызэтеупланщлэм шыгыуэр кьэхуныгыэр аргуэру кьэхужу аращ. Мыбдежым шылэгъуэм шылэгъуэ кьыхэхуклыжыныгыэр гъээщлагэххэщи, "кьэхуныгыэр"р зэрыщыту кьызэрыхуклэрэ езым и лэжьэклэм шылэгъуэ игъуэтагэххэу аращ. Мыри шылэгъуэ ужыгыуэм лъабжьэ зэригыуэтараш.

"Зы-тлыу-щы"р зы "кьэхуныгыэр"щи, мы кьэхуныгыэр а зэрыщытрэ зэрыщылэклэрэ кьэхуу шытын папщлэ, мы зэрыщытрэ зэрыщылэклэрэ и шылэгъуэр ихын папщлэ, ар "щыгыуэ"рэ "щы"плэ иувэн хуейщи, абы шыгыуэ, мы зэ щхьэ "кьэхуныгыэр"м (зы-тлыу-щы) езым шылэгъуэ игъуэтынщ. Ар щыхукли, шылэгъуэм шылэгъуэ кьыхэхуклыныгыэрэ шылэгъуэ ужыгыуэм езым шылэгъуэ зэригыуэтклэрэ хуурэ клуэныгыэр кьэхунщ. Хуурэ клуэныгыэр зэрыгъэзащлэр "зы-тлыу-щы" защлэклэрэщи, мыр (зы-тлыу-щы) хуурэ клуэныгыэм лъабжьэ зэригыуэтарэ и пщальэращ. Мы пщальэр мыувылэу утыку кьызэрихэклэрэщ хуурэ клуэныгыэри, увылэгъуэ зэрымылэклэрэ мы хуурэ кьеклуэклым и зы лыхьэр (и пщальэ лыхьэр) зы кьэхуныгыэу мы зи гугъу тщла "зы-тлыу-щы"ращ.

Мы кьэхуныгыэ пщальэр увылэгъуэ имылэу кьэхуу щытщи, мыпхуэдэуи зы периодикэ кьэхуныгыэ мэхуэр. Ар периодикэу шыгъэзащлэклэ утыку кьыхьэр зы периодикэ функцэщ. Мы периодикэ функцэм и зы периодыр зи гугъу тщлы кьэхуныгыэ пщальэрщ (зы-тлыу-щы). Аращи, кьэхуныгыэм и "тлыу"гъэклэрэ кьэхуныгыэ кьызэрихэхуклыжу кьэта формулацэр зы периодикэ функцэуи кьэгъэлэгъуэфынщ.

Щылэгъуэрэ дэтхэнэ зы щылэр зэрызэпкырыувэрэ зэрызэпкырылгыр "щы"уэщи, щхьэжу "зы"уэ мэлътэр. Мыпхуэдэу зэпкырылгырэ лъытэ шылэгъуэм шылэгъуэ кьыхэхуклыныгыэрэ и шылэгъуэр зэрихын кьару илэжщи, мы кьарур шылэгъуэм езым хэлъыж "тл"ращ. Щылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихьэр зэрыбагыуэ щлыклэу шылэгъуэщлэ кьызэрихэхуклыфыр езым хэлъыж "тл" кьаруклэрэщ. Абы хэлъ "тл"ыр "тлыгыуэ"м зэриувэклэрэщ "тлыу"гъэри кьызэрихьур. Аращи, шылэгъуэр зэры"тлыу"клэрэщ шылэгъуэ кьызэрихэхуклри, мыри "зы-тлыу-щы"уэ зи гугъу тщла "кьэхуныгыэр"ращ. Щхьэж зы кьэхуныгыэу мы тлъыта "зы-тлыу-щы"м езыри "щы"уэ зэрыпкырыувауэ зы шылэгъуэщ. Ари шылэгъуэрэ дэтхэнэ зы щылэм хуэдэу "щы"уэ зэхэлэрэ "зы"уэ лъытапхьэщ; щхьэж шылэгъуэрэ щылэм хэлъ "тл"ыр мы "кьэхуныгыэр"м (зы-тлыу-щы) "тлыу"уэ ("тл" ужыгыуэу) зэрихэлгыр нэрылъагыущ. Нытлэ, "кьэхуныгыэр"у тлъыта мы шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихьыр абы хэлъыж "тлыу"клэрэщи, мыбы езыр (зы-тлыу-щы) зэры"тлыу"клэрэ зэтеупланщлэу и шылэгъуэр аргуэру кьохьур. Ар зэрыщыту зэ "тлыу"рэ шызэтеупланщлэм шыгыуэ кьэхур абы и

щылэгъуэр зэрыкӀуатэращи, мыр зы периодикэ функцэу кызызыргъэлъэгъуапхъэри гурылуэгъуэщ.

Аращи, щылэгъуэм щылэгъуэ кытехъуклыныгъэр зэрыгъэзащлэр къэхъуныгъэ пщалъэу щыт "зы-тӀыу-щы"р езым и "тӀыу"гъэкӀэрэ аргуэру утыку кызызыхъэкӀэрэщи, мыр мыпхуэдэу къэгъэлъэгъуапхъэщ:
«"зы-тӀыу-щы"→ тӀыу→ "зы-тӀыу-щы"».

Мыр къэхъуныгъэ пщалъэу тӀыгъта "зы-тӀыу-щы"м езым аргуэру и къэхъукӀэжращ; "зы-тӀыу-щы"р зэрытеупланщлэращи, мыри зэрыгъэзащлэр "зы-тӀыу-щы"м езыр зэры"тӀыу"кӀэращ. Къэхъуныгъэ пщалъэу тӀыгъта "зы-тӀыу-щы"р зэры"тӀыу"рэ зэрытеупланщэу утыку кыхъа "зы-тӀыу-щы"р абы езым къэхъуныгъэ зэрыгъуэтэрэ ар зэрыщыту зэрыунэтлэращ. НэгъуэщӀыу жыплэмэ, зэ "къэхъуныгъэ"р (зы-тӀыу-щы) а зэм кытемынэу, аргуэру къэхъуащи, мыр абы езым увылэгъуэ зэрымӀэкӀэрэ хъуэрэ къекӀуэкӀыу зэрыщӀидзэм лъабжъэ зэрыгъуэтэращ. Мыр къэхъуныгъэм езым и къэхъуныгъэжу, абы езым щылэгъуэ зэрыгъуэтэращ. Аращи, къэхъуныгъэм щылэгъуэ зэрыгъуэтэр къэгъэлъэгъуэ мы формулацэр къэхъуныгъэр увылэгъуэ зэрымӀэкӀэрэ къэхъуу зэрыщытынуращ зытеухуари, щылэгъуэм щылэгъуэ кыхъэхъуклыныгъэ "зы-тӀы-щы"р мыувылэу лэжъэнэ аращ.

Мы псалъэм кызызыргъуэкӀкӀи, къэхъуныгъэ "зы-тӀыу-щы"р зэрытеупланщлэу кызызыргъэлъэгъуэ мы формулацэр икӀи мы къэхъуныгъэр зэрызэкӀэлъыкӀуэкӀкӀи къэгъэлъэгъуапхъэщи, ар щыхъукӀэ, "щы"уэ зэхэлърэ "зы"уэ лыгътэм и "тӀыу"гъэкӀэрэ утыку кыхъэныгъэм лъэбакъуищ зэрырикӀуаращ утыку кыхъэнур. Аращи, къэхъуныгъэ унэтӀыгъэм теухуауэ мы къэта формулацэр "зы"м и "тӀыу"гъэкӀэрэ "зы"р утыку кызызыхъэм (зы-тӀыу-щы) "тӀыу"гъэ зэрыгъуэтэращи, мыр икӀи къэхъуныгъэ пщалъэу тӀыгъта "зы-тӀыу-щы"кӀэрэ утыку кыхъа "щы"м (ар икӀи "щы"уэ зэхэлъ "зы"щ) и "тӀыу"гъэкӀэрэ къэхъум "зы" гуэр кытехъуклыныгъэкӀэрэ зэрызекӀуэращ.

Щылэгъуэм теухуауэ "зы"мрэ "щы"м я зэпыщӀэныгъэр "зы{Пщы};щы{Пзы}"уэ зэрыщытыр ипэкӀэ къэтагъэххэщи, игъуэ щыхъум деж, зыр зым иплэ зэриувэфынуэр гулъытапхъэщ. "Зы"мрэ "щы"р мы зэрызэлуха щыкӀэкӀэ къэдгъэлъэгъуэу, къэхъуныгъэр зэрызытеупланщлэ щыкӀэу къэдгъэлъэгъуэ формулацэм хиубыдэхэр зэкӀэлъхъэужуи къэгъэлъэгъуапхъэщи, илъабжъэкӀэ кызызыртар мыпхуэдэщ. Мыпхуэдэу щыгъэлъэгъуэкӀэ утыку кыхъэри къэхъуныгъэ пщалъэр (зы-тӀыу-щы) зи период зы функцэ формэу зэрыщытыр гулъытапхъэщ.

"Зы-тӀыу-щы"м езыр зэры"тӀыу"рэ зэрытеупланщлэр "зы"м и "тӀыу"гъэкӀэрэ "зы" утыку кыхъэныгъэми лъэбакъуищ зэрырикӀуэращи, мыпхуэдэу къэхъур щылэгъуэ ужыгъуэм езым щылэгъуэ зэрыгъуэт щыкӀэу ар "щы"плэ зэриувэращ. Мыри щылэгъуэ ужыгъуэм лъабжъэ

игъуэтарэ мыувылэу зеклэуныгъэ зэригъуэтаращи, "зы"м и "тлыу"гъэм "зы" кыызэригъэхъум лъэбакъуищ щиклэуэм деж, щылэгъуэ бэгъуэныгъэм езыр къэхъуагъэхъу щытщи, ари мыпхуэдэу къэгъэлъэгъуапхъэш:

«зы{лщы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}».

Гулытапхъэщи, "тлыу"гъэр "щы"клэрэ кыызэрыхъурэ зы гуэрым зы гуэр кыызэрыхъуклэу хъууэ клэр лъэбакъуищклэ къэзыгъэлъагъуэщ мыри, щылэгъуэ ужыгъуэщ. Зыр зэрытклэрэ "тлыу" къэхъуу, щылэгъуэ зилэр зэрыклатэрэ зы гуэрым зы гуэр кыызэрыхъуклэу щыклатэу зэклэлъыклатэу мы лухур мы лъэбакъуищри зыхэплъагъуэу нэхъ лупщыу мыпхуэдэу къэгъэлъэгъуапхъэш:

«зы{лщы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}».

Япэрэй лъэбакъуэ

Етлуанэ лъэбакъуэ

Ещанэ лъэбакъуэ

"Зы-тлыу-щы"р зэры"тлыу"клэрэ зэрызэтеупланщлэу щыклатэу утыку къыхъуэу мы къэтар "зы-тлыу-щы"р зэклэлъхъэужу зэрызеклатэрэ ар зи периоду зы функцэщ; ар "волновая функция" жыхуалэ зы функцэщ. Къэхъуныгъэ пщалъэу тлытар зэрыщыту "тлыу"рэ зэрытеупланщлэклэрэ зэхуэдитлу, икли къэхъуныгъэ пщалъэр зэрызэдза щыклатэу зэхуэдищу зыхэплъагъуэу зы функцэщ. Къэхъуныгъэр зэрыунэтлрэ зэрыужьыр "щы"плэ зэриуэр зыхэплъагъуэу мы функцэр щылэгъуэм щылэгъуэ кыызэрыхъуклэклэрэ зэрызеклатэу теухуащ. Сытри "щы"плэ зэриувэклэрэ щылэгъуэ зэригъуэтым хуэдэу, мы функцэри къэхъуныгъэрэ щылэгъуэм щылэгъуэ кыызэрытехуклыр "щы"плэ иувэу щылэгъуэ зэригъуэтыр къэзыгъэлъагъуэу функцэщ.

*

Къэхъуныгъэ пщалъэу тлыта "зы-тлыу-щы"р "щы"уэ зыхэплъагъуэу мы функцэр щылэгъуэм щылэгъуэ кыызэрыхъуклым езыр "щы"плэ зэриуэрэ абы щылэгъуэ зэригъуэтым теухуащ. Ауэ, мыр "къэхъуныгъэ"р зэрыщыту утыку кыызэрихъэжу зэрыгъэзащлэр "волновая"у утыку къызылхъэ зы функцэщи, къэхъуныгъэр зэхуэдэ защлэклэрэ щэнейклэ зыхэплъагъуэу мы функцэм дэтхэнэ и зы лъэбакъуэрэ лыхъэу утыку къыхъэр адреихэм зэрызэлгытар хэплъагъуэкъым. Нэгъуэщлэу жыплэмэ, мы функцэр зы периодыр зэрыщыту зэклэлъыклатэу зэрыухуари, щылэгъуэ ужыгъуэм дэтхэнэ и зы лъэбакъуэр зы джыгъуэщлэу зэщхъэщыклатэу зэрызеклатэрэ зэрызэпкырыувэ щыклатэу зэхуэдэ защлэу лыхыищу зэхэт мы функцэм хэплъагъуэкъым.

Къэхъуныгъэр зэрызэтеупланщлэклэрэ утыку къыщыхъэклэ, щылэгъуэм щылэгъуэ кыызэрыхъуклэклэрэ къэхъу мы лухугъуэр лъэбакъуэ-лъэбакъуэрэ зэпкырыувэклэу зэрыужьыр гурылуэгъуэщи, нытлэ, мыхэр зыхуымылъагъуэу къэта мы функцэм дэтхэнэ и зы лыхъэрэ лъэбакъуэм, дэтхэнэ и зы щыплэм функцэм зэрыхъэтым елытауэ езым хуэлуауэ зы пщлэ зэрилэнур гулытапхъэш. Атлэ, къэхъуныгъэр

кызырыхъужкларэ щылэгъуэм щылэгъуэ кызыретеухъуклыу зэрызеклүэр къэзыгъэлыагъуэ мы функцэм дэтхэнэ и зы щыплэм и пщлэрэ и "валор"ыр лъытэнрэ утыку кыхьхэн хуейуэ щытщи, мыри бээрщ къэзылуатэр. Араши, мы волнавая функцэр къэхур кызырыхъужкларэ зэрызеклүэрэ щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ зэригъуэтращ зытеухуари, мыри щылэгъуэ зэрызэккырыувэклэу зэрыгъэзащлэр кызырылуатэ щыклэу, мы функцэм дэтхэнэ и зы щыплэр игъуэ псалъэклэ адыгэбзэм кызыэрилуэтам щыгъуазэ дыхуэхъунщ.

Мы функцэм дэтхэнэ и зы щыплэрэ лыхьэр утыку кызырихьэрэ абы мы функцэм хигъээщыхь къалэным теухуауэ илэ пщлэр щхьэхуэ щхьэхуэу лъытапхьэщ. Къэхуынгъэрэ хьуурэ клуэныгъэр зэрызеклүэр къэзыгъэлыагъуэрщ мы функцэри, хьуурэ клуэныгъэм дэтхэнэ и зы щыплэм къэхуынгъэм теухуауэ зэщхьэщыкл къалэнрэ пщлэ зэрилэр гурылуэгъуэщ; нылэ, мы функцэм хиубыдэ дэтхэнэ гуэрыр ("щы" лэужыгъуэрэ "тлыу" лэужыгъуэу) утыку кызырихьамрэ кызыдихьа щыплэклэ функцэм хигъээщыхьым теухуауэ лъытэн хуейщ. Икли, дэтхэнэ зы щыплэр функцэм хигъээщыхьым теухуауэ лъытэн зэрыхуейрэ, ар игъуэ псалъэхэмклэ къэлүэтэн зэрыхуейри гулъытапхьэщ. Нылэ, япэу мы функцэм хэт "тлыу"хэр кызырылуэта псалъэхэм деплынщ.

«зы{∩щы}→ тлыу→ щы{∩зы}→ тлыу→ щы{∩зы}→ тлыу→ щы{∩зы}».

$\begin{array}{c} \downarrow \\ \text{Зы тлыу (зытл)} \\ \downarrow \\ \text{Тлу} \end{array}$	$\begin{array}{c} \downarrow \\ \text{тлыуитл (тлитл)} \\ \downarrow \\ \text{Пллы} \end{array}$	$\begin{array}{c} \downarrow \\ \text{тлыуищ (тлищ)} \\ \downarrow \\ \text{Хы} \end{array}$
--	--	--

Мы лъэбакъуищ унэтлыгъуэ функцэм хиубыдэ "тлыу"гъэхэм и япэррей къэхуынгъэ пщальэм и "тлыу"гъэщи, функцэ къекъаплэ "зы"м и "тлыу"гъуэ щытрэ функцэми и япэррей мы "тлыу"гъэр зэрыхуэфашэрэ зэрыигъуэклэрэ адыгэбзэм щхьэж зы псалъэу кызыэрилуэтар "тлу"уэщ.

"Тлу"уэ лъыта мы япэррей "тлыу"гъэм кыкклэлыкълэу "тлыу"гъэхэри функцэм зыщыхэт щыплэмрэ зыхэт къэхуынгъэ лыхьэрэ лъэбакъуэм елытауэ, икли кызыкклэлыкълэу "щы" лэужыгъуэми елытауэ игъэзащлэм зэрэзгъклэрэ игъуэ псалъэхэмклэ къэлүэтапхьэщи, ахэр адыгэбзэм кызыэрилуатэ щыклэри илъябжъэклэ къэтащ.

Япэррей "тлыу"гъэр "тлу"уэ лъытащи, абы утыку кыригъэхьэ "щы" лэужыгъуэри а зэрыщыту "щы"уэ зэрылпытэклэрэ щылэгъуэ ужыгъуэ функцэм и япэррей лъэбакъуэр утыку кыхьащ. Мыпхуэдэу утыку кыхьа "щы"м кыкклэлыкълэуэрэ абы и "тлыу"гъэуи къэхуу функцэм и етланэ "тлыу"гъуэ хэтыр адыгэбзэм зэрызилытэрэ кызыэрилуатэм щыгъуазэ дыхуэхъунщ.

Мыбдежыр къэхуынгъэ пщальэм и "тлыу"гъэщ, икли абы хиубыдэу утыку кыхьа "щы"ми и "тлыу"гъэщи, "тлыу"гъэ къалэнигъэ зыгъэзащлэрщ.

Функцэм теухуауэ етланэ "тлыу"гээрэщ мыбдежри, зи гугъу тшы
функцэм дежклэ "тлыуитл"щ. Япэрей "тлыу"р "тлы"уэ зэрылгытаклэрэ, абы
кыкылэтыкылуэ мы "тлыу"р "тлытл"уи лытапхэщ. Мыр зы "тл"
луэхугуэщи, "тлитл"уи лытапхэщ.

Мы "тлыу"гээм теухуауэ мы кылуэтахэм кызырыхэклщи, кыэхуныгээ
пщальгэм кыкылэтыкылуэ ар зэрызэтеупланщлэр зыгээзашлэрэ абы и
"тлыу"гээу утыку кыххэ мы "тлыу" лэужыгыгуэр шылэггуэ
унэтыныгээрэ бэггуэныггэм плэ (пл) игуэтауэ зыхуэклуэным
зэрыхурихуллэр (пл) кызылуэ зы псалгэу "пл-пл" → "плы"уэ лытащ. Ар
(плы) шылэггуэ кыэхуныгээ пщальгэу щыт "зы-тлыу-щы"м кыггэхуарэ
хиубыдэ шылэггуэщлэ "щы"м и щхэщыкыныггэу, абыи и "тлыу"гээу
зэрыщытклэрэ "щы"р зэрыхун хуарэ (пл) плэ зэриггуэтари, "щы"
нэужыр унэтыггэклэрэ зэрызеклуэнурэ зыхурихуллэнурэ зыхэлгыжу
ухуа зы псалгэщ. Мыбдежыр икли шылэггуэр зэрызэпкырыувэрэ утыку
кызырыхэа геометрие льябжэа "щы"р зэрытеупланщлэ шыплэращи,
щылэггуэр зэрызэпкырыувэрэ геометрие зэриггуэт "щы"м
щхэщыкыныггээр зэриггуэтращ.

Шылэггуэ унэтыггээр шылэггуаплэм зэриувэным мы и етланэ
лэабакгуэр утыку кызырыхгэу зэрыунэтлращ "тлитл"ыр "плы"уэ
зэрылгытэри, ар кыэхуныгээ пщальгэу щыт шылэггуэ унэтыггэм и
япэрей лэабакгуэм утыку кыриггэххэ "щы" нэужым кыэхуарэ абы и
"тлыу"гээу, "щы"рэ мы шылэггуэ льябжгэу ухуар зыдэклуэфым нэгунэ
кыуаплэ зэриггуэтари кызылуэ зы псалгэуи лытапхэщ. "Плы"р
щылэггуэр зэрыхуа "щы"м и "тлыу"гээрэ абы кыкылэтыкылуэ, шылэггуэ
зилэр "щы"уэ зэпкырыуварэ зэрыхун хуа нэуж кыэху унэтыггэщи,
мыбдежыр "щы"плэ иувам и щхэщыкыныггээрэ и унэтыггэу шылэггуэ
зилэр зэрыхун хуарэ шылэггуэ зэрилклэрэ ггуэгу зэрытхыаггэххэ
щылэплэщ.

Шылэггуэ ужыгыгуэм езыр "щы"плэ зэриувэклэрэ шылэггуэ
зэриггуэтым теухуа функцэм и курэкупс мы "тлыу"гээр мы функцэр
зэрыхуэ шыклэу кыэхуныгээ пщальгэр шызэтеупланщлэрэ аргуэру
утыку кыххэжыныггээр шыгээзашлэ "тлыу"гээщ. Шылэггуэр
зэрызэпкырыувэфым (щы) щхэщыкыныггээ кыхуэзыгаклуэ мы
"тлыу"гээр, зи мыххэнэр геометрием теухуауи флыуэ гурылуэггуэ
кытхуэхуа "щы"м зы измерение кыххэжыныггээ "тлыу"гээщи, мыр
щыгээзашлэ шыплэу "плы"р хуэщэщ.

Кыэхуныгээ пщальгэа "зы-тлыу-щы"р аргуэру кыэхужыным плэ
хуэхур мы етланэ "тлыу"гээу теуплэнщлэныггээр шыгээзашлэращ.
"Теуплэнщлэн" псалгэм хэт "плл" макхэр гулгытапхэщи, мы псалгэм и
мыххэнэр "пллы"р бжыггэщлэ зыхуэхуа "4"ым зэрытемыхуарэ
кызырытемыхуа гурылуэггуэщ. Ауэ мы кыэтлуэтахэм гурылуэггуэ
зэрашщи, "плл" макъ мыххэнэклэрэ ггээзашлэ луэхугуэхэщ

"теуплэнцлэн" псалъэмрэ "плы" псалъэри, абыхэм къэхуыныгъэрэ щылэгъуэкӀэ зэпыщӀэныгъэ зыхуалӀэщ.

Функцэм мы и "ещанэ лъэбакъуэ"м хиубыдэ "тӀыу"гъэр функцэр "щы"плэ зэриувэрэ функцэ ухыплӀэу щыт "щы" лӀэужьыгъуэри къызщыхэхъукӀращ. Мыбдежыр щылэгъуэ ужьыгъуэм езым щылэгъуэ щигъуэтрэ "щы"плэ щиувэращи, хиубыдэ "тӀыу"ри "щы"плэ щиувэращ. Мыбдежыр мы функцэм и ещанэ "тӀыу"гъэщи, щылэгъуэ ужьыгъуэм езым щылэгъуэ зэригъуэтыр щызэфӀэкӀ "щы" лӀэужьыгъуэри къыздыщыхэхъукӀ "тӀыу"гъэращ. Ар щыхъукӀи, мыбдежри етӀуанэ "тӀыу"м хуэдэу мы гъэзащӀэ лӀэхугъуэм зэрэзэгӀкӀэрэ игъуэ псалъэу къӀуэтапхъэу зэрыщытыр гурылуэгъуэнщ.

Мы "тӀыу"гъэр функцэм и ещанэ "тӀыу"гъэрэ и ещанэ лӀхъэм щыщ "тӀыу"гъэу зэрыщытым, мыбы къызэрыгуэкӀкӀи ухыплӀэ "щы" лӀэужьыгъуэр къэзыгъэхуону "тӀыу"гъэу зэрыщытым, икӀи къызкӀӀэлыкӀуэ "щы" лӀэужьыгъуэм (тху) зэрыри"тӀыу"гъэу зэрыщытым теухуауэ игъэзащӀэ къалэным зэрэзэгӀ псалъэкӀэ къӀуэтапхъэщ.

Функцэм и ещанэ мы "тӀыу"гъэм функцэм хигъэзэщӀыхъ къалэнымрэ функцэ лъэныкъуэкӀэ тежылыпхъэхэр пытщэнщ. Аращи, "тӀыу"гъэу мы ещанэу къэхур "тӀыу"уэ "щы"щи, "тӀыу"р "щы"плэ щихуэ щӀыплӀэу "тӀыу"щ; "тӀыу"р "щы"плэрэ "щыгъуэ" щиувэрэ щыхиубыдэ щӀыплӀэу "тӀыу"щ; "тӀыу"р "щы"плэ щихуэрэ "тӀыу" джыплӀэу "тӀыу"щ. "ТӀыу"р "тӀ" ужьыгъуэщи, мыбдежыр "тӀ" лӀэхугъуэм "щы"плэрэ щылэгъуаплӀэ щигъуэтаруэ "тӀыу"рэ "тӀ" джыгъуэплӀэуи "тӀыу"щ, икӀи "тӀ"ым плэ хуэхъужу "тӀ"ыр "щы"плэм зэрыривэкӀэрэи "тӀыу"щ. Мы псалъэхэм къӀуатэр аращи, мыбдежыр "тӀ"ым "щы"плэ щигъуэтрэ "тӀ"ым и "щыгъуэ"ращ; ари "тӀ"ым щылӀэплӀэ щигъуэтращ, "тӀ" бэгъуаплӀэ и щылэгъуэр щызэпкъырыувэращ. Щылэгъуэ унэтӀыныгъэрэ бэгъуэныгъэр къызэрыхъурэ "щы"плэ зэриувэ лъэбакъуэу мыбдежыр "тӀ"ырэ "тӀыу"гъэми щылэгъуэ зэригъуэт щылӀэкӀэрэ щӀыплӀэщ.

Функцэу зи гугъу тщӀым зэрыхэт щӀыкӀэкӀэ, мыбдежыр "тӀ"ыгъэ щӀэнейуэ мы къэхуар (тӀыщ, тӀыщ) "тӀ"ыр "щы"плэ щиувэращи, "тӀ"ыплӀэу (тӀыщ) щытыр "щы"ми и "тӀ"ыгъэу, "щы"ми унэтӀыгъэрэ бэгъуаплӀэ хуэхъурщ. Мы псалъэхэм къызэрыгуэкӀкӀи, мыбдежыр функцэм зэрыхэтрэ хигъэзэщӀыхъ лъэныкъуэкӀэ "щытӀ, щӀытӀ – щитӀ"уи лъытапхъэщ: мыбдежыр икӀи "тӀыу"щ, икӀи "щитӀ"щ.

Мыбдежыр зы "тӀыу" лӀэужьыгъуэу зэрыщытым папщӀэ зы "ху"гъэу, ауэ функцэм зэрыхэтрэ хигъэзэщӀыхъ къалэнкӀэрэи "бзы"гъэуи зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. НытӀэ, мы къэтӀуэтахэм гурылуэгъуэ зэращӀи, "ху"гъэрэ "бзы"гъэр щызэхэхъэ мы "тӀыу"рэ "щитӀ"ыр хууэрэ кӀуэным щылэгъуэ щигъуэт щӀыплӀэу, щылэгъуэ лъабжъэ "щы"ми и унэтӀыгъаплӀэщ. Аращи, "ху"гъэр "бзы"гъэм, "бзы"гъэри "ху"гъэм

зэрыхуэклүэ щыплэу, мыбдежыр щылэгъуэ утыку кыхьэплэрэ щылэгъуэ бэгъуаплэраш.

Функцэм теухуауэ мыбдежыр щылэгъуэм щылэгъуэ кызырыхэхьуклэрэ хьуурэ зэрыклүэм езым щылэгъуэ кызыригъуэтым и ешанэ лъэбакъуэщи, щылэгъуэр зэрыбагъуэрэ хьууэ зэрыклүэр "щы"плэм щихуэ лъэбакъуэм и "тл"ыплэщ. "Тищ"у зэрыщытклэрэ "хьу"гъэм щылэгъуэ лъабжьэрэ "бзы"гъэу "щы"плэ щигъуэт щыплэу, икли "щитл"уи зэрыщытклэрэи щылэгъуэ лъабжьэрэ "бзы"гъэу щыт "щы"м къэхьуныгъэрэ унэтлыгъэ щигъуэт щыплэщ. Мы псалъэм зэрэзэгъщи, мыбдежыр убзыхугъэрэ унэтлыгъэу щылэгъуаплэрэ къэхьугъуаплэ щыплэу зэрыщытым ипкъ иклэ, игъуэджэу "хь"уэ лъыташ.

Дигу къэдгъэкыжынщи, "х" макъыр "хьу" макъыр кызтехьукл лъабжьэрэ "субстанс"у лъытапхъэ "хь"ым и къэхьуклэм бзэгум кышщытехьуклыжа зы макъщи, ар (х) кызтехьукла "хь"ым ещхьу "лъабжьэ" мыхьэнэ зилэрщ: "х"ыр щылэр кызыдыщыхьурэ зыдэщылэ лъабжьэ зи мыхьэнэ макъщ. Аращи, "х"ыр щылэгъуэ геометрие системэм и ординат къалэным теухуауэ зы макъ мыхьэнэщи, щылэр щыджрэ утыку кызыдыщыхьэ лъабжьэщ.

Щылэгъуэр зэрыунэтлрэ зэрыбагъуэм теухуауэ зи гугъу тцфы функцэм хиубыдэ "тлыу"хэм функцэм теухуауи я пщлэрэ валорхэр зэрылгытэклэрэ адыгэбзэм кызырилуэта псалъэхэм и гугъу тцлащи, илъабжьэкли мы функцэм хиубыдэ "щы" лэужьыгъуэхэр адыгэбзэм кызырилуэта псалъэхэм щыгъуазэ дыхуэхьунщ.

«зы{лщы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}→ тлыу→ щы{лзы}».

↓
Зы

↓
Щы

↓
Тху

↓
Блы

"Щы"уэ зэхэлрэ геометрие лъабжьэу зэпкырылгыр "зы"уэщ зэрылгытэри, абы и "тлыу"гъэм кытехьуклри аргуэру "щы"уэ зэхэлъ геометрие лъабжьэу ухуэ "зы" гуэрщ. Аращи, щылэгъуэ зилэу "щы"уэ зэпкырыуэ дэтхэнэ гуэрыр зэрылгытэр "зы"уэщ. Щылэгъуэ зилэрэ "щы"уэ зэпкырылгыр "зы"уэ зэрылгытэм ипкъ итклэ, щылэгъуэ ужьыгъуэу зи гугъу тцла функцэм и къежъаплэ "щы" лэужьыгъуэрэ "зы"уэ лъытар адыгэбзэм зэрыигъуэклэрэ кызырилуэта псалъэр "зы"уэщ.

Мы япэрэи "щы" лэужьыгъуэр "зы"уэ къэлуэтащи, мыбы и "тлыу"гъэу утыку кыхьари япэрэи лъэбакъуэрэ "щы" лэужьыгъуэу кызырыхьуам ипкъ итклэ, адыгэбзэм зэрыигъуэклэ кызырилуэта псалъэр "щы"уэщ.

Къэхьуныгъэ пщальэу щыт "зы-тлыу-щы"м хэт "тлыу"гъэр япэрэиуэ зэрыщытым папщлэ, зы псалъэу "тлыу"уэ кызырилуэтам хуэджу, абы хиубыдэ "щы" лэужьыгъуэрэ "зы"уэ лъытам и япэрэи "зы"уэ, етлунэри "щы"уэ къэлуэташ. Икли мыхэр (зы, щы) мы къэхьуныгъэрэ щылэгъуэ ужьыгъуэ зеклуклэр къэлуатэу щимыдзэ ипэлуклэ бзэм мыпхуэдэ мыхьэнэклэрэ хэхагъэххэт.

Къэхъуныгъэ пщалъэ жыхуэтлэр щылэгъуэ ужьыгъуэ пэщлэдзэу щылэгъуэм япэу щылэгъуэ кызыртехъукл лъэбакъуэращ (зы-тly-щы). Мыр и пэщлэдзэрэ и лъабжьэу щылэгъуэ ужьыгъуэрэ унэтлыгъэр кызырэпыщэм ипкъ итклэ, мы япэрей лъэбакъуэм утыку кышыхьарэ "щы"уи къэлэуэтам и "тlyу"гъэм (плly) нэгъуэщл "щы" лlэужьыгъуэ кызырэхъуыклынур гурылэгуэщи, япэрей лъэбакъуэм щыщрэ "зы"м и "тlyу"гъэу (tly) утыку кыхьа "щы"р мы кыкклэтыклуэ лъэбакъуэми и пэщлэдзэращ.

Щылэгъуэ унэтлыгъэм и япэрей лъэбакъуэм утыку кышыхьа "щы"м и унэтлыгъэми (etlyанэ тlyурэ tlytly: плly) "щы" лlэужьыгъуэ гуэр утыку кызырэгыгъэр гурылэгуэщ. Мы "плly" псалъэу къэлэуэтам кыгъэхъу мы "щы" лlэужьыгъуэр бзэм кызырэгуэта псалъэр "тху"уэщ. Мыбдежыр функцэм и etlyанэ "тlyу"гъэм (плly) утыку кырыгъэхьа "щы" лlэужьыгъуэу (тху) щылэгъуэ унэтлыгъэм и etlyанэ лъэбакъуэм кыгъэхъуарэ щыджаращ (щы-плly-тху). Ар зы "щы" лlэужьыгъуэу утыку кызырэхьар гурылэгуэщ, ауэ лыхьыщу зэхэлъу къэгъэлъэгъуа мы функцэм и etlyанэ лъэбакъуэу утыку кызырэхьам папщлэ, езыр зы "щы" лlэужьыгъуэу щыт "тху"м мы функцэм хигъэзэщыхь кьалэныр хъугъэщ. "Тху"р мы функцэр зытеухуа щылэгъуэ ужьыгъуэм езым щылэгъуэ щигъуэтрэ "щы"плэ зэриуэну́м и etlyанэ лъэбакъуэм утыку кышыхьаращи, езыр зы "щы" лlэужьыгъуэу щытми, функцэм хигъэзэщыхь мы и кьалэным зэрэзэгъклэрэ ар "тху"уэщ зэрылътэр. "Тху"р щылэгъуэ унэтлыгъэ мыхьэнэ зыхэлъу щхьэщыкыныгъэрэ кьарууфлагъэ (т) эффектклэрэ зэрыхур (ху) кызылэуэ зы псалъэу зэпкырыуващ.

Ар "тху"уэ зэрылътэтам щхьэусыгъуэ хуэхъуар абы функцэм хуигъэзащлэ мы унэтлыгъэ кьалэнращ. "Плly"рэ "тlyу"гъэм кыкклэтыклуэу утыку кыхьауэ зэрыщытым ипкъ итклэ, "щы" лlэужьыгъуэрэ "бзы"гъэ зилэми, ар зыхэт ужьыгъуэм и "тlyу"гъэ лыхьэм щыщу зэрыщытым папщли, "хъу"гъэ лlэужьыгъуэ зилэу зы псалъэщ "тху"ри, зэрыхуа макъ мыхьэнэм мыр кыхошпыр.

Мыбы кыкклэтыклуэр функцэм и ещанэ лъэбакъуэрэ лыхьэу щылэгъуэ ужьыгъуэр "щы"плэм зэрихуэрэ щылэгъуэ зэригъуэт лъэбакъуэращ. "Тху"м и "тlyу"гъэу къэхъур зэрыгъуэклэ "хы"уэ зэрылътэтам ипщэклэ и гугъу тщлащи, абы кыхьэхъуыкыжыр функцэри "щы"плэ зэриуэ "щы" лlэужьыгъуэу "блы"уэщ кызырэгуэтар. "Хы"р функцэм и ещанэ "тlyу"гъэ лlэужьыгъуэу "тlyщ"рэ "щитl"уи зэрылътэтам папщлэщ мыпхуэдэу кызырэгуэтари, абы и мыхьэнэр гурылэгуэщ. Абы кыхьэхъуыкыж "щы" лlэужьыгъуэр (блы) щылэгъуэ ужьыгъуэр щызэфлэклрэ зэрызэпкырыувар кызылэуэращ: щылэгъуэ унэтлыгъэрэ щылэгъуэр зэрыбагъуэ щыклэр щызэфлэклрэ зэрыхур, щылэгъуэ ужьыгъуэм езыр "щы"плэм зэриуэрэ щылэгъуэ зэригъуэтыр мы "щы"

лэужыгыуэклэрэщ зэрылгытари, ар "блы"уэщ кызырылуэтар. Шылэгъуэ ужыгыуэу мы зи гугъу тшлыр зэрызэлгытэныгъэ ужыгыуэу (б) кызырыхъуарэ зэрыхъун хъуауэ икли мыр зэрилыабжьэклэрэ зэрызеклуэнур (л) хэлгыжу зэрызэпкырыувар кызырылуатэ зы псалъэщ "блы"р.

"Шы"р зэрыкыуатэрэ зэрызеклуэр кызылуэ "щэ"м мы и кыуэклэр зэрызэклэлъхъужыкылуэ зэрыгъэзащлэр къзыгыэлъагыуэ функцэр "шы"плэ иувэу шылэгъуэ ужыгыуэм езым шылэгъуэ зэригыуэтыр шызэфлэклэрэ шыух шыплэу, мы ужыгыуэр зэрыгъэзащлэну шыкылэм пщалъэ хуэхъуу утыку кыхъараш "блы"р. Функцэм и ухыплэ "шы" лэужыгыуэ "блы"р шылэгъуэ ужыгыуэм езым шылэгъуэ щигъуэтаращ; шылэгъуэ зилэр зэрышылэклэрэ зэрызеклуэрэ зэрыбагыуэм лыабжьэ зэригыуэтэрэ ар зэрызеклуэну шыкылэми пщалъэ хуэхъужараш "блы"р.

Къэхъуныгъэ пщалъэу тлытащ шылэгъуэр зэрыужырэ шылэгъуэм шылэгъуэ кызырыхъукылым кызырыщидзэ "зы-тлыу-шы"ри, мыр увылэгъуэ зэрымилэклэрэ шызеклуэм шыгыуэ, къэхъуар хъуурэ зоклуэр, шылэгъуэм шылэгъуэ кыхъукылыу кыоклэрэхъукыр. Мы къэхъуныгъэ пщалъэр зэрызтеупланщлэклэрэ утыку кызырихъэж шыкылуэ утыку кыхъа функцэр къэхъуныгъэ пщалъэм щэнейрэ икыуэу "шы"плэ зэригыуэтыр шылэгъуэм шылэгъуэ кыхъукылыныгъэм езым шылэгъуэ зэригыуэтращ. Мыр хъуурэ кыекыуэклымрэ шылэгъуэм шылэгъуэ кызырытехъукылым и шылэгъуэ пщалъэу лытапхъэщ. Къэхъуныгъэ пщалъэр (зы-тлыу-шы) лъэбакъуищу зэхэлъши, абы езым и къэхъуныгъэу шылэгъуэ щигъуэтри ар езыр зэрызтеупланщлэрэ лъэбакъуищ шырыкыуэращ. Къэхъуныгъэ пщалъэр "шы"уэ зэрызэхэлъым хуэдэу, ар зэрытеупланщлэклэрэ къэхъу шылэгъуэ ужыгыуэри лыхыищу зэхэлъш. Мы лыхыищрэ лъэбакъуищыр хъуурэ кыуэныгъэрэ шылэгъуэм шылэгъуэ кыхъукылыныгъэм шылэгъуэ зэригыуэт пщалъэраши, мыпхуэдэу утыку кыхъэращ "блы"р.

"Къэхъуныгъэ пщалъэ"у утыку кыхъа "шы"м езыр шхъэжу "къэхъуныгъэ пщалъэ"у зэрылытапхъэм хуэдэжу, къэхъуныгъэ пщалъэм лъэбакъуищ икыуэу утыку кыхъэр зэрылыта "блы"ри –шхъэжу- хъуурэ кыуэныгъэмрэ "шылэгъуэ ужыгыуэм шылэгъуэ зэригыуэт пщалъэ"у лытапхъэщ. Араши, функцэм и шыплэу утыку кыхъа псалъэхэу, "шы"мрэ "блы"м ягъэзащлэрэ я мыхъэнэр мы ужыгыуэм шышу утыку кыхъэ адрей псалъэхэм елытауэ нэхъ пщлэшхуэщ. "Шы"р икли шылэгъуэ лыабжьэщ, икли къэхъуныгъэ пщалъэщ, икли шылэгъуэ ужыгыуэм езыри "шы"уэ зэхэлърэ лыхыищши, абы и ухыплэу утыку кыхъэу кылуэта "блы"ри "шы" лэужыгыуэщ; шылэгъуэр зэрызеклуэ шыкылэри "блы"гъэклэрэщ.

Шылэгъуэ ужыгыуэм езым шылэгъуэ зэригыуэтрэ шылэгъуэ зэхъуэклэныгъэм лыабжьэ игъуэту зэрызэпкырыуварэ зэрызэфлэкларащ

"блы"р. Мы зэфлэкла лүэхугуэр зэрызэлыта щыклэкклэ зэрыхуэн хуауэ зэрыщытрэ мыпхуэдэуи зэрызеклүэнур игуэклэрэ кызырэуэта псалъэщ "блы"р. Щылэггуэм (щы) щылэггуэ кыхэхьуклын лүэхугуэу, щылэггуэр зэрызеклүэр кышщунэхуарэ зэрызеклүэ щыклэм лъабжьэрэ пщальэ зэриггуэтаращ "блы"р утыку кызыггэхьари, ар зытеухуар щылэггуэм щылэггуэ кыхэхьуклыныггэр зэрыггэзащлэрэ зэрызэщлэблэ щыклэращ.

*

Щылэггуэр щхьэжу зэрылгытэ "щы"р зэрыщылэклэрэ зэрыклуатэр "щэ"ращ кызырэуэтэр. Абы и зеклуэклэу "щы"м "щы" кызырэтехьуклыжыр "тл"ыклэрэ зэрыггэзащлэри гурылуэггуэщи, мыпхуэдэу утыку кыххэ кэхьуныггэр зэрызеклүэ щыклэри зи гуггу тшлэ волнавая функцэращ кэзыггэлъаггуэр. Мы функцэклерэ ггэзащлэр щылэггуэ ужыггуэр зэрызэккырыувэ щыклэращи, абы дэтхэнэ и зы лъэбакгуэмрэ и зы щыплэм мы зэрызэккырыувэклерэ ужыггуэм теухуауэ зы кьалэни еггэзащлэр. Мыбы папщлэщи, функцэм дэтхэнэ и зы щыплэр утыку кызызэриххэрэ функцэм хиггэзэщыхьым зэрытеухуаклерэ иггуэ псалгэхэмклэ кьолуатэр.

Щылэггуэ ужыггуэр хуурэ кьеклуэккныггэращи, дэтхэнэ зы щылэггуэу "щы"уэ ухуарэ "зы"уэ лытар лъабжьэрэ кьэжьаплэу (хь) кышщлэхуэнум плэ хуэхураш; абы и ужыггуэу (у) кэхьум (ху) аргуэру "щы"уэ ухуарэ "зы"уэ лытэ гуэр кьеггэщыр. Мы утыку кыххэри зы лъабжьэу (хь) кышщлэхуэн гуэрым плэ хуэхужращи, абы и ужыггуэми (ху) аргуэру "щы"уэ зэхэлэрэ "зы"уэ лыта гуэр кьеггэщыжыр. Щылэггуэ ужыггуэм теухуа мы кьеклуэккыклэр функцэм зэрыхэплъаггуэу "щы" лэужыггуэрэ "тл" лэужыггуэр зэклэлхьэужуэ зэрыггэзащлэр гурылуэггуэщ. Аращи, убзыхуарэ зы бзыггуэ утыку кыххэрэ кышщлэхуэнум плэ хуэхужыр "бзы"ггуэу зэрыщытымрэ, "тл" макыр зэрымакыхьум хуэдэжу, абы и ужыггуэ "тлы"ри "ху"ггуэу зэрыщытыр гурылуэггуэщи, щылэггуэ ужыггуэу мы кьеклуэккыр "бзы"ггуэрэ "ху"ггуэ зэклэлхьэужыккылуэ зэрызэхэлэри гулытапхьэщ.

Щылэггуэрэ геометрие лъабжьэу щыт "щы"мрэ ар зэрылгытэ "зы"р щылэггуэрэ щылэр убзыхуауэ зы бзыггуэ утыку кызызэриххэр гурылуэггуэщи, функцэм "щы"рэ "зы" лэужыггуэу (щы{лзы}) хэплъаггуэ дэтхэнэ гуэрыр кэххур (ху) кызытехьукл лъабжьэу (хь) "бзы"ггуэу лытапхьэщ. "Щы{лзы}"ым и щылэггуэр зэрихь щыклэр абы "щы{лзы} кызызэриххьукклерэщи, мыр зэрыггэзащлэрэ мы "бзы"ггытл зэхуакум кыдэхухуу а тлур зэпызыщлэ "тлы"р "зы"м "зы" кыхэхьуклыныггэ зыггэзащлэу "ху"ггуэ лэужыггуэуэщ.

Мы псалгэхэм кызыэраггэлъаггуэщи, щылэггуэ ужыггуэм дэтхэнэ и зы лъэбакгуэрэ щыплэр "бзы"ггуэрэ "ху"ггуэу зэпыщлэщ. Щылэггуэм и щылэггуэр зэрихь щыклэкклэ мы зэклэлхьэужыккылуэ кьеклуэккыр "ху"ггуэрэ "бзы"ггуэ лъэныкгуэу генератикэу зэпыщлэщ.

Мы кьэтыуэтахэм гурылуэгъуэ зэращлщи, зи гугъу тцлы функцэм хэт дэтхэнэ "зы(цщы); щы{цзы}"р "бзы"гъэ зилэрщ, дэтхэнэ зы "тлыу"ри "хъу"гъэ зилэрщ. Ауэ ахэр мы кьызэрыхъуа щыклэу "бзы"гъэрэ "хъу"гъэу зэрыщытым нэмыщл, функцэм зыдыхэт щыплэм елытауэ дэтхэнэ зым фукнцэм хигъээщлхь кьалэнкли "бзы"гъэрэ "хъу"гъэу зэрылътэфынуур гурылуэгъуэщ, икли ахэр кьызэрылуэта псалъэхэр мыпхуэдэу зэрыхуари гулътытапхъэщ.

Аращи, щылэгъуэ ужьыгъуэр генератикэу зэпыщлауэ мы кьызэрекълкым дэтхэнэ и зы лъэбакъуэрэ щыплэр кьызэрыхъуа щыклэмрэ функцэм зыдыхэту хигъээщлхь кьалэным теухуауэ зэрылътэ "бзы"гъэрэ "хъу"гъэр щызэтэхуэрэ щызэтемыхуэ щылэщ. Нытлэ, функцэм дэтхэнэ и зы щыплэр "щы" лъэужьыгъуэ е "тлыу" лъэужьыгъуэу утыку кьызэрихъэм нэмыщл, функцэм зыдыщыхэтрэ хигъээщлхь кьалэн лъэныкъуэкли еплъын хуейщ.

Мы псалъэм кьызэрыгуэклкли, я кьэхъуклэр "щы" лъэужьыгъуэу зэрыщытым езэгъуэщ "зы, щы, блы"м функцэми хагъээщлхь кьалэнри, кьызэрыхъуахэмрэ функцэми хагъээщлхьхьэр зэтэхуэу "бзы"гъэ зилэхэрщ мыхэр. Мыбы хуэдэщ "тлу, плы"ри, ахэри "тлыу" лъэужьыгъуэу кьызэрыхъуамрэ функцэм хагъээщлхь кьалэн лъэныкъуэкли зэтэхуэу "хъу"гъэ зилэхэрщ.

Ауэ "тху"мрэ "хы"р мыбыхэм хуэдэкъыми, ахэр кьызэрыхъуарэ функцэм хагъээщлхь кьалэныр зэтемыхуэрщ; икли, функцэм хагъээщлхь кьалэнклэрэщ мыхэр зы псалъэу кьызэрылуэтахэр. "Тху"р "щы" лъэужьыгъуэу кьызэрыхъуа щыклэклэ "бзы"гъэ зилэра щхъэ, ар зы псалъэу кьызэрылуэтар абы функцэм хигъээщлхь кьалэнклэрэщи, "хъу"гъэ зилэрщ. "Хы"ри "тлыу" лъэужьыгъуэу кьызэрыхъуа щыклэклэ "хъу"гъэ зилэра щхъэ, функцэм хигъээщлхь кьалэнклэрэщ зы псалъэу кьызэрылуэтари, "бзы"гъэ зилэрщ.

*

Щылэгъуэ зыгъуэтыр зэрызэпкъырувэрэ зэрызэпкъырылътыр, абы и унэтлыгъэрэ "тлыу"гъэклэ зы щылэгъуэ зилэ гуэр кьызэрытехъуклыр, мы щылэгъуэ унэтлыгъэрэ зыужьыгъуэр гъуэгу зэрытехъэрэ лъэбакъуищ зэрыриклуэклэрэ щылэгъуэ ужьыгъуэм езым щылэгъуэ зэригъуэтыр кьызэрылуэтарэщ "зы"м кьыщлидзэрэ "блы"м щихуыу "щы" клуэтэгъуэ "щэ"р зэрызэлух щыклэу утыку кыхъа функцэмрэ абы и дэтхэнэ зы щыплэр щхъэжу мыпхуэдэ псалъэхэмклэ кьызэрылуэтарэу мы зи гугъу тцлахэр.

Мы псалъэхэм щыщ гуэрхэр я макъ мыхъэнэклэрэ утыку кьызэрихъэрэ бзэм щыхэхъар - щылэгъуэ ужьыгъуэр кьэзылуатэ щыклэу-мыбдежрауэ жылэпхъэщ. Ауэ мы псалъэхэм щыщ гуэрхэр кьызтехъукла макъхэр мыбы ипэклэ кьызэрыхъуар, икли а макъхэр бзэм хэлэжьыхъу зэрыщлидзари мыбдежым псалъэ зэрыхъуам ипэклэу зэрыщытыр

гульытапхъэщ. Мы зи гугъу тццыхэри "зы"м кыщццидзэу "блы"м щыухуу дызтепсэлъыхъахэм хыболъагъуэр. Аращи, мыбдежым щигъэзащццэ кьалэным теухуауэ бзэм щызеклэуэ щццимыдзэ ипэкццэ "з, щ, тц, х" макъхэр бзэм хэлэжыхуу зэрыщытар гульытапхъэщ. Мыр ипщэкццэ кьэтццуэтахэм хыболъагъуэри, мы макъхэм я мыхъэнэхэмрэ ахэр бзэм зэрыхэлэжыхуым теухуауэ куэдыщцэ тежылыхуын хуэныкыуэжжкыым.

Мы псалъэм кызырэгуэццкцци, и гугъу зэрытццццкццэ "щ"ымрэ "з" макъыр мы функцэм хагъэзэщццыхъ кьалэнкццэ бзэм хэлэжыхуу щццимыдзэ ипэкццэ я макъ мыхъэнэкццэ бзэм хэлэжыхуу зэрыщытар гурылуэгъуэщ. "З, щ" макъхэр бзэм хэлэжыхуу зэрыхэт щцццкццэм и нэхъыбэр ахэр мы функцэм зэрыхэтым ипэкццэ кьэхъуа лэжэкццлэхуу жылэпхъэщ. Мы функцэм теухуауэ ягъэзащццэ кьалэным зэрэзэгъкццэ утыку кыхъа "зы, щы" макъ псалъэхэр иужькццэ бзэм бжыгъэццлэу хэлэжыхуу зэрыщццидзар гурылуэгъуэщ.

"тц" макъри щцццлэгъуэ ужьыгъуэр мы кызырэуатэ щцццкццэм ипэкццэ и макъ мыхъэнэкццэ бзэм хэлэжыхуу зэрыщытари гурылуэгъуэщ, ауэ и макъ мыхъэнэм ипкъ иткццэ, абы (тц) мы функцэм игъуэ щцццплэр кызырэуэтапхъэу "тц" псалъэр кызырэтехъуклар гурылуэгъуэщ. Ар "тц" ужьыгъуэ "тц"м кызырэтехъуклыжар гурылуэгъуэщи, мыпхуэдэу утыку кыхъа "тц"р иужькццэ зы бжыгъэццлэу бзэм щызеклэуэ щццидзэжаш.

Мы макъхэм хуэдэщ "х" макъри, ари мы функцэм и зы щцццплэр и макъ мыхъэнэм ипкъ зэриткццэ кьэлэуэтапхъэ мыхуу ипэлэуэкццэ бзэм хэлэжыхуу щытауэ жылэпхъэщ. Щцццлэгъуэ зилэрэ щцццэ дэтхэнэ гуэрыр зытетрэ зыхэтэу щцццлэгъуэ лъабжэу лъытапхъэщ "х" макъ мыхъэнэри, ар щцццлэгъуэ зыгъуэта дэтхэнэ гуэрыр зытет геометрие системэм и ординатым теухуа макъ мыхъэнэ зилэращ. "Хы"р зы "макъ псалъэ"у мы функцэм и зы щцццплэр кызырэуатэу бзэм мы зэрыхэхъа щцццкццэр иужькццэ зы бжыгъэццлэу бзэм щызеклэуэжэу зэрыщццидзам нэмыщцц, ар бзэм нэгъуэщцц зы мыхъэнэкцц хэтцц. Дэтхэнэ зыгуэрым тетццплэрэ ехыплэу лъабжэу хуэхъур "х" макъ мыхъэнэкццлэрэщ кызырэуатэри, ар щхъэж "макъ псалъэ"у бзэм зэрыхэт зы щцццкццэри псышхуэ хъурейхэр зэрылгытауэщ (хы). Абдежыр (хы) дызтепсэухъ щцццлэу гущццццум теухуауэ лъабжэуэрэ нэхъ тафанццлэу зэрыщытым зэрэзэгъкццэ щцццлэу ординату зэрылгытапхъэри гурылуэгъуэщ; мыри "х" макъ мыхъэнэм зэрэзэгъыр гульытапхъэщ.

Ауэ мы щхъэж макъхэм нэмыщцц, мы функцэм и щцццплэу гуэрхэр кызырэуэта щцццкццэу утыку кыхъа "макъ зэгуэт псалъэ"хэр кыщыхууар мыбдежрауэ лъытапхъэщ. Ахэр икццц "макъ зэгуэт"у утыку кыщыхъари мыбдежрагъэнуу. Зи гугъу тццыр "плцц, тху, бл" макъ зэгуэтхэращи, ахэр функцэм и щцццплэу гуэрхэр игъуэкццэ кьэлэуэтэн хуей щыхуым щыгъуэ кьэхъуа "макъ зэгуэт"хэрауэ лъытапхъэщ, икццц занщццлэу "макъ зэгуэт псалъэ"у бзэм щыхэхъари мыбдежрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

Мы функцэм и зы щыплэр къэлэутэнклэрэ утыку кыхыагъэнщ "плы" псалъэри, мыбдежым щыгъэзащлэр "пл"ырэ "л" макъхэр зэгухъу "пл" макъ зэгуэтклэрэ кызырыуэтапхэм ипкъ итклэ, "плы" псалъэри занщлэу мыбдежым кышыхъуауэ жылэпхъэщ. Аращи, зы "макъ зэгуэт"у "пл"ыри, зы "макъ зэгуэт псалъэ"у "плы"ри кызыдышыхъуар мыбежращи, бзэм мыпхуэдэу хэхъа "пл" макъ зэгуэтыр зыхэту иужьклэ къэхъуа псалъэхэм и къежъаплэрэ лъабжьэр мыбдежрагъэнщ. "Пл"ыр зыхэту ухуарэ "плы"ри кызырыхъуам езэгъыщэу утыку кыхыа зы псалъэщ "теуплэнщлэн" псалъэри, ар зэрыухуар мыпхуэдэу зэпкъырыхыпхъэщ: "пл-э-н → плэн" лүэхур утыку кыыригъэхъуэ (у-плэн) ар зтеухуэнклэрэ (те) зэрыгъэзащлэр (щлэн) кыхыэщу зэпкъырыуа зы псалъэщ "теуплэнщлэн"ыр.

"Тху"р зы "макъ зэгуэт"у утыку кышыхъуарэ зы "макъ зэгуэт псалъэ"у бзэм щыхэхъуари мы функцэм и зы щыплэр игъуэклэрэ къэлэутэн хуей щыхъум щыгъуэрагъэнщ. "Тху"р мыпхуэдэу утыку кыхыа нэужь, "бжэн" лүэху кышыхуэнэхум щыгъуэ, "тху" псалъэр зы бжыгъэцлэу бзэм щызыкълэу щидзащи, мы "макъ зэгуэт"ым (тху) мы "макъ зэгуэт псалъэ"м (тху) нэмыщл псалъэ кытехъуклауи бзэм хэплъагъуэкъым. Ауэ ар и макъ мыхъэнэклэрэ бзэм зэрыхэлэжыхъури гурылүгъуэщ (лэынтхуэ, псантхуэ).

Зы "макъ зэгуэт"у "бл"р утыку кышыхъуарэ ар зы "макъ зэгуэт псалъэ"у (блы) бзэм щыхэхъуари мы функцэр щыху щыплэр къэлэутэн папщлэу жылэпхъэщ. Мыбдежыр зэрызэлъыта ужыгъуэу мы функцэр щыхуарэ функцэр мыбы нэужьми мыпхуэдэу зэрылэжынури гурылүгъуэ зыщл "бл" макъ зэгуэтыр занщлэу бзэм зэрыхэхъэклэрэ къэхъуа зы "макъ зэгуэт псалъэ"щ "блы"р. Зи гугъу тщы функцэм и ухыплэу утыку кыхыащ "блы"ри, мыпхуэдэу гъэзащлэ щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ зэригъуэтрэ икли ар зэрызыкълэунум лъабжьэрэ пщальэ хуэхъужу утыку кыхыа зы псалъэщ. Нытлэ, мы функцэр зэрыгъэзэщлар, функцэр зытеухуа щылэгъуэ ужыгъуэр зэрызыкълэунири "блы"клэрэщ. Ар щыхъуклэ, мыбдежым мыпхуэдэу утыку кыхыа "блы"р бзэм зэрыхэлэжыхъуыну щыклэри мы щылэгъуэ ужыгъуэм теухуауэ щытын хуейуэ кышлэклынщ.

Мыпхуэдэу утыку кыхыа "блы" псалъэр "бжэн" лүэхур цыхум кыигъэунэхуа нэужь зы бжыгъэцлэу бзэм хэлэжыхъуэ зэрыщидзар жылэпхъэщ. Ауэ, утыку кызырихъа щыклэм кызырыгуэкълэклэ "блы"р бзэм зэрыхэлэжыхъуэ щыклэхэм фыуэ щыгъуазэ хуэхъун зэрыхуейр гурылүгъуэщи, абы илъабжьэклэ лэнатлэ лэнатлэу деплынщ.

Абы ипэу, мы зи гугъу тщы псалъэхэм теухуауэ жылэпхъэхэм пытщэжынщ. Мы псалъэхэр щылэгъуэ ужыгъуэм теухуа функцэм дэтхэнэ и зы щыплэр кызырыуатэклэрэ утыку кыхыа псалъэхэращи, мы я эклэлъхъужыклэм зэрэзэгъклэрэи иужьклэ бжыгъэцлэ хъужахэрщ. Мы

псалгэхэр "щы"рэ "тйу" лэужыгъуэуш функцэм зэрыхэтыр. Щылэгъуэ ужыгъуэр щылэгъуэм щылэгъуэ кызырыхэхъуклэрэщ зэрызеклэуэри, дэтхэнэ зы "щы" лэужыгъуэм и "тйу"гъэклэрэ зы "щы" лэужыгъуэ кыыхэхъуклыуш зэрызеклэуэр. Щылэгъуэ зилэу утыку кыххэр "щы" лэужыгъуэхэраши, ари зы "щы" лэужыгъуэм и "тйу"гъэклэрэщ утыку кызыэриххэр. "Тйу"р щхьэж щылэгъуэ зилэу утыку кыххэракъыми, ар "тй" кызыхуэклэуэ зы "щы" лэужыгъуэм и унэтлыгъэщ. Функцэр "щы"рэ "тйу" зэкълэтыкълэуэклэрэ мыпхуэдэу ухуаши, дэтхэнэ зы "щы" лэужыгъуэр щхьэж зы псалгэу кызыэрыуатэм хуэдэу, "тйу" лэужыгъуэхэри щхьэж псалгэхэу кызыэрыуатэр гурылуэгъуэши, мы зэкълэтыкълэуэклэуэ кэлуатэ дэтхэнэ зы псалгэри иужьклэ бжыгъэцлэу бзэм зэрыхэхъэжар гурылуэгъуэщ. Араши, щылэгъуэ зилэу утыку кыххэ "щы" лэужыгъуэхэр кызыэрыуатэ псалгэхэм (зы, щы, тху, блы) хуэдэжу, мы "щы" лэужыгъуэхэм дэтхэнэ зым кытехъуклэрэ кыклэлтыкълэуэ "щы" лэужыгъуэр кэзыгъэхъуж "тйу" лэужыгъуэхэр кызыэрыуатэ псалгэхэри (тйу, плы, хы) иужьклэ бзэм бжыгъэцлэ хэхъухъыжащ.

*

Зи гугъу тщлы функцэм гурылуэгъуэ кышщыр щылэгъуэ ужыгъуэраши, щылэгъуэм щылэгъуэ кызырыхэхъуклэрэ щылэгъуэ зилэм и щылэгъуэр зэрихъым теухуа дэтхэнэ гуэрыр зэрыгъэзащлэр "блы"р утыку кызыэриххэклэрэщ. Мы псалгэм ипкъ итклэ, щылэгъуэ зилэу дэ дызыхэту кьеклуэклэр кызырыхуэрэ хъуурэ зэрызеклэуэр "блы"гъэклэрэщ.

"Щы"р зэры"щы"клэрэ зэрыкуатэрэ и ужыныгъуэу кэхъум езым щылэгъуэ зэригъуэтыр а ужыгъуэм езыр "щы"плэ зэриувэраши, мыр кызыэрыуатэ псалгэращ "блы"р. Мыр щылэгъуэ ужыгъуэм "блы"гъэ зэригъуэтклэрэ кьеклуэклэуэ луэхугъуэши, мыпхуэдэу гъэзащлэр адыгэбзэкълэ кызыэрыуэтапхэри "блэн" луэхугъуэуш.

Щылэгъуэр утыку кызыэриххэрэ зы геометриеу "щы"уэ зэхэлтыр "зы"уэ зэрылтыгъэм деж кышщидзэу кэхъу ужыгъуэу лъэбакъуиным кыигъэщыр "блы"раши, мы кьеклуэклэуэ луэхуу "блы"гъуэу гъэзащлэм езыр "блэн" луэхуш. "Блы"р утыку кыххэн папщлэ гъэзащлэуэ луэхур кызыэрыуэтапхэр, нэгъуэщлыу жыплэмэ, "блы"р утыку кызыгъэхъуэу кьеклуэклэуэ луэхур кызыэрыуэтапхэр "блэн" глаголклэрэщ. "Блэн" псалгэмклэ кэтуатэуэ луэхур щылэгъуэу ужыгъуэу "блы"р утыку кызыэриххэраш. "Блы"р утыку кызыэриххэр щылэгъуэу ужыгъуэм езым щылэгъуэ зэригъуэтраши, ар щылэгъуэу ужыгъуэу пщалгэуэу щылэгъуэр щылэхунклэрэ щылэгъуэр зэрызеклэуэ щыклэуэу кэхъураши, мы зеклуэклэри кэзыуатэрэ "блэн" глаголраш.

Мы псалгэхэм гурылуэгъуэу кышщыр аргуэру кэлуэтапхэмэ, мыхэр пыщапхэщ. "Блы"р утыку кызыэриххэу мы луэхугъуэр "блэн" псалгэраш кэзыуэтапхэри, мы утыку кыххэуэу щылэгъуэу ужыгъуэу пщалгэр (блы) утыку кызыэриххэм езыр "блэн" луэхуу кызыэрыуэтапхэм кышщымынэу,

щылэгүүэ ужьыгүүэр мыпхуэдэклэрэщ ("блы"клэрэ) зэрызеклүүэри, щылэгүүэ ужьыгүүэ пщалгэ (зы-тлыу-щы) нэужь кыпыщэ клүүэклэри хэтыжу, ипэклэ мы кыеклүүэклүүэ зи гууу тшлар кызырылуэтапхээр "блэн" псалгэу зэрыщытри гурылуэгүүэщ. Аращи, "блы"гэ кызырыхуэклэрэ гэзэщлэ щылэгүүэ ужьыгүүэм и зеклүүэклэрэщ "блэн"ыр.

"Блэн" псалгэр бзэм зэрыхэтрэ зэрыхэлэжыыхыр япэрэ занщлэу гурылуэгүүэ кызырытхуэхур "нэху" кээхуныггэм теухуауэщ. Аращи, "блэн"ым гурылуэгүүэ кытхуищыыр "нэху бзий"м и клүүэклэрэщ. Нэху кызырыхур нэху бзийклэрэщ. "Нэху" жыхуэтлэр дэ езым ди нэм и кьалэныр зэрыхурэ зэрыгээзашлэу, нэм ильагүүфунум теухуаращ. Ди нэмклэ тльагүүну нэхуггэу дыггэ бзийхэм кьаггэунэхунри, нэхуггэ кээзыггэщлэ лэужыгүүэу уэздыггэ бзийхэм кьаггэунэхунри зэрыгээзашлэ щыклэр ахэр (дыггэ, уэздыггэ) зэрыблэклэрэщ. Мы кьэтлуэтахэм кызырыхэклэщи, дыггэ бзийрэ дэтхэнэ зы уэздыггэ бзийр зэрызеклүүэ щыклэрэщ "блэн" псалгэм гурылуэгүүэ кьищлэр ар бзэм зэрыхэлэжыыхь щыклэр.

Нэху кээзыщыр "нэху бзий"щи, "нэху бзий жылэ"у лытапхээрэ нэху бзийр зэрызэхэлэ пкыгүүэ цыклүхэр физикэу зэралгытэри "фотон" жыхуалэращ. Нытлэ, мы кьэтлуэтахэм гурылуэгүүэ кьащыр аращи, фотонхэм я хьэрычэтрэ я зеклүүэклэр "блэн" лүэхугүүэщ.

"Нэху бзий" жыхуэтлэр пкыгүүэ цыклүү фотонхэу зэхэлэ бзийщ. Нэху бзийхэм я зеклүүэклэр дэ нэхууш зэрытлгытэри, ар ди нэм ильагүү нэху бзий пкыгүүэ цыклүхэращ. Фотонхэу зэхэлэ мы нэху бзийхэри волнавая функцэ формэ зилэуш зэрызеклүүэри, ари "сигнал" жыхуалэращ. Нытлэ, "нэху" жыхуэтлэрэ ди нэм ильагүүфыр "нэху бзий" жыхуэтлэ зы сигнал лэужыгүүэуэщ.

Мы кьэтлуэтахэм кызырыхэщу, мы сигналхэм я зеклүүэклэр зи гуггэу тшла функцэм и зеклүүэклэу зэрыщытыр гурылуэгүүэщи, мы зеклүүэклэри "блэн" глаголклэрэщ кызырылуэтапхээр. Ауэ мыр дэ тльагүүф нэху бзийхэм хуэлуа закүүэу кьанэкьым: дэтхэнэ зы сигнал лэужыгүүэуу уэзыр (энергие) зэрызеклүүэ щыклэр "блэн" лүэхугүүэщ.

Уэзу щытрэ дэтхэнэ зы сигнал лэужыгүүэуэри зи гуггэу тшла функцэм хуэдэу "щы"уэ зэрызэпкырылыри гурылуэгүүэщ. Щылэгүүэ зилэр зэрыщылэрэ зэрытлгытэр уэзклэрэщ. Щылэгүүэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр уэз лэужыгүүэуэщ. Пкыгүүэшхуэ зилэу щылэгүүэ зилэхэр уэзыр зэрызэхэуыхьарэ зэрызэхэвыхьауэ щылэгүүэ зилэхэращ.

Щылэгүүэ зилэ дэтхэнэ зы пкыгүүэр зэрызэхэлэ а нэхь пкыгүүэ псо цыклүү ялыгэр "атом"ращи, дэтхэнэ зы пкыгүүэ лэужыгүүэр и атомхэр зэрызэхэлэ щыклэм теухуауэ эщхьэщокыр. Дэтхэнэ зыгуэрыр атомклэрэ эщлэблауэщ зэрыщытри, атомхэри "атом льябжэ пкыгүүэ цыклүү"ущ зэрызэщлэларэ зэрызэхэлыр. "Фотон" жыхуэтлэри атом льябжэ пкыгүүэ цыклүхэм щыщ гуэрэщ. Икни атом льябжэ пкыгүүэ

цыхлэхэм я хэрычэт цыхлэрэ я зеклуклэри "фотон"ым хуэдэу, "блэн" лухугуклэрэш.

Дэ тлаагуфрэ нэхугэ кээзыгэхур "фотон" лэужыгукэу сигналу зэрыщытыр гурылуэгукэуи, дэ дымылаагукэу атом лаабжэ пкыгукэу цыхлу хэрычэтрэ зеклуклэри "блэн" лухугукэу зэрыщытыр гурылуэгукэуи. Мыбыхэм щыщрэ атом лаабжэ пкыгукэу цыхлу гуэрш "электрон" жыхуалэри, абы и хэрычэтраш икли дэ тлаагукэу нэхугэр зытеухуа "фотон"ри кээзыгэхур хэзыгэхур. Дэтхэнэ зы атом лаабжэ пкыгукэу цыхлум и хэрычэтрэ и зеклуклэр "блэн" лухугукэу зэрыщытым кызырыгукэуи, "электрон" хэрычэтрэ зеклуклэри мыпхуэдэш. "Электрон"ыр "электромагнетикэ" энергиер кээзыгэху атом лаабжэ пкыгукэу цыхлураш.

Космосыр зэрызеклукэу и щылэгукэу зэрихэ кьарур лэужыгукэуи плу ягуэши, "электромагнетикэ кьару"р мыбыхэм щыщ зыраш. Абы и зеклуклэрэ и хэрычэтыр нобэ цыхум фыуэ гурылуэгукэу кыхуэхуауэ жылэпхэш, икли и зеклуклэрэ и хэрычэтри "блэн" лухугукэу зэрыщытыр гурылуэгукэуи.

Физикэ шлэныгэр иджыри зытелэжыхэ лухугукэуи мыхэри, уэшыр (космос) зэрызеклукэу уэз (энергие) лэужыгукэуи щылэгукэу зилэ дэтхэнэ гуэрым и щылэгукэу зэрихэ цыхлэр "блэн" лухуш. Космосыр кызыреклуклэрэ и щылэгукэу зэрихым теухуауэ ялытэ кьарууиплым зыр "электромагнетикэ кьару"уэ жытлагэхэраши, адрейхэри мыхэраш: атомыр зэрызэхэлэрэ и псоугэр зэрихэ "нуклеер кьару", атом лаабжэ пкыгукэу цыхлукэр атомым хэблыкынклэрэ зыхушлукэу "радиоактив - реактив кьару", уэз зэхэвыхыныгэм кыгэхуа пкыгукэуи шухуэхэм (вагукэу, шылэ) нэхэ пкыгукэу цыхлукэмрэ сигналхэр зэрырашалэ "гравитон кьару".

Мы кьарухэр уэз лэужыгукэуи плу лытамы, ахэр зэрызэпышлукэу зэрыщытыр гурылуэгукэуи, зы кьарууэш зэрылытапхэр; ар щылэгукэу пкыгукэуи шухуэ космосыр зэрызэшлэбларэ зэрызеклукэу кьарураш. Космосыр зэрызэшлэбларэ зэрызеклукэу мы кьарур зыуэ е лэужыгукэуи плу лытамы, мы кьарур зэрызэшлэблукэу зэрызэхэлукэу зэрыреклуклэр "блэн" лухугуклэрэш. Космосыр зэрызэшлэблэрэ зэрыужыкэр зэрыгээзэшлэр мы зи гугукэу тшлэ кьаруиплэраши, ахэр зэрызэллытаклэрэ зэрыблэраш космосыр зэрызеклукэу. Дэтхэнэ зы кьарурэ уэз лэужыгукэуи адрейхэм елытауэ зэрыблэклэрэ космос ужыгукэуи зы тэрызыгукэуи тету мэгээзэшлэр.

Зи гугукэу зэрытшлукэу электромагнетикэу кэхурэ фотоникэу тлаагукэу дэтхэнэ нэхугэр "блэн" лухугукэуи, адыгэбзэм хэт "щылэ" псалэр зытеухуари мыпхуэдэу кэхуэ зы кэунэхугукэу зэрыщытми гу лытапхэш. Адыгэбзэм и "щылэ" псалэм "щылэгукэу (щы) блэн"ыгэуи еджапхэш, икли "блэн лухуер кыщыху"уи еджапхэш.

Ауэ "блэн"ым езыр шылэгъуэ ужьыгъуэр зэрызеклэуэр кызылуэ псалъэраши, аргуэру шылэгъуэ (шы) блэныгъэу лъытэн нэхърэ, "блэн"ыгъэр кышыхъум шыгъуэрауэ лъытапхъэщ "щылблэ" псалъэм кылуатэри, зы уэз лэужьыгъуэрэ атом лъабжъэ пкыгъуэ цыклэхэм зы шыплэм зыщадзрэ кышылблэм шыгъуэр "щылблэ"у лъытапхъэщ. Адыгэбзэм "щылблэ" жыхуила къэхъу-къэщыр электромагнетикэ "блэн" луэхугъуэр кызырыхъурэ кышыхъуми теухуаш, икли мы электрон дзыгъуэрэ хэдзыкыныгъэм кыгъэщл фотоникэ нэхугъэр "блэн"ыгъэклэрэ кызырыхъурэ кышыхъураш зытеухуар.

"Щылблэ" псалъэр адыгэбзэм зэрыхэтрэ хроникэ зэрыхэхъухъа цыклэр гурылуэгъуэщи, фотоникэ блэн луэхугъуэм теухуауэщ, ауэ ари электромагнетикэ блэн луэхугъуэу щылблэм зэрыпыщлари гурылуэгъуэщ. Ауэ зэрыгурылуэгъуэщи, "щылблэ" псалъэм и мыхъэнэм кылуэтэфынур мыбы кышыхъумнэу, дэтхэнэ зы космикэ къарурэ уэз лэужьыгъуэхэри зэуэ занщлэу щылблэм шыгъуэхэри "щылблэ" псалъэм кызырылуэтапхъэр гурылуэгъуэщ. Араши, космосыр зэрызеклэуэ мы къарурэ уэз лэужьыгъуэхэм дэтхэнэ зыр зы шыплэм егъэлеяуэ щылблэр, е адреи уэз лэужьыгъуэм елытауэ егъэлеиныгъэклэ блэуэ шыщидзэр а уэз лэужьыгъуэм теухуа "щылблэ"у лъытапхъэщ.

Мы псалъэхэм гурылуэгъуэ зэрашши, космосыр зэрызэхэлъ пкыгъуэ цыклу атомыр щызэхакъуэтэклэ атом лъабжъэ пкыгъуэ цыклэхэм теухуа уэз зэмылэужьыгъуэхэр кышылблэнур гурылуэгъуэщи, мыр кышыхъум шыгъуэри уэз зэмылэужьыгъуэхэм я "щылблэ"у лъытапхъэщ. Увылэгъуэ имылэу зэщлблэрэ блэуэ шыт дыгъэм кышыхъу къэуэгъуэрэ къэблэгъуэхэри "щылблэ" лэужьыгъуэу лъытапхъэщ. Мыпхуэдэу дыгъэм щыхэблыклэхэри, атомыр къагъауэу кыхэблыклэхэри "щылблэшхуэ"рэ "щылблэбэ"у лъытапхъэщ. Мыпхуэдэ щылблэхэр космосыр зэрызеклэуэ къарууиплми теухуауэ лъытапхъэщи, космосыр кызызеклэуэклрэ зэрыблэм теухуа мы къару лэужьыгъуэхэр егъэлеяуэ блэуэ зэрыщладзэм зэрэзэгъклэрэ дэтхэнэ зым и "щылблэ"р къэхъуу жылэпхъэщ. Араши, атомыр щызэхэкъутэми, дыгъэм кышыхъу къэуэныгъэми "электромагнетикэ щылблэ" кызырыхъум хуэдэжу, "нуклеер щылблэ"и, "радиоактив щылблэ"и кызырыхъур гурылуэгъуэщ.

Ди лъэхъэнэм щаухуэ нуклеер централхэр щызэхэуэм шыгъуи, мыпхуэдэу зэмылэужьыгъуэ уэзхэм теухуа "щылблэшхуэ" кызырыхъур гурылуэгъуэщ. Ауэ мыпхуэдэ реакторхэм зэзэмызэ "радиоактив уэз" щлэклэуэсыкыу егъэлея хэблыкыныгъэ кышыхъу шылэщи, мыпхуэдэхэри "радиоактив щылблэ"у лъытапхъэщ.

Щылыгъэ пкыгъуэшхуэхэм зызыхурашэлэн къарур зэралыгъэ "гравитон къару"м теухуа "щылблэ"ри "черная дыра (black hole)" жыхуалэр кышыхъуклэ егъэлеяуэ къэхъуу жылэпхъэщ. "Черная дыра" жыхуалэр кызырыхъур зэмылэужьыгъуэ теориэхэу къалатэр, ауэ ар къэхъуа нэужь

"гравитон кьару"р абы атклэ щымылэу лъэщу кьызэрыхьур гурылуэгъуэщ, икли ар кьызэрыхьуми "гравитон кьару"м и лыхьэшхуэ хэлъу жылэпхъэщ. Аращи, зы дыгъэ – вагъуэ ллэужьыгъуэм и блэныгъэр щыухым шыгъуэ, дэп масклэу кьызэтенэжрэ клэу пэтрэи унклыфлыжу зэхуэжрэ щызэхэпщэжклэ, и пкыгъуэр цыклэу дыдэ хьужурэ и хьэлъагъэри егъэлеяуэ зэрыхэхьуэм ипкь итклэ, и гъунэгъу хьуреягъэм шылэу хьуар зыришаллэрэ зыхуришэхьу зэрыщидзэр абы и "гравитон кьару"р егъэлеяуэ блэуэ зэрыщидзаращи, мыри "гравитон шыблэ"у лъытапхъэщ.

Мы кьэтлэуахэр космосыр зэрызеклэу кьарурэ уэз ллэужьыгъуэхэм теухуа "щылэу"хэу лъытапхъэщ. Ауэ а нэхь щылэушхуэр кьыщыхьур езы космосым и кьежаплэу ялътэ кьэуэгъуэрэ плэнкыгъуэшхуэу (big bang) шылэгуэр кьэхурэ зэщлэблэныгъэр кьыздыщэжъарагъэнщ. Абдежыр "блэн" пэщлэдзэщ, кьыщылэуэ шылэгуэр зэщлэблэу шыщидзэращи, япэрей "щылэу"ращ. Космос жыхуэтлэ шылэгуэр кьызэрежъар мы япэрей кьэуэныгъэклэрэуэ зэралътэр. Абдежыр шылэгуэр кьызэрыхьу шыгуэращи, абдежым кьыщидзэу кьэху клэуэтэгъуэклэрэ дэтхэнэ зы лъэбакъуэм шылэгуэр джыурэ зеклэуэ щидзэуэ ялътэр.

"Зэман" жыхуалэри япэрей плэнкыгъуэшхуэр кьыщыхьурэ космосыр зэрызэщлэблэ ужьыгъуэрэ клэуэтэныгъэм езырауэ жылэпхъэщ. Мы ужьыгъуэрэ клэуэтэгъуэр "блы"р утыку кьызэрихьэу зи гугъу тцла луэхугъуэм зэрэзэгъэклэрэщ зэрыгъэзащлэри, шылэгуэ лъабжэ "щы"рэ "щыгъуэ"р кьызэрыхьуклэрэ шылэгуэщлэхэр утыку кьызэрихьэклэрэщ кьызэреклуэклыр. Мыр "блы"гъэклэрэщ зэрызеклуэри, "космос" жыхуалэри зэрызэщлэблэ щыклэри мыпхуэдэщ. Япэрей кьэуэгъуэм кьыщидзэу увылэгуэ имылэу "блы"гъэклэрэ зеклуэрэ зэщлэблэ защлэу шытщ мыри, шылэгуэ ужьыгъуэр функционалу мы зэрыклуатэ щыклэр адыгэбзэм и "э" макъым игъэзащлэ кьалэным зэрэзэгъыу зэрыщытыр япэрей лэжыгъэхэм и гугъу шытцлагъащ.

Щылэгуэ ужьыгъуэр кьызэрыхьурэ шылэгуэр зэрызеклуэр мы функционал клэуэтэгъуэу "зэман" жыхуалэрагъэнщ. Ар "щы" клэуэтэгъуэрэ зеклуэклэри кьызэрылуатэм (щэ) хиубыдэ функционал клэуэтэгъуэращ (э). "Щы"м иклэу дэтхэнэ зы лъэбакъуэр функционал клэуэтэгъуэу "зэман" жыхуэтлэм и зы лъэбакъуэращи, абы дэтхэнэ и зы лъэбакъуэм "щы" зэрыджыжклэрэ кьэху шылэгуэ клэуэтэгъуэри зэрыигуэклэрэ "щэ"уэ кьызэрылуэтапхъэр гурылуэгъуэщ.

Адыгэбзэм "зэман"ыр зы псалъэклэ кьэлуатэу зэрыхэмытыр гурылуэгъуэщи, шылэгуэм теухуауэ кьэху дэтхэнэ зы клэуэтэгъуэрэ кьэхуныгъэр игъуэ макъ мыхьэнэхэмклэрэ щогъэлагуэр. Щылэгуэ ужьыгъуэр зэрызеклуэрэ зэрыджклэрэ кьэху функционал клэуэтэгъуэри "э" клэухклэрэщ зэрылътэри, адыгэбзэм "э" макъыр зэрыхэлэжыхь защлэр "функционал клэуэтэгъуэ"рэ "функционал зэман" жыхуэтлэм теухуа кьалэн зэригъэзащлэклэрэщ. "Э"р щхьэж мыхьэнэ зымылэрэ бзэми зы псалъэ

хэмыхуьхь макъщи, ар бзэм зэрыхэлэжьыхьымрэ щхьэж зы щылэгъуэ зимылэ "зэман" жыхуалэри щхьэжу кызырэлуатэ зы псалтэр адыгэбзэм зэрыхэмыгтыр зэтехуэрэ зэхуэдэ лухугъуэщ. "Зэман" жыхуалэр япэрей къэуэгъуэу ялтыгэ щыблэшхуэм къыщидзэу щылэгъуэ ужыгъуэм и функционал кӀуэтэгъуэрагъэнщи, "зэман" жыхуалэм и зекӀуэкӀэр зи гугъу тцӀа "блэн"ыгъэм зэрыхиубыдэри гулытапхьэщ.

Аргуэру "щылблэ" псалтэм дыхуэкӀуэжу псалытӀ-щы пытщэжынщ. АтӀэ мыпхуэдизыр зытежытӀыхьа "блэн"ыгъэмрэ абы и пэщӀэдзэрэ и егъэлеиныгъэу лытапхьэ "щылблэ"р бзэм хроникэ зэрыхэхуьхьа щӀыкӀэ закӀуэу зыгурыгъэлэуэн хуейкъым. "Щылблэ" псалтэм и мыхьэнэр уафэм къыщыхуэ блэн лухугъуэмрэ уафэмрэ щылыгэ зэхуакум къыщыхуэ блэн лухугъуэ закӀуэм теухуауэ зыгурыгъэлэуэн хуейуэ щыткъым. - Мыбдежым къыхэгъэщыпхьэрэ пыщапхьэщи, уафэм къыщыхуэрэ уафэмрэ щылыгэ зэхуакум къыщыхуэ мы къэунэхугъуэр бзэ нэхьыбэм псалтэ зэщхьэщыкӀыу кызырэлуатэр гурылуэгъуэщи, зэхуэдэ щӀыкӀэу кызырэыхуэр гурылуэгъуэ мы лухугъуэр адыгэбзэм зэхуэдэу "щылблэ" псалтэмкӀэ кызырэлуатэми гу лытапхьэщ-. Щылэгъуэ ужыгъуэр зэрысекӀуэр "блэн"ыгъэщи, мыпхуэдэ къэхьукӀэ зилэу утыку кӀыхьэ дэтхэнэ зы щылэр щылблэмрэ егъэлеяуэ зэрыблэр "щылблэ" псалтэм кызырэлуэтапхьэм теухуа щапхьэхэри къэтхьащ. Аращи, "щылблэ" псалтэм кӀилуэтапхьэр "щылблэшхуэ"рэ "щылблэбэ"у зи гугъу тцӀа лухугъуэшхуэхэуи щытынщ, зы фотон е электрон закӀуэм теухуауи щытынщ, ар икӀи зэуэ къэхьунщи увылэжынщ е къэхьуу зэрысекӀуэм зы зэманыгъуэфӀи ихьыфынщ. Дауи жылэ, мыпхуэдэу дэтхэнэ зы "блэн" лухур къыщыхуэм щыгъуэращ "щылблэ" псалтэм кӀилуатэри, атом лъабжьэ пкыгъуэ цӀыкӀу лӀэужьыгъуэу дэтхэнэ зы закӀури, зы къаумри щылблэм щыгъуэр зэхуэдэу "щылблэ" псалтэмкӀэ къӀуэтапхьэщ. ИкӀи, абы цӀыхум и нэмкӀэ илъагъуф нэху кӀыгъэщӀ – кӀымыгъэщӀми, лухур зыхуэдэрэ зытетыр зэхуэкӀкъым. Ар уэз лӀэужьыгъуэрэ атом лъабжьэ пкыгъуэ цӀыкӀухэр щылблэм щыгъуэр къэзылуатэ псалтэращи, зы электрон закӀуэ е зы фотон закӀуэу щырет, е псэ зылут пкыгъуэхэм теухуауэ псантхуэпкъ цӀыкӀу (нейрон) закӀуэуи щырет, мыбыхэм зыщадзкӀэрэ щылблэм щыгъуэр къӀуэтэн хуейуэ щытмэ, "щылблэ" псалтэкӀэрэщ кызырэлуэтапхьэр.

Щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ кызыэригъуэт щӀыкӀэу утыку кӀыхьарэ щылэгъуэ ужыгъуэ щӀыкӀэм и пщальэу тӀыта "блы"р физикэ щӀэныгъэ лухугъуэу лытапхьэхэм теухуауэ бзэм зэрыхэлэжьыхь щӀыкӀэращ мы зи гугъу тцӀахэр зытеухуар. Ауэ мыбы къыщымынэу, щылэгъуэр зэрызепкырылӀэрэ зэрыужьым теухуа "щы"мрэ "блы" псалтэр зытеухуа бжыгъэхэри мы зи гугъу тцӀа физикэ щӀэныгъэ лухугъуэхэм теухуауэ зэрысекӀуэ щапхьэр зэрымымащӀэри гулытапхьэщ. Космикэрэ атомикэ зэщӀэблэкӀэм мы бжыгъэхэр (3, 7)

мымащлэу хыболъагъуэр. Псалъэм папщлэ, зи гугъу тцла атом лъабжъэ пкъыгъуэ цыкълуэхэр зэрызэпкъырылъри "куарк" жыхуалэ а нэхъ пкъыгъуэ цыкълуищущ зэралъытэр; тланэ, - иджырклэ иклэ нэгъунэ къамыгъэунэхуауэ ялътэм- электронхэр къыздыщекълуэкл атом гущылъу лъагъуэхэри (орбит) а нэхъыбэу къатиблущ зэралъытэр. ИккI цыхум и нэм илъагъуф нэхугъэрэ нэху бзийр лыхыщрэ плъыфиблущ зэрызэхэлъми гу лъытапхъэщ.

*

Щылэгъуэ ужьыгъуэ пщалъэу утыку къыхъауэ зи гугъу тцлы "блы"р бзэм зэрыхэлэжыыхыр физикэ щлэныгъэ лъэхугъуэхэм зэрытехуауэ мы къэглъуэтэхэм къыщынэкъым. "Блы"рэ "блэн" псалъэхэр бзэм и лэжьэкклэ лыхэрэ щыллэ зэхуэмыдэхэмрэ хабзэ къекълуэкълэжыыхы хыболъагъуэр. Мыпхуэдэ зы шапхъэщи, зы псэущхэр адыгэбзэм зэрилъытари "блэ" псалъэу зэрыщытыр гурылугъуэщ. "Блэн" псалъэмрэ "блэ" псалъэр зэхуэдэ макъклэ зэрыхуар нэрылъагъуэщи, "блы"рэ "блэн" псалъэмрэ адыгэбзэм "блэ"уэ щылъыта а псэущхэм и къэхъуклэрэ и щылэгъуэр зэтехуэрэ зэпыщлауэ зэрыщымытыр гурылугъуэщ. Ауэ адыгэбзэм "бл" макъ мыхъэнэклрэ щыхуа псалъэхэу, "блы, блэн"ымрэ "блэ" псалъэм я зэхушытыныгъэм теухуауэ мыхэр тежыыхыпхъэщ: "блы"гъэрэ "блы"уэ зекълуэр зэрыгъэзашлэ глаголщ "блэн"ри, "блы"гъэрэ "блы"уэ щытри "блэ" псалъэм къелуатэр, иккI "блэ"р "блэн" глагол лъабжъэу щытрэ "блэн" глаголыр зэрыгъэзашлэ зы щыклэр къызылэу и зы лэжьэкклэу къэхъу псалъэщ.

"Блы"рэ "блэн"ым мыпхуэдэ зэпыщлэныгъэ зыхуилэ "блэ" псалъэр иккI зы псэущхэм и цлэу щытщи, псэущхэщлэ гуэрхэм пасэрей псэуклэрэ флэщхуаныгъэ лъабжъэ зэрилэфынури ди лэжьыгъэхэм къыщолуатэр. Аращи, "блэ" псалъэмклэ зы псэущхэр къызэрылуатэм лъабжъэрэ щхъэусыгъуэ хуэхъуар налуэ къэхъун папщлэ, пасэрей псэуклэрэ флэщхуаныгъэ гуэрхэри щлэн хуейуэ къыщлэжынщ. "Блэ"м нэмыщлэ, зы блэшхуэ ллэужыгъуэу лъытапхъэ псэущхэ гуэрэри адыгэбзэм "благъуэ"у къелуатэр.

Адыгэ мифологиэм "блэ"м нэхэрэ "благъуэ"р куэдщыцуэ зэрыхэтыр гурылугъуэщ. Ауэ Адыгэ мифхэм зэрыхэтым къыщымынэу, "блэ"рэ "благъуэ" псэущхэхэр зэхуэмыдэ лъэпкъхэм я символизмэхэмрэ я мифологиэм зэрыхэтми гу лъытапхъэщ. Мыбыхэм теухуа лэжьыгъэр мифологиерэ символизмэ лъэхугъуэу щхъэхуэу къегъэкълуэкълын зэрыхуейр гурылугъуэщи, и чэзум ирежъэ... - иккI и къэхутакълуэхэми пожъэ.

Ауэ мыбдежым зи гугъу тцла "блы, блэн" псалъэхэмрэ адыгэбзэм "блэ" псалъэм къилуатэ псэущхэр нэгъуэщлэ лъэпкъхэм я символизмэрэ я мифологиэм зэхуэдэ лъэхугъуэхэм теухуауэ зэрыхэтращ гъэщлэгъуэнри, мыпхуэдэ гуэрхэм мыбдежым и гугъу щытщынри игъуэщ.

Азия лъэпкъ гуэрхэм я пасэрей флэшхуныгээрэ я культхэм а псэущхэр (блэ) дыгъэ бзийхэр зэрызеклэуэ (блэн) символу хэтти, мы символизмэм адыгэбзэм и "блэн"рэ "блэ" псалъэр зэрызэпыщла дыдэу кызырыхэщыр гъэщлэгъуэныжщ. «Дыгъэ бзийхэр щылым кызырыхуэклэуэ щыклэр блэм хуэдэщ; мафлэ бзийхэри блэм хуэдэщ зэрызеклэуэр» хуэдэ жылэгъуэр кызыщлэныжауэ зи гугъу тцлы мы бзэхэм зы псэущхэу "блэ"р кызырылатэ псалъэмрэ дыгъэ бзийрэ "блэн"ыр кызырылатэ псалъэхэр зэрызэккырыуварэ бзэм зэрыхэт щыклэклэ зикл зэпыщлэныгъэ зэрызыхуамылэрэ зэрызэтемыхуэри гъэщлэгъуэнщ. Икли, дыгъэ бзийхэр "блэ"уэ зэрызеклэуэм теухуауэ кылатэ мы псалъэхэм нэмышцл, мыр кызырагъэлыагъуэ тхыпхэхэм "блэ"ри "блы (7)"уэ зэхэлъ символклэщ кызырагъэлыагъуэр (п.п: лэпэ зэпэубыда цыхуиблклэщ). Мыр "блэ" псалъэр адыгэбзэм кызырылатэ ("блы"уэ щыт) щыклэм зэрэзэгъыр лупщлщ, ауэ а псэущхэр (блэ) "блы (7)"уэ къэзыгъэлыагъуэ лъэпкъхэм я бзэхэм "7"ым и бжыгъэцлэмрэ а псэущхэр (блэ) кызырылатэ псалъэри зикл зэтэхуэрэ зэпыщлауэ зэрыщымытри гулгытапхэрэ гъэщлэгъуэнщ. А бзэхэм мы зи гугъу тцла я жылэгъуэмрэ тхыпхэкли кыагъэлыагъуэр кыздикларэ кызытехуыкла лъабжэрэ логиер мынахуэрэ хэгъуэщэжауэ зы символизмэу зэрыхуэжар жылэпхэхэщ; ауэ мыхэр адыгэбзэм и псалъэхэмклэ кышчылатэм деж, зэрымысимволыжри гурылуэгъуэщ. Аращи, адыгэбзэм - символизмэ луэху хэмышлэу- езым и "блы, блэн" псалъэхэмрэ я лэжьэкклэ кылатэхэр мы кызырылатэ щыклэклэ хамэбзэрэ мифологие гуэрхэм символизмэклэ кызырылатэрэ кызырагъэлыагъуэу зэрыхэтым теухуауэ щапхэхэм мымащлэу урохьэллэр.

Мыбы нэмышцл, Хьэт-хэмрэ иужьрей лъэпкъхэм (Хьитит) уэлбанэрэ щыблэм и Тхьэр блищ символклэщ зэралгытэрэ кызырагъэлыагъуэри, адыгэбзэм "щыблэ"у кылатэр абыхэм "блищ" символклэ зэралгытари гъэщлэгъуэнщ. Адыгэм зэпыщлэныгъэ зыхуилэ мы щыналхэрэ лъэпкъхэм мы я символизмэр адыгэбзэм кызырылатэм зэрытеухуапхэр гурылуэгъуэнщ. Ауэ ипэклэ зи гугъу тцларэ Адыгэм зэпыщлэныгъэ зыхуимылэ лъэпкъ символизмэр адыгэбзэм и лэжьэкклэ зэрытеухуар нэхъ гъэщлэгъуэну кышцлэклынщ.

Мыпхуэдэу зэхуэмыдэ лъэпкъхэм я символрэ мифхэр щызэтэхуэ щылэщи, ар пасэрей псэуклэрэ флэшхуныгъэ зэтэхуэныгъэм кыхэклыу жылэпхэхэщ, ауэ мыбдежым и гугъу зэрытцлам хуэдэу, кызырылатэрэ кызырыгъэлыагъуэр зы бзэм (адыгэбзэ) и псалъэхэр (был, блэн, блэ) зэрызэпыщла щыклэу кыппыщлэхуэ символрэ мифхэм я лъабжэр - нэхьыбэм деж- а псалъэбзэм (адыгэбзэ) кытехуыклауэ зэрылгытапхэри гурылуэгъуэнщ.

Зэхуэмыдэ лъэпкъхэм я мифрэ символизмэм лъабжэ яхуэхуауэ лгытапхэу адыгэбзэм кыгъэщла мы псалъэхэр космикэрэ уэз зеклэклэм

(блэн, шыблэ) теухуа псалъэхэу зэрыщытыр гулгытапхъэщи, ахэр икли шылэгъуэ ужыгъуэ къеклуклыкэм теухуауэ утыку кыхьа псалъэхэу зэрыщытри гулгытапхъэщ. Икли мы псалъэхэр бжыгъэцлэ зыхуэхъуа бжыгъэхэри мыпхуэдэ лүэхугъуэхэм теухуауэ зэрызеклукэри гурылукгъуэщ. Шылэгъуэрэ шылэгъуэ ужыгъуэр къзылыатэ мы псалъэхэр икли космосыр физикэу кызыреклукэри кызырылатэ псалъэхэращи, флэкыплэ зимылэ флэщыгъэ зыхэлъ псалъэхэщ. Мыхэр цыхум гурыщхъуэ хэмылгу зерифлэщыр гурылукгъуэнщи, цыху флэщхъуныгъэми лъабжэ зэрыхуэхъунур гурылукгъуэнщ.

Адыгэбзэм "шы"рэ "блы" псалъэхэр зытеухуа "3, 7" бжыгъэхэр ноби дэтхэнэ зы лъэпкъым пщлэ зилэ бжыгъэхэу зэрилгытэр гулгытапхъэщи, мыбы теухуа шапхэр мащлэкым. Шылэгъуэр зы геометрие лъабжэу "3"клэрэ зэрыхуэр хэткли гурылукгъуэнщ, "7"ри шылэгъуэ ужыгъуэм зэрытеухуар адыгэбзэм и лэжэклэм шыгъуазэ укъешыр. И бзэ ухуэклэрэ лэжэклэм мыпхуэдэу нахуэ кышшы хэмытми, и флэщхъуныгъэрэ и мифхэм зыхэт дэтхэнэ зы лъэпкъэрэ цыхум дежклэ мы бжыгъэхэр пщлэ зилэу зэрилгытэнур. Ауэ макыбзэу щыт адыгэбзэ зэпкырыувэклэр шылэгъуэрэ шылэгъуэ ужыгъуэм зэрэзэгъым кызырыгуклэщи, цыхум "3, 7" бжыгъэхэр пщлэщхуэ зилэу мы зэрилгытэ щыклэм и архивыр адыгэбзэм зэрыхэтым гулгытэ хуэщлын хуейщ.

*

Символизмэрэ мифологиеу мы зи гугъу тцлэхэр "блы"рэ "блэн"ыр бзэм зэрыхэлэжыхь щыклэу ипэклэ зи гугъу тцлэхэм зэрыпщлар гурылукгъуэщ. Икли символизмэрэ мифологие псалъэ лэужыгъуэхэр бзэр зэрызэпкырыуварэ зи гугъу тцла псалъэхэр бзэм хэлэжыхьу щыщлэидзам елытауэ иужылуэклэ къэхъуауи жылэпхъэщ. Ауэ, кызырыхъуа щыклэу мы зи гугъу тцлы "блы"рэ "блэн"ыр адыгэбзэм зэрыхэлэжыхьыр мыбы нэгъунэ мы зи гугъу тцлэхэм кышынэкъыми, шылэгъуэ ужыгъуэм теухуауэ бзэм зэрыхэлэжыхь нэгъуэщлэ гүэрхэми шыгъуазэ дыхуэхъунщ.

Шылэгъуэ ужыгъуэр "блы"гъэрэ "блэн"клэрэ къзылыатэ адыгэбзэм мыпхуэдэ хъугъуэ-флыгъуэ зыхэлъ лүэхур зы лүэхутхъэбзэуи елытэ, икли зэклүрэ зэклэтыкылуэклэ зилэ мыпхуэдэ лүэхугъуэхэр кызырылатэри "блы - блэн" лъабжэ зилэу къэхъуа псалъэхэмклэщ. Аращи, нэрынэ нэрынэу ириклэу зэпкырыувэклэ зилэ дэтхэнэ зы лүэхугъуэм мы и ухуэклэр зэрыблэнрэ зэрызэщлэблэнклэрэщ кызырылатэр.

Шылэгъуэм и шылэгъуэр зэрихэрэ зэрызеклукэр хъугъуэ-флыгъуэщи, абы езэгъыу и гъащлэр зыхь цыхум дэтхэнэ зы лүэхутхъэбзэр игъэзэщлэну зэрыщлэидзэри "блэн" псалъэр лъабжэ зэрыхуэхъуклэрэ къэлукгъуэщ. Аращи, дэтхэнэ зы лүэхум зэрыщлэидзэрэ зэрыхуежэр "блэн" ужыгъуэщ: «ублэн, къэублэн, пэублэ».

Щылэгъуэ ужьыгъуэ гъунэгъу къэхъуныгъэрэ къеклүүлэныгъэри цыхум "блэн"ыгъуэ зэрилгытапхъэр гурылугъуэнщ: «къэблэгъэн, гъэ къэблагъэ, илгъэс къэблагъэ».

Щылэгъуэ ужьыгъуэм езэгъыу хъугъуэ-флыгъуэ зэхэтыклэр цыхум хабзэ хуэхъун зэрыхуейри гурылугъуэнти, мыпхуэдэ цыху зэхэтыклэм зэрэзэгъклэ, зы цыхум гуапэу хуэклуэнрэ гъунэгъу хуэхъуныгъэри, зы цыхур къеджэнрэ гъэхъэщлэнри "блэн"ыгъэклэрэ зэрыгъэзэщлэпхъэр гурылугъуэнщ: «къэблэгъэн, къеблэгъэн, еблэгъэн, къегъэблэгъэн, еблагъэ».

Хъугъуэ-флыгъуэрэ флэщыгъэ зыхэлъу гъэзэщлэ мы лүэхугъуэхэр цыху щылэклэрэ зэхэтыклэм зэрытеухуар гурылугъуэнщ. Ахэр цыху зэхэтыклэмрэ и гъащлэр зэрихъым, икли зыгуэрыр къызэрыгурылугъуэ щылэклэм теухуауэ къэхъуа мы псалъэхэр ипэклэ зи гугъу тцла псалъэхэм зэрыпыщлэри гурылугъуэнщ. Космикэрэ уэз зеклуэклэри зи гугъу тцла псалъэхэмклэ къэзылугатэри цыхуращи, ар мы космикэрэ уэз ужьыгъуэм къыгъэщлэ зы псэущхъэу зэрыщытым гулъыти хуэзыщлэращ. Мы псалъэхэм зэрэзэгъыщи, мыбдежым зи гугъу тцла лүэхугъуэхэр "блы"гъэрэ "блэн"клэрэ къэзылугатэ цыхум и гъащлэр зэрихърэ и зэхэтыклэри щылэгъуэрэ псэужьыгъуэм зэрэзэгъклэрэ зэрыригъаклуэ щылэклэми шыгуазэ дыхуэхъунщ.

*

Щылэгъуэ ужьыгъуэр "блэн"клэрэщ зэрыгъэзэщлэри, космогрэ атомыр зэрызэпкъырылгъэрэ зэрызеклуэр, дэтхэнэ гуэрыр зэрызэпкъырылгъэрэ зэрыбагъуэр "блэн" лъабжьэклэрэ къызэрылугатэм ипэклэ и гугъу щытщлэщ. Щылэгъуэ ужьыгъуэм щылэгъуэщлэхэр къыхэхъуклыу мы зеклуэклэм игъуэр къыщысклэ псэри хэджыклыу псэ зылут щылэгъуэхэри утыку къызэригъэхъэр гурылугъуэнщ. Псэ зылуту утыку къыхъэ щылэгъуэхэм лъабжьэ хуэхъу пкъыгъуэ цыклури "ген" жыхуалэращ зэралгытэри, псэ зылуту щылэгъуэ зилэхэр зэрыбагъуэр псэ щылэгъуэ жылэу лъытапхъэ "ген" жыхуалэ пкъыгъуэ цыклухэр зэрызэщлэблэклэрэщ. Псэ щылэгъуэ пкъыгъуэ цыклу "ген"хэри щылэгъуэ ужьыгъуэм хуэдэу "блы"гъэрэ "блэн"клэрэщ зэрыужьрэ зэрыбагъуэр зэрылгытапхъэри, псэ зылуту хъуар генератикэу зэпыщларэ зэрызэлытауэ щылэгъуэ зилэхэрщ.

Псэужьыгъуэклэрэ зэмылэужьыгъуэ псэущхъэхэр къызэрыхъуар гурылугъуэщи, дэтхэнэ зы псэущхъэ лъэпкъыр генетикэу зэрызэхэлъыр "геном" жыхуалэращ. "Геном" жыхуалэ зы псэущхъэ лъэпкъым и "ген" лэужьыгъуэр зыхэзыубыдэращи, дэтхэнэ зы псэущхъэ лъэпкъым езым хуэлауа геном илэжщ. Щылэгъуэ ужьыгъуэрэ псэ ужьыгъуэм ипкъ итклэ, псэ зылут дэтхэнэ щылэгъуэ зилэри бэгъуэнклэ зэрыхуэщлэжур гурылугъуэщи, мыри зы псэ лэужьыгъуэм и геномыр ихъумэн лүэхугъуэу лъытапхъэщ.

Псэ ужыгыгуэу дэтхэнэ зы "ген"ыр шылэггуэ ужыгыгуэм езэггыу зэрыбаггуэр гурылуэггуэщи, мыри "ху"гээрэ "бзы"гээ зэкълэжьужыкгуэу зэрыщытыр гурылуэггуэщ. Псэужыгыгуэу мы генетикэ бэггуэкълэм кгуэ пэтрэ щхэжу "ху"рэ "бзы" лэпкы псэущхэхэр утыку кызэриггэххари гурылуэггуэщ. Мыбы нэужьми, псэужыгыгуэу генетикэ бэггуэныггээр "ху"рэ "бзы" псэущхэхэм я генхэр зэрызэхэбэггухым кьатехуыкгуэу зэрыщидзапххэри гурылуэггуэни. Хуэрэ бзы лэпкыу зэщхэщыкла псэущхэхэм я генхэр зэрызэхэхэрэ зэрызэхэбэггухыри "блы"ггэу зэрызекгуэнур гурылуэггуэщ.

Ауэ, дэтхэнэ зы псэущхэр щхэжу езыр зэрыбаггуэ щыклэр "ху"рэ "бзы" лэпкы лэныкыуэкли "блы"ггэр илытгэу зэрыщидзар псэущхэ ужыа щыклэу иужьклэ кэххуауэ кыщлэклыни. Е, псэущхэр хуэрэ бзы лэпкыу зэщхэщыкларэ, я бэггуэклар щхэжу бзырэ хуэ лэныкыуэкли "блы"ггэр зэрымылытэклэрэ икгуэу шытами, мы псэущхэ бэггуэныггэм шылэггуэ ужыгыгуэрэ генетикэ бэггуэныггэм езэггыу ирикгуэ зы льяггуэи шытаггэнти, "цыху" жыхуэтлэ псэущхэр мы льяггуэм кытехуыклаггэну кыщлэклыни. Икли, шылэггуэ ужыгыгуэу "блы"ггэр кыззрекгуэклым шыггуазэ ущыхуэххум деж, генетикэу псэущхэ ужьар мыпхуэдэ зы льяггуэ зыкгуэ бэггуэкълэм кызэрыхэхуыкгуэнури гурылуэггуэни. Аращи, псэужыгыгуэу псэущхэхэр зэрыбаггуэм икгуэ мыпхуэдэ зы льяггуэм кыыхэхуыкла зы псэущхэу кыщлэклыни цыхури, абы и шылэггуэр зэрыриггэклэунурэ зэрыбэггуэну щыклэр ар кызэрыххуэрэ кызхэхуыкла мы льяггуэрэ льябжьэм езэггыу зэрыщытын хуейр зылытгэжараггэни.

Цыхур шылэггуэ ужыгыгуэр зыхэзыщларэ абы зыриггэкгуэу и гьашлэрэ и бэггуэныггэр "блы"ггэклэрэ кьезыггэклэуэкл зы псэущхэщи, мыбы и льябжьэр езы цыхур утыку кызэриххэ щыклэу шылэггуэ ужыгыгуэм езэгг псэущхэ бэггуэныггэ льяггуэрауэ кыщлэклыни. Мыр бзэм кызэриуатэ псалгэхэр макхэр кэххуу бзэр зэпкырыувэу шыщидзэхэм хуэзэу кэххуауэ зэрылытапххэри мы лэжьыггэм хыболггэгуэри, и бзэр кызэрыххуам хиубыдэрэ гулыти зэрыхуищлэрэ ар хабзэ зыхуэххуа зы псэущхэщ цыхур.

Мы псалгэхэми гурылуэггуэ кызэращли, "блы"ггэрэ "блэн"ыр зи бзэм шызекгуэрэ абы гулытэ хуэзыщла цыхур зэрыбаггуэ щыклэм ипкы итклэщ и быныр "щлэблэ"у зэрилытэми и льябжьэр. Дэтхэнэ зы псэущхэм кыщлэххуэ быныр "щлэблэ"у лытапххэу кыппыхху щхэ, щхэжу дэтхэнэ зы псэущхэр зэрыбаггуэр "блы"ггэм зэрытемытыр гурылуэггуэщи, зи бзэрэ зи хабзэр зи гуггуэ зэрытлггэу ухуа цыхум "щлэблэ"у илытгэнур езым кыщлэххуэ быным хуэуатгэу зэрыщытын хуейри иггуэщ. Цыхур зыцыхурауэ зэрыщытым ипкы итклэ, ар зи гуггуэ тлггэ шылэггуэ ужыгыгуэр зэрылытэ "блы"рэ "блэн" псалгэр кьэзылуэга

зы псэушхьэу, мы шылэгъуэ ужьыгъуэр зэрицыхурэ зэрилътэклэрэ абы зыригъэклуу и шылэгъуэр зэрихьын хуейр гурылугъуэуи, мыр хабзэ зэрыхуэхьауэ зэрыбагъуэм ипкъ итклэщ "щлэблэ" псалъэри цыхум езым кышцлэхьуэм хуэлауэ зэрызырихьэм и лъабжъэр.

Шылэгъуэ ужьыгъуэр "блы"рэ "блэн"клэрэ зэрызеклурэ и бзэм щыджарэ зыцыхуу щыт цыхум мыр езым и шылэгъуэ ужьыгъуэрэ бэгъуэныгъэми лъабжъэ хуицлаши, цыхур зы нэрыбгъуэ зэрыбэгъуэн хуей хабзэр зэрылътэ псалъэу щыт "благъэ"ри "блы"гъэрэ "блэн"ыгъэм кызырэтэхьуклар гурылугъуэуэщ. "Благъэ"р зэрылътэклэрэ къэклуклэ мы системэри "благъагъэ" псалъэращ гурылугъуэ къэзыщыр.

Шылэгъуэ ужьыгъуэм теухуауэ зи гугъу тцла функцмрэ ар кызырэуатэ псалъэхэр бзэм зэрыхэлэжьыхьым теухуа щапхьэхэр ипэклэ къэтхьаши, цыхум и "благъагъэ" системэри щхьэж зы нэрыбгэм дежклэ "блы"гъэрэ "блэн"ыгъэ лугъуэуэ къэтлугъэхэм хуэдэуш зэрылътэпхьэр. Шылэгъуэ ужьыгъуэр зэрызеклукъуэуэ зи гугъу тцла функцэр псэужьыгъуэуэ щыт ген ужьыгъуэми зэрытеухур гурылугъуэуи, функцэр "бзы"гъэрэ "хъу"гъуэу зэрызэхэлъым хуэдэу, "ген"хэри "бзы"гъэрэ "хъу"гъуэу зэрызэхэлъыр, икли "благъагъэ"ри дэтхэнэ зы нэрыбгэм дежклэ "бзы"рэ "хъу" лъэныкъуэр (анэрэ адэ лъэныкъуэр) зыхэзыубыдэ зы "блы"гъуэу зэрыщытри гурылугъуэуэщ.

Шылэгъуэ ужьыгъуэр зэрызеклукъуэуэ щыклэуэ зи гугъу тцла генератикэуэ зыщлэныгъэр псэужьыгъуэрэ псэушхьэм дежклэ "генетикэ" зеклукъуэуэ зэрыщытыр гурылугъуэуэщ. Генетикэуэ зы "блы"гъэм итрэ зэ "благъэ"хэр зы "генетикэ жыг"ыу лъытапхьэщ. Псэужьыгъуэм дежклэ, ген зэхэхьэныгъэрэ зэхэбэгъуэныгъэклэ игъуэр зы геномым щыщрэ (п.п: цыху лъэпкъ) зы "генетикэ жыг"ым щымыщ (генетикэуэ зэмыблагъэ) генхэращ.

Зи гугъу тцла функцэр кызырэуатэ псалъэхэр шылэгъуэ ужьыгъуэр генератикэуэ зэрызеклэлъыкълукъуэрэ зэрызэпкъырыувэр къэзыуатэ псалъэхэращ. Генератикэуэ зеклэлъхьэужьыкълэ зилэ мы ужьыгъуэм езым шылэгъуэ зэригъуэтрэ щызэфлэклым утыку кыхьэр "блы"раши, "блы"р шылэгъуэ ужьыгъуэр зэрызеклукъуэм и зы щапхьэрэ пщалъэу зэрыщытыр гурылугъуэуэщ. Мыбы хуэдэуи, псэужьыгъуэрэ генетикэуэ бэгъуэныгъэм и зы щапхьэрэ пщалъэри "блы"гъэу лэнатлэрэ абы хиубыдэр кызырэуатэ "благъагъэ"ращ.

"Блы"гъэм итрэ "благъагъэ"м и дэтхэнэ зы щыплэр генератикэуэ зыщлэныгъэуэ зилэрши, ар мы ужьыгъуэм теухуауэ зы лыхьэу псоуи щытращ. Мыр псэужьыгъуэрэ генетикэуэ зеклукълэр шылэгъуэ ужьыгъуэм зэрэзэгъклэрэ ген ужьыгъуэуэ пщалъэраши, мы "блы"гъуэуэ псоугъэуэ лэнатлэм хиубыдэхэр абы хиубыдэм дежклэ зэрылътэрэ "благъэ"уэщ. Абы хиубыдэм дежклэ "блы"гъэм щыщ дэтхэнэ зыр "благъэ"уэу зылыгъэуэ зы системэщ "благъагъэ"ри, бэгъуэныгъэуэ пщалъэуэ щыт мы системэуэ

мыпхуэдэ зашлэкларэ кыпыщэжурэ шызеклуклэ, абы кытехуклыр зы цыху лъэпкыраш (Адыгэ лъэпкы). Нэгъуэщыу жыплэмэ, зы цыху лъэпкыр благдагъэклэ бэгъуарэ зи лъабжьэрэ зи блэклам благдагъэ зышлэлъ цыху гупраш. Абыхэм я генхэм и блэклам лъабжьэрэ зэхуэдэщ, ауэ абыхэм шыщы иджыри "блы"гъэрэ "благдагъэ"м итхэраш зэ"благда"ри, мыпхуэдэхэм я генхэр иджыри зэхэтщ, зэщыщщ, зы ген жыгщ.

Шылэгъуэ ужыгъуэм шылэгъуэ зэригъуэтыр шызэфлэкл пщальэу лъытапхъэ "блы"гъэр генетикэ ужыгъуэми и зы пщальэщи, абы хиубыдэ дэтхэнэ зы геныр адреи генхэм генератикэу пышлэуэ зэхуэдэ зы къэхъуныгъэм итраш. "Блы"гъэм хибыдэ генхэр зы къэхъуныгъэрэ хъугъэм итщи, ахэр генератикэу зэпышлэныгъэ зэрызыхуалэкларэ къэхъуплэгъуш. Зы геным и ужыгъуэр "блы"гъэкларэщи, зы "блы"гъэм хиубыдэ генхэр генератикэу зэпышлэныгъэ зилэу зы къэхъугъуэм хибыдэхэраш. "Блы"гъэ лыхъэм хиубыдэ дэтхэнэ зы геныр адреихэм генератикэу пышлэщи, зыщыщыр а "блы"гъэраш. Зы "ген"ым дежклэ, езыр зыхэт "блы"гъэм итрэ шыщы шыт адреи генхэр зэрылгытапхъэр "благда"ущи, зы "блы"гъэм хиубыдэрэ зым адреи "благда"у илгытэ генхэм "благдагъэ" зыхуалэщ.

Цыхум "благда"у илгытэр генхэр зы "блы"гъэм зэритклэрэ генетикэу зэпышлэныгъэ зыхуилэраш. Мыпхуэдэ зы лэухугъуэр щхъэж зы системэу "благдагъэ"ущ зэрылгытэр. Мыр зы системэщи, абы хиубыдэр зы "ген"у жылэ, е зы "нэрыбгэ"у жылэ, лэухур зэрылгытапхъэрэ кызыреклуеклыр зэхуэдэщ.

Мы къэтлэуэтахэм гурылэуэгъуэ зэрышлэщи, дэтхэнэ зы нэрыбгэр генетикэу зыщыщыр зы "благдагъэ" системэращи, щхъэгъусэ зыхуишлэныр езыр зыхэт мы системэм шымыщрэ благдагъэ зыхуимылэу шытын хуейш. Дэтхэнэ зы нэрыбгэм дежклэ, "благдагъэ"р генетикэу лъэбакъуибл зыклэу зы системэщ. Цыхум и шылэгъуэр шылэгъуэ ужыгъуэм зэрызеклуекларэ зэрихъ шлыклар "благдагъэ" системэращи, зэрыбэгъуэну шлыклэу щхъэгъусэ кыхуэхъунур генетикэу благдагъэ зыхуимылэ лъэпкыым шыщын хуейш. Зэблагдаэрэ зы "блы"гъэм ит цыхуитлыр зы генетикэ ужыгъуэрэ хъугъуэм итщи, генетикэу зы хъугъуэм итхэр зы "блы"гъэм шыщхэу, я генхэр зэхэхъэнклэрэ иджыри зэрыхъун мыхъуплэм итхэраш.

"Блы"гъэм итрэ "благдагъэ" зыхуилэхэр зы шылэгъуэ ужыгъуэ лэнатлэу шыт "блы"р "щы" лэужыгъуэрэ шылэгъуэ ужыгъуэм и лъэбакъуищы утыку кызырихъэм ипкы итклэ, зы "щы"гъуэм итхэраш. "Шыщын" псалгэм гурылэуэгъуэ кыишл а нэхъ мыхъэнэ лъабжьэри мырагъэнш. Зэблагдаэхэр зы "блы"гъэм шыщхэращи, генетикэу зыр зым зэпышлэныгъэ зэрилэрэ зэдэхъугъэм итрэ шыщхэраш; мыбы папшл, я генхэр зэхэбэгъуэныгъэклэ щхъэхуэ генхэу шымытхэраш.

Ауэ, "благъагъэ" системэр зэрышэнэу цыхуитлыр зыщыщ лъэпкъитми зэрахъэ зы системэу щытын зэрыхуейри гурылуэгъуэнщ. Ар мыхъумэ, цыхуитлым къыщлэхъуэнэу "щлэблэ"р генетикэу щылэгъуэ ужьыгъуэм екӀунклэ гарант илэнкым. Аращи, зэрышэнэу цыхуитлым дэтхэнэ зыр "благъагъэ" системэр къызыщекӀуэкӀ лъэпкъым къыхэкӀа хъун хуейщ. Мыпхуэдэ хабзэ зимылэр мы хабзэм щыщ хъужын папщлэ, къыщлэхъуэнэу щлэблэр мы хабзэм тету генерацэу "блы" икӀуэн зэрыхуейри гурылуэгъуэнщ.

Зэрыгурылуэгъуэщи, "благъагъэ" системэр щылэгъуэр зэрыхуэрэ щылэгъуэ ужьыгъуэр къызэрыхъум езэгърэ екӀуу зы системэщ. Мыпхуэдэ системэм тет цыхурагъэнщ нэхъ "цыху"у лъытапхъэри, мыпхуэдэр зи хабзэрэ мыпхуэдэ хабзэм къыщлэхъуэ цыхур и зэхэтыклэрэ и лъэпкъклэрэ нэхъ лъаплэу ялытэу зэрыщытари гурылуэгъуэнщ. Мыпхуэдэ хабзэр зезыхъэ цыхумрэ лъэпкъри лъаплэу ялытэу къэгъуэгурыкӀагъэнщ. Цыху зэхэтыклэу иужьклэ къэхъуа зехъэ-зехуэм цыхум и пщлэр зэрылтыгъэ щыклэрэ хабзэми фашэ куэд зэрызэблихъуар гурылуэгъуэщи, "благъагъэ" системэм къыщлэхъуэр лъаплэу зэрылтыгъэу щытам иплӀклэ нэгъуэщӀ пщлэ лӀэужьыгъуэхэр зэриувэжар нобэм къынэсу цыхум къыгуэгурыкӀуам хыболъагъуэр. Ауэ, "благъагъэ" системэм емылтыгауэ иужьклэ цыхурэ лъэпкъ гуэрхэр лъаплэу лъытэныгъуэу мы иужьклэ къэхъуахэм лъабжъэ хуэхъуари цыхурэ лъэпкъыр лъаплэу лъытэныгъэр къызэрежъауэ лъытапхъэ "благъагъэ" системэрауэ къыщлӀкӀынщ.

"Благъагъэ" системэр нэрыбгэр къызыхэкӀа лъэпкъыр "блы"гъэклэрэ зылгытэ системэщи, ар щылыгъэкӀэ езы нэрыбгэр къызыхэкӀа "лӀакъуэ"ри зэрилтытэнур гурылуэгъуэнщ. Аращи, "благъагъэ" системэм утыку къыригъэхъэр икӀи "лӀакъуэ" системэращ. Мыри цыхурэ лъэпкъыр лъаплэу зэрылтыгъэ щыклэу мы зи гугъу тцӀа къекӀуэкӀыклэм теухуауэ къэтӀуэтахэм зэрэзэгъри гурылуэгъуэщ.

Адыгэр "благъагъэ" системэм зэрытетклэрэ "лӀакъуэ" системэри зылгытэ зы лъэпкъыщ, икӀи щхъэгъусэ зыхуищӀынур зыщыщым хӀэплъыхъыныгъэ зилэу зы лъэпкъыщ. Абы мы и хӀэплъыхъыныгъэм и лъабжъэри мы иплӀклэ къэтӀуэтахэращ. Абы мы и хӀэплъыхъыныгъэр къэзыгъэлъагъуэ зы щапхъэщ "лӀэужьыр бжыблклэ мауэ" псалъэжыр. Зы генетикэ щлэнрэ зы геным лъэбакъуибл зэрырикӀуэу, зы генетикэ щлэныр къызэрыхъу – зэрызэхъуэкӀ – зэрыхыр лъэбакъуиблу зэрыщытращ мы псалъэжыр зытеухуар. Мы псалъэжыр "лӀакъуэ"рэ генетикэщ зытеухуар; ауэ, абы гурылуэгъуэ къыщыр мыбыи къыщымынэу, дэтхэнэ зы "блы"гъэрэ "блэн" лӀэужьыгъуэу мы лӀэжыгъэ лӀнатӀэм и гугъу щытщларэ къыщытӀуэтахэри зэрызыхиубыдэфми гу лъытапхъэщ.

Адыгэр зэрылӀэпкъыу зытета системэщ "благъагъэ"ри, нобэм къэсыху, абы дэтхэнэ и зы нэрыбгэри, дэтхэнэ и зы унагъуэрэ жылагъуэри зэхуэдэ защӀэу мыпхуэдэ хабзэ зилэрщ. Лъэпкъым хамэу

кыхэхэри мы хабзэр зэрихэу зэрышлэдзэклэрэ "блы"гэклэрэ лэпкым щыц зэрыхужри гурылэгъуэнц. Адыгэбзэрэ хабзэр зезыхэу зэхэсхэр ноби мы системэм зэрытесэхьыр гурылэгъуэнц, ауэ мыпхуэдэ хабзэ зимылэ лэпкэхэм хэпсэху хьуа хэхэс Адыгэхэм нобэ "благъагъэ" системэр хуэм-хуэмурэ зэрабгынэрэ хамэ щхэгъуси зэрызырагъуэтыр гурылэгъуэнц. Мы хэклүэдэжыныгъэм и хэклүплэри мы системэм щлэныгъэклэ щыгъуазэ хуэхужынращ.

Зы нэрыбгэм дежклэ "благъэ"р "блы"гъэм итращи, генетикэ зэпыщлэныгъэ зыхуилэ лъакъуиблым хиубыдэращ. Мы псалъэм ипкъ итклэ, зы нэрыбгэм и анэмрэ и адэ лъэныкъуэу блым нэгъунэр а нэрыбгэм и благъагъэм хиубыдэращ; "зэш"хэм (дэлъху - къуэш - шыпху) я зэхуштыклэри мыпхуэдэщ. Ар дыдэуи, а нэрыбгэм и быным къыщлэхуэу къуэрылхурэ пхурылхуу блым нэгъунэри а нэрыбгэм и благъагъэм хиубыдэхэращ. Лъакъуиблклэ и блэклэрэ и щлэблэу мы лъэныкъуитлэри а нэрыбгэр генетикэу зыхэт "блы"гъэращи, а нэрыбгэм дежклэ, мы блыгъэм химыубыдэр анэ лъэныкъуэрэ адэ лъэныкъуэми, е къуэрылхурэ пхурылхуу лъэныкъуэми, а нэрыбгэм и благъагъэм щыщыжкыым. Анэрэ адэ лъэныкъуэу, е къуэрылхурэ пхурылхуу лъэныкъуэу, зы нэрыбгэм теухуауэ зи гугъу тщы мы "блы"гъэм хиубыдэхэр - къашэ-нашэклэрэ ген зэхыхэу благъэ зыхуэхуахэри хэтыжу- ди нэрыбгэм и "благъэ"щи, мыбы химыубыдэри абы и благъэкыым. Аращи, нэрыбгэр къызхэклэрэ езым къыщлэхуауэ, абыхэми генетикэу благъэ къахуэхуахэри хэтыжу, дэтхэнэ и зы лъэныкъуэкли генетикэу лъэбакъуиблым хиубыдэр а нэрыбгэм и благъэщи, абы химыубыдэрэ иклэри благъэжкыым. Мы псалъэм зэрэзэгъи, зэхуэдэ ллакъуэм кыхэклами, зэхуэдэ зы "блы"гъэм имытыжрэ зы "благъагъэ" системэм щымыщыжхэр зэрышэнклэ игъуэ зэрыхужри гурылэгъуэнц.

Адыгэм "благъагъэ" системэр зыригъаклэу щхэ, нобэ "благъэ"рэ "благъагъэ" псалъэхэр зи бын зэрысахэм зыхужалэ псалъэ хууэ зэрышлэдзэми гу лъытапхэщ. Мыпхуэдэри "благъэ" псалъэклэ къэлүэтапхэ щхэ, "благъэ" псалъэр мыпхуэдэ закъуэм хуэлуауэ зэрызахэклэрэ "благъэ" псалъэм къылуэтапхэхэр клэу пэтрэ щлөклүэдыкыр. Нобэ хамэбзэу щыт "лхылы" псалъэр "благъагъэ"м хиубыдэ зы лъэныкъуэм теухуауэ бзэм щызеклүэу зэрышлэдзар гурылэгъуэнц, системэр хэзыгъэгъуэнцэну мыпхуэдэ псалъэхэр бзэм кыхэхыхэнклэ хуэсакын зэрыхуейри гурылэгъуэнц.

"Блы"гъэрэ "блэн" псалъэхэр лъабжэ зэрыхуаклэрэщ генетикэ зэпыщлэныгъэрэ ужыгъуэм теухуауэ мы зи гугъу тщлэ "благъэ, благъагъэ" псалъэхэр къызэрыхуарэ зэрызеклүэри, ар зы системэу лэпкыи зэрызырихэр гурылэгъуэнц. Мы псалъэхэр къызэрыхуа щлөклэр жытлагъэххэщи, мыпхуэдэу къэхуа "благъагъэ"р зы системэу зэрызеклүэм теухуащ мыбдежым генетикэми теухуауэ къэтлүэтахэр. Нобэ

генетикэр зи лүэху шлэныгээ зэрышылэри гурылуэгъуэщи, абы куэд мыщлауэ благагъэ зилэхэм къащлэхуэ бынхэм узыншагэклэ тласхэ зилэ нэхьыбэ къызэрыхэкыр къыгъэунэхуагъэххэщ. Ауэ нобэ генетикэ шлэныгээр мыбдежым къызэрытлэуатэ шылклэу "благагъэ"р зы "блы"гъэ системэу илгытэным къынэсауэ жылэпхэкъым.

"Блы"рэ "блэн"ым теухуауэ зэхуэмыдэ лүэхугъуэхуэ къэтлэуэтахэм къызэрыхэщщи, шылэгъуэ зилэр зэрызепкъырылэрэ шылэгъуэ ужыгъуэр зэрызеклэуэр космикэу цыхум и бзэм щыджарэ гулгытэи зыхуишлэ лүэхугъуэщ. Мыр икли цыхум езыр зыхэпсэхуэ хабзэ зыхуишлэжа зы лүэхугъуэщи, мы хабзэм и къежыаплэри –зии мыхъуми- а псалъэхэр бзэм щызеклэуэ зэрышлэидзам хуэдизклэ жыжъуэ лгытапхэщ. Икли, "хабзэ" жыхуэтлэр утыку къызэрихъами и зы шапхэщ "благагъэ" жыхуэтлэ системэр мы утыку къызэрихъа шылклэри, хабзэм и зепкъырыувэклэмерэ и лъабжьэри мыпхуэдэ жыжыаплэрэ лъабжыаплэхэм шылгыхъуэн хуейщ.

Мыпхуэдэщ шылэгъуэр къызэреклуэкл шылклэу утыку къыхъа "блы"мрэ ар зэрыгъэзащлэ "блэн" псалъэр адыгэбзэм зэрыхэлэжыхъири, цыху зэхэтыклэм дежклэ, абы и лэжъэклэ нэхьыщхъэр "благагъэ"рэ "благагъэ"у зэрыштыри гурылуэгъуэщ. Мыпхуэдэ лэжъэклэхэр икли "блы"р бжыгъэщлэ зыхуэхъужа бжыгъэри зыхиубыдэу зэрыштыр гулгытапхэщ. Ауэ мы къэтлэуэтарэ къэтхъа шапхэхэм нэмыщлыу "блы"рэ "блэн"ыр зи лъабжьэу бзэм къыхэхъухъэр хэлэжыхъ псалъэр зэрымымашлэри гурылуэгъуэщ.

*

Шылэгъуэ ужыгъуэ пщалъэу "блы"р утыку къыхъа нэужь, шылэгъуэ ужыгъуэм къызэрыпыщэр къызэрылэуатэ псалъэхэр утыку къызэрихъами деплгынщ.

"Блы"р утыку къышхыэклэ шылэгъуэ ужыгъуэр зэрызеклэуэр къэлэуэтагъэххэщи, абы иужьыр зэрыгъэзэщлэнурэ "блы"гъэклэрэщ. "Блы" нэужьри "блы"гъэклэрэщ къызэреклуэклри, мы "блы"гъэ лэнатлэу къеклуэкыр аргуэрэ "блы"р утыку къызэрихъэклэрэ къэлэуэтэн хуэныкъуэжкъым. Шылэгъуэ ужыгъуэм шылэгъуэ игъуэту блэуэ зэрышлэидзэр къызылэуэ "блы"м шхэщыклэрэ иклыу гъэзащлэри зы "блы"гъэщи, ар "блы" нэужьым зы джыгъуэщлэу утыку къыхъа "блы"гъэу зэрыштытым папщлэ, ар "и" макъ мыхъэнэр занщлэу зы "макъ псалъэ" зэрыхуэклэрэщ къызэрылэуатэр. Аращи, "блы"р утыку къыхъэу "блэн" лүэхур къэхъауэ нэужь, шылэгъуэ ужыгъуэм шылэгъуэ игъуэтагъэххэщи, абы шхэщыклэ ужыныгъэр аргуэрэ "блы"гъэу гъэзэщлэнэу зы джыгъуэщлэщи, ар къызэрылэуатэ псалъэращ "и"р.

"Блы"гъэм къыпыщэжыр зы джыгъуэщлэу къызэрылэуэтарэ "и"р мыбы иплэуэклэ и макъ мыхъэнэклэрэ бзэм хэхъауэ щытагъэнщ. Дэтхэнэ гуэрыр шхэжу зэрылгытэф макъщ "и"ри, зыгуэрыр зытеухуарэ зыхуэлуар, зыпыщларэ къызтехуэлар къзыгъэлыгъуэ макъщ. Мыпхуэдэу бзэм хэлэжыхъу хэт "и" макъ мыхъэнэр налуэщи, ар функционал зэманьгъуэм

дэтхэнэ и зы лъэбакъуэм щыджыр кызылуэу, а гуэрыр кызытехъуклрэ зытеухуар гурылуэгъуэ зыщлрэ къэзыгъэлыагъуэ макъу, зы координат системэм щыджыр кызыэрылуатэ "абзис" мыхьэнэ зилэу зы макъщ. Мыбы зэрэзэгъклрэи бзэм хэлэжыхъу хэту, "блы"гъуэ гъээщлэм къыклэлъыклуэрэ ар зэрилыабжэклэрэ утыку кыххэ джыгуэщлэр къэлэутэн хуей щыхъум, зы псалъэу мыбдежым зыкышцигъэлыагъуэжар гурылуэгъуэщ. Абы (и) мыбдежым зыкызыэригъэлыэгъуам и лыабжэр ар бзэм мы и гугъу зэрытщлауэ зэрыхэлэжыхъу щыклэращи, мыбы нэужым бзэм хигъээщлыхъри зэхъуэклакъым. Ауэ зэрыгуэрылуэгъуэщи, "бжэн" луэхурэ бжыгъэхэр къэхъуу щышлэдзэм щыгуэу, мыбдежым кышыхъуа мы "и" макъ псалъэр зы бжыгъэщлэу бзэм щызеклуэу шлэдзэжащ.

Мы джыгуээщлэр щылэгъуэ ужыгуэуэ "блы"м нэгъунэр кызыэрылуэтам хуэдэу къэлэутэн хуэмыныкъуэу, аргуэру зэрыджыр "и"клэрэ къэлэута нэужь, мы джыгуээщлэу утыку кыххари щылэгъуэ ужыгуэуэм зэрызиубгъуу зэрызеклуэр кыиклыу "бгъу"клэрэ къолуатэри, щылэгъуэ ужыгуэуэр зэрызеклуэм и къэлэутэныгъэри зэфлэклауэ мэлъытэр. Щылэгъуэр зэрыужьыр "блы"м нэгъунэ ипэклэ зи гугъу тщла псалъэхэмклэ къэлэута нэужь, ужыныгъуэ пыщэжыр зы джыгуээщлэу (и) зэрыллытэрэ абы зызэриубгъури (бгъу) къолуатэу адыгэбзэм мы къэхъурэ хъуурэ клуэр утыку къырилъхъа мэхъур.

Зэрызэлыта ужыгуэуэрэ (б) щылэгъуэ зилэм гъуэи зэригуэтым лыабжэ хуэхъуныр (гъу) зи мыхьэнэ "макъ зэгъуэт"щ "бгъу"ри, мы зэрыштыу зы "макъ зэгъуэт псалъэ"у бзэм флэклъплэ имылэу мыбдежым щыхэхъауи жылэпхэкъым. Ауэ, "и"клэрэ къэлэутам зэрызиубгъуэр кызылуэ зы псалъэу лытапхъэщ "бгъу"р. "Блы"гъуэ утыку кыххэа лэнатлэм икыныгъэрэ джыгуэуэ (и) мы утыку кыххэм зызэриубгъурауэ жылэпхъэщ мы "бгъу" псалъэм и мыхьэнэри, мы и мыхьэнэр "бгъу" макъ зыхэту ухуарэ мы зи гугъу тщлы "бгъу"м ипэуи къэхъуауэ лытапхъэ псалъэхэм кыххошъыр. Аращи, "бгъу"р зы псалъэу мыбдежым утыку кызыэрихъа мыхьэнэр абы ипэклэ "бгъу" макъклэ ухуа псалъэхэм нэхъ гурылуэгъуэ къащлыр.

"Бгъу"р нэгъуэщлэ мыхьэнэи зилэу бзэм хэт зы псалъэщи, дэтхэнэ гуэрым икуу щымытрэ и зы лъэныкъуэрэ гъунапкъэм теухуащ; абдежыр а гуэрым "ибгъу"ущ зэрыллытэр. Ибгъурэ и лъэныкъуэхэр зэпэгъунэгъур "бгъуэз"щи, зэпэжыжъэри "бгъуэ"щ. "Бгъуэ" е "бгъуэз"у щырет, зыгуэрыр лъэныкъуабгъуу укъуэдиинри "убгъун" псалъэращ къэзылуатэр; икли зыгуэрым дэтхэнэ и зы "бгъу"р зыхиубыдэу абы зыгуэр теукъуэдиинэрэ теплэн луэхури "теубгъуэн" псалъэращ къэзылуатэр.

Мыхэр "бгъу"м кытехъукла "макъ зэгъуэт псалъэ"рэ макъ зэгъуэт мыхьэнэклэрэ къэхъуа псалъэхэращи, мыхэр "блы" нэужым щылэгъуэ ужыгуэуэр зэрыджыжыр зэрыллытэ "и"м къыклэлъыклуэу абы зызэриужьыр кызыэрылуэта "бгъу" макъ псалъэм ипэклэ къэхъуахъу

лгытапхъэщ. Иккы, мыпхуэдэ мыхъэнэккэрэ бзэм щызеккыуэ зэрыщытрагъэнщ мыбдежмы "бгъу" макъ зэгукт псалъэм щылэгъуэ ужыгъуэм зызэриубгъур зэрылгытэу кызызэригъэлъэгъуам лъабжъэ хуэхъуар. Иужьккэ бжыгъэцкэ хъужауэ мыбдежым зы гугъу тщы "бгъу" псалъэм и мыхъэнэр абы ипэ къэхъуауэ лгытапхъэ мы псалъэхэм я мыхъэнэм зэрышыщлары гурылуэгъуэщ. Аращы, мыбдежым зы гугъу тщы "бгъу" псалъэм игъэзащкэр джыгъуэщккэрэ (и) щылэгъуэ ужыгъуэм зызэриубгъурауэ (бгъу) жылэпхъэщ. Иккы, мы "бгъу" псалъэр "и"ккэрэ кълэуктэ джыгъуэщкэр абы ипккэ кълэуа "блы" лнатлэм щымыщыжрэ и лъагъуэ дыдэмы зэрытемытыжыр гурылуэгъуэ кълэуэщ зы псалъэуи лгытапхъэщ: мы джыгъуэщкэм (и) "блы"гъуэ абы лъабжъэ хуэхъуа лхъэм ибгъу лъэныкълэуэхэмккэ зызэриубгъуры гурылуэгъуэ кълэуэщ зы псалъэу жылэпхъэщ "бгъу"р.

Мыпхуэдэ мыхъэнэккэрэ утыку кыхъа мы "бгъу" псалъэр "бжэн"рэ "бжыгъэ"хэр утыку кыщыхъэмы зы бжыгъэцкэу бзэм зэрыхъхэр гурылуэгъуэщ.

Мы кълэуктэхэм кызызрыхъэщы, мы и гугъу зэрытщла я кълэнрэ мыхъэнэ лъэныкълэуэ "и, бгъу"ры щылэгъуэ ужыгъуэм теухуауэ кълэуа псалъэхэрщ. Ар щхъэ, "и, бгъу"м мыбдежым щагъуктэ мыхъэнэр щылэгъуэ ужыгъуэр кызызрылуатэу езыхэм ипэ кыхуэу кълэуа псалъэхэм (зы,...,блы) хуэдизу лъабжъэу зэрыщымытри гурылуэгъуэщ. Езыхэм ипэ кыхуэу утыку кыхъа псалъэхэм кълэуктэм пыщэжыныгъэ кызылуэ псалъэхэущ мыбдежым утыку кызызрыхъа щыккэры, "и"мрэ "бгъу"р "блы"м нэгъунэ кълэур аргуэру утыку кызызрыхъэжрэ зэрызеккыуэ кълэулуатэ псалъэхэущ кызызрыхъа щыккэр.

Щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ зэригъуктэ щыккэу утыку кыхъа "блы" нэужым, мы щылэгъуэр аргуэру джыурэ зэрызеккыуэм теухуауэ кълэуа псалъэхэщ "и"рэ "бгъу"ры, "бгъу" нэужь мы лъагъуэрэ зеккыуэ кызызрылуатэну нэгъуэщкэ псалъы хуэныкълэуэхэм, иккы кълэужакъым.

*

Мы кълэуктэхэр щылэгъуэм и зеккыуэ "щы"м и зеккыуэ кызылуэ "щэ"р зэлухауэ зэрыгълъагъуэу лгытапхъэ функкэр кызызрылуатэ щыккэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщы, аргуэру "щы"мрэ "щэ"м теухуауэ кълэуэлъэгъуапхъэрэ кълэуктэпхъэхэр зэрыщылэнур гурылуэгъуэщ. Ныткэ, мы кълэуктэхэм кызызрыхэкккэ, "щы"мрэ "щэ"м я зэпыщлэныгъэм теухуауэ жылэпхъэхэр мыбдежым кыпыттцэнщ.

Сытри щылэ зэрыхъурэ зэрызэккырылгыр "щы"щы, щылэм и щыккэр зэрыхъу кълэу "щы" кълэуктэуэр зэрыгъуэккэрэ "щы-э → щэ"щ. Щылэгъуэр зэрызэккырылгыр "щы"ращы, ар щылэурэ (щы) щылэ (щы) гуэры кытехъуккыу зэрызеккыуэр "щэ"щ. "Щы"р зэрыщыту зэрылуатэрэ "щы"м щхъэщыккыу кълэуэр "щэ"уэщ кызызрылуатэпхъэры, "щы" зеккыуэ "щэ"м иккыу дэтхэнэ зы лъэбакълэуэм кыщыхъур "щы"

лэужыгыгуэщ: "щы"м и клуэтэггуэр "щэ"щи, "щэ"р "щы"уэ клуэращ. "Щы"р зэрыклуэ щыклэращ "щэ"ри, "щы"м мы и клуэклэу кьэхуэ "щэ"м дэтхэнэ и зы лэнатлэр "щы"щ; "щы"урэ мы клуэклэр (щэ) "щы"м "щы" кьытехьукл клуэклэщ.

Мы псалъэхэм гурылуэггуэ зэращлщи, щылэрэ щылэггуэр кьызэрыгъэлыагуэ "щы"м щхьэщыкыныгыэрэ и клуэтэггуэр "щэ"щ. Дэтхэнэ зы щылэггуэ зилэм щхьэщыкыныгыэ зэриггуэту щыунэтлрэ шыбагуэр "щы"мрэ "щэ"м я зэхушытыныгъэклэ мыпхуэдэу кьэгъэлыэггуапхьэщ: «щы<щэ». Мы кьэгъэлыэггуэклэр дэтхэнэ зы щылэггуэ зилэр "щы"мрэ "зы"р зэрызэлыгатаклэрэ мыпхуэдэу кьэгъэлыэггуапхьэщ: «"зы">{Пщы};щы">{Пзы}"<щэ».

Мыр щылэггуэр зэрызеклуэрэ щылэггуэ кьызэрыхэхьуклыу, "щы"м и унэтыггэрэ "тлыу"гъэклэрэ "щы" лэужыгыгуэ утыку кьыхэныгыэ щыхуращ. Ари зи гуггуэ тцла функцэм и зеклуэклэу зэрыщытыр гурылэггуэщи, функцэри "щэ"м и зеклуэклэр зэлухауэ кьызэрылуатэ щыклэу зэрыщытри жытлагъэххэщ. Зи гуггуэ тцла функцэр зэрыщытуи, дэтхэнэ и зы лъэбакъуэри (дэтхэнэ зы "щы" тлыуггэ"ри) "щэ"уэ зэрылгытапхьэр гурылуэггуэщ; ауэ икли, мы функцэмрэ дэтхэнэ и зы лъэбакъуэри, дэтхэнэ и зы щыплэри зы "щы" лэужыгыгуэу зэрыщытри жытлагъэххэщ. Мыхэри "щы"мрэ "щэ"м я зэпыщлэныггэм теухуауэ кьэтуэтахэм зрезэггыр гурылуэггуэщи, функцэмрэ дэтхэнэ и зы лъэбакъуэр "щы"мрэ "щэ"м зэрытеухуар гулгытапхьэщ.

Мы псалъэхэм гурылуэггуэ зэращлщи, функцэм езыр, икли дэтхэнэ и зы лъэбакъуэр "щы"рэ "щэ"уэ лгытапхьэщ. Функцэр зэрыщыту зэрылгытапхьэр, икли лыхьэ лыхьэу зэрылгытапхьэр "щы"рэ "щэ" защлэу кьэлэуэтапхьэрэ кьэгъэлыагуапхьэщ. "Щы">{Пзы}"уэ зэрыщытым ипкь иткли, "щы"уэ кьэлэуатэрэ кьэгъэлыагуэ дэтхэнэ гурэри икли "зы"уэ зэрылгытапхьэри гурылуэггуэщ.

"Щы"м щхьэщыклрэ клуэклэр "щэ"щи, мыри зи гуггуэ тцлы функцэр кьызэрежъэ щыклэу, функцэм и периоду щыт "кьэхуныгыэ"р зэрызэлыгатэр "щы" – "щэ"м теухуауэ кьэдгъэлыэггуэнщ. Ар щыхьукли, функцэр зэрыщыту езыри, абы и дэтхэнэ зы лыхьэри мыпхуэдэу кьызэрыгъэлыэггуапхьэр гурылуэггуэнщ.

«зы">{Пщы} → тлыу → щы">{Пзы}» (*)

щэ (**)

щэ (***)

щы">{Пзы} (****)

Мы кьэгъэлыэггуам теухуауэ жылэпхьэхэри кьыпытщэжынщ. Кьэхуныгыэ пщальэм и кьэжыаплэр зы щылэггуэр кьызэрыгъэлыагуэ

"зы{Пщы}"щи, абы зы щылэгъуэ зилэ кызыртехъуклыр абы и "тлыу"гъэклэрэщ; мы "тлыу"гъэу къэхъум зы щылэгъуэу "щы{Пзы}" кыыхохъуклри (*), ар "зы{Пщы}"м и бэгъуэныгъэрэ зеклуклэу "щэ"уэ (**), зэрыщытыр гулытапхъэщ. Икли мыр "щы"р зэрызеклуклэу щыклэу "къэхъуныгъэ"м езырауэ зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, ар зэрыщыту "щэ"уэ (***) зэрылгытапхъэри гурылуэгъуэщ. "Къэхъуныгъэ"м езыри щхъэж зы щылэгъуэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, ар зэрыщыту "щы"уэ зэрыщытрэ зэрызэккырылгыр нэрылгыгъуш, икли дэтхэнэ зы щылэгъуэ зыгъуэтар щхъэжу "зы"уэ зэрылгытэри гурылуэгъуэщ (****).

Мыр къэхъуныгъэ пщальэращи, мыр зэрызэтеупланэщлэклэрэ къэхъуу зи гугъу тцла функцэр зэрызеклуклэу периоду зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Ар щыхъукли, функцэм дэтхэнэ и зы лъэбакъуэри мыпхуэдэу кызырэгъэлэгъуэфынур гурылуэгъуэщ. Ауэ ахэри мыпхуэдэу къэдымыгъэлэгъуэу, функцэр зэрыщыту "щы - щэ"уэ кызырылуэтапхъэм теухуахэр кыпытцэнщ. Аращи, къэхъуныгъэ пщальэр мы кызырэгъэлэгъуэрэ кызырылуэтапхъэм зэрыхэплэгъуэу, щылэгъуэр (щы) зэрызеклуклэу (щэ) зэлухауэ утыку кызылхъэ функцэм езыри, дэтхэнэ и зы лыхъэри "щы"мрэ "щэ" зэпыщлэныгъэклэ кьолуэтэжыр.

Щылэгъуэр (щы) зэрызеклуклэу (щэ) щыклэу щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ (щы) зэригъуэтым теухуаш мы функцэри, ар езыр зэрыщыту "щэ"уэ зэрылгытапхъэр гурылуэгъуэщ, икли функцэр мы "щэ"м и зеклуклэр зэлухауэ кызырылуатэуш утыку кызырхъар. Функцэр щхъэжу "щэ"уэ лытапхъэщи, абы дэтхэнэ и зы щыплэрэ и зы периодыр зы "къэхъуныгъэ"у зэрыщытрэ, ари зы "щэ"уэ кызырылуэтапхъэм ипкь итклэ, функцэр "щэ" лыхъэхэу "щы"клэрэ зэхэлъщ. Икли, дэтхэнэ зы периодрэ "къэхъуныгъэ"р зы щылэгъуэу зэрыщытым ипкь итклэ, "щы"уэ зэрылгытапхъэр гурылуэгъуэщи, функцэр "щы"уэ зэхэлъэрэ иклуэр "щэ"щ. Къэхъуныгъэклэрэ "щы"уэ зэхэлъэрэ "щы" зеклуклэу щыт мы функцэм езыр къэхъуныгъэрэ щылэгъуэ ужыгъуэм щылэгъуэ зэригъуэту зы щылэгъуэщи, функцэм езыри зэрыщыту "щы" лэужыгъуэу зэрыщытыр гулытапхъэщ. Мы псальэхэм гурылуэгъуэ кызыращлэщи, функцэм езыри, ар зэрызэккырылгы лыхъэхэри зэрыщыту "щы - щэ"клэрэ къэлуэтапхъэрэ къэгъэлэгъуапхъэщ. Нытлэ, функцэр "щы-щы-щы"уэ кызырэгъэлэгъуапхъэрэ ари зэрыщыту "щэ"уэ зэрылгытапхъэр гурылуэгъуэщ; функцэр икли "щэ-щэ-щэ"уэ кызырэгъэлэгъуапхъэрэ ари зэрыщыту "щэ"уэ ("щэ"р "щы"м и функциял клуэтэгъуэщи, "щэ"уэ сыт хуэдизри аргуэрэ "щэ"уэщ кызырылуэтапхъэр) зэрылгытапхъэр гурылуэгъуэщ. Функцэр мы кызырэгъэлэгъуэ лэныкыуиткли "щэ"щи, ар щхъэж зы щылэгъуэуи "щы{Пзы}"уэ зэрылгытапхъэри гурылуэгъуэщ.

Функцэр "щы - щэ"клэрэ мы кызырылуэтапхъэм нэмыщлэ, "щы" клуэтэгъуэрэ щхъэщыклэныгъэр "щэ"уэ зэрыщытым ипкь итклэ, "щы"м

кыхэхьуклыу утыку кыхьэ "щы"ри кызыхэхьукл "щы"м и "тлыу"гьэклэрэщ кызырыхьури, дэтхэнэ зы "щы" лэужьыгъуэм кыкълэлыкълуэ "тлыу-щы"р "щэ"уэ зэрылгытапхьэри нэрылгагъуэщ. Ар щыхьукли, функцэр "щы<щэ"уэ зэкълэлыкълуэуи кызырыхьэлыгъуапхьэр гурылуэгъуэщ.

Мы псалъэм кызырыхьэккли, дэтхэнэ зы "щы" лэужьыгъуэр кызырыхьуэта псалъэр "щы<щэ"уэ зэрылгытэклэрэ мыпхуэдэу кьэгъэлыгъуапхьэщ: «"зы<щэ", "щы<щэ", "тху<щэ». Икли «блы<щэ»щ. Ауэ функцэ ухыплэ "щы" лэужьыгъуэ "блы"р функцэм езыр "щы"плэ зэриуэрэ щыгъуэ щигъуэтрауэ зэрыщытым ипкъ итклэ, мы "щы" лэужьыгъуэм (блы) щхьэщыклыныгъэр (щэ) мы функцэми и щхьэщыклыныгъэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Аращи, "блы"м щхьэщыклыр (щэ) мы функцэ нэужьу кыпыщэращи, ари щылэгъуэ ужьыгъуэм щылэгъуэ зэригъуэтаклэрэ зэрызекълуэрэ кызырыхьыщэр (блы<щэ) кьэзыгъэлыгагъуэращ.

Ауэ, функцэм хиубыдэ дэтхэнэ зы "щы" лэужьыгъуэмрэ кыпыщэжыр зэрызэлгытар "щы<щэ"уэ лгытапхьэу щытми, мыпхуэдэу зэкълэлыкълуэныгъэр зыхэзыубыдэ функцэр зы псоуэ зэрыщытыр гулгытапхьэщи, абы хиубыдэ дэтхэнэ зы "щы<щэ" лэужьыгъуэр зы зэманьгъуэклэ утыку зэрымьтми гу лгытапхьэщ. Ауэ, мы функцэр кызырыхьум и пэщлэдзэрэ и периоди хьуауэ "кьэхьуныгъэ пщалъэ" жыхуэтлэ "зы-тлыу-щы"р зэрызекълуэр кьэлэуэтэхунклэ утыку зэритар гурылуэгъуэнщи, мыбы утыку кыригъэхьарэ икли зы псалъэуи "щы"уэ лгытам теухуа "щы<щэ"р зы зэманьгъуэфклэ мыпхуэдэу зэрылгытар гурылуэгъуэщ. Функцэр утыку кыхьэху "кьэхьуныгъэ"р кызылуэу утыку итараци, "кьэхьуныгъэ"р зэрытеупланщлэу мы функцэр утыку кыхьэху "щы<щэ"р утыку зэритар гурылуэгъуэщ.

Мы "щы" нэужьыр "щэ"уэ зэрылгытар зы зэманьгъуэклэрэ утыку зэритам хуэдэщи, функцэ ухыплэрэ щылэгъуэ ужьыгъуэм щылэгъуэ зэригъуэта щыклэу утыку кыхьэа "блы" нэужьри "щэ"уэ зэрылгытам зы зэманьгъуэфлэ зэриклуари гурылуэгъуэнщи. "Блы"р функцэм и ухыплэщи, абы иужьыр функцэм зэрыщыщыжрэ, щылэгъуэ зекълуэклэр иджыркклэ кызырыхьуэта псалъэ кызырыхьыхьуам ипкъ итклэ, "блы<щэ"р зы зэманьгъуэфклэ утыку итагъэнщи. Аращи, "блы" нэужьыр зэрылгытэ "щэ"м хиубыдэ "и, бгъу"р утыку кыхьэху зэманьгъуэу мащлэ дэклагъэнкыым.

Мы псалъэхэми кызырыхьэщи, "щы" клэуэтэгъуэ "щэ"р "щы"м и функционал клэуэтэгъуэу, зыхиубыдэ "щы" лэужьыгъуэр иджыри налуэ мыхьуам теухуащ. Ар щыхьукли, "щы" лэужьыгъуэу утыку кыхьарэ налуэ хьуам щхьэщыклыу щылэгъуэ клэуэклэращ "щэ"ри, нытлэ "щы" лэужьыгъуэу утыку кыхьэр налуэ хьурэ лгытэху, "щэ"р абы иужьыр кызырыхьуатэ псалъэуэ зэрызекълуэр. Мыпхуэдурэ, "щэ"р сытым дежи

иужьклэ кӀуатэрэ, наӀуэ кӀэжьуарэ лъыта щыӀэгъуэм аткӀэр кӀыриӀуэу, наӀуэ хъуам елъытауэ иджыри наӀуэ мыхъуарэ мылъытауэ игъуэ псалъэхэмкӀэ кӀэмыӀуэта щыӀэгъуэ ужьыгъуэ кӀыпыщэм теухуащ.

Функцэ нэужьрэ "блы" нэужьыр "щэ"уэ кӀызэрыӀуэтапхӀэр жытӀагъэххэщи, щыӀэгъуэ ужьыгъуэр "блы" нэужьми зэрызекӀуэр зэрылъытарэ кӀызэрыӀуатэ псалъэхэм иужьри "щэ"уэ зэрылъытапхӀэрэ кӀызэрыӀуэтапхӀэми щыгъуазэ дыхуэхъунщ.

ЩыӀэгъуэ ужьыгъуэм щыӀэгъуэ зэригъуэта "блы"м кӀыкӀэлъыкӀуэр джыгъуэщӀэу "и"уэ лъытащи, ар мыпхуэдэу утыку кӀыхъа нэужь, куэд дэмыкӀыу "бгъу"ри кӀызэрыӀуэтагъэнури гурыӀэгъуэнщ. "И"р кӀэӀуэта нэжь, абы щхӀэщыкӀри аргуэру "щэ"уэ зэрылъытапхӀэр (и<щэ) гурыӀуэгъуэщ, ауэ мыбы зы зэманьгъуэфӀ зэримыкӀуари гурыӀуэгъуэнщ. "И" нэужьым куэд дэмыкӀыу, мы джыгъуэщӀэм (и) зэрызиубгъур кӀызыӀуэ "бгъу"р утыку кӀызэрихъапхӀэр гурыӀуэгъуэнщи, мы зи гугъу тӀцӀа щыӀэгъуэ ужьыгъуэм и зекӀуэкӀэр кӀызэрыӀуатэри мыбдежым щыухащ. Ар щыхъукӀи, "бгъу" нэужьыр "щэ"уэ зэрылъытар гурыӀуэгъуэщ: «бгъу<щэ».

"Бгъу" псалъэм гурыӀуэгъуэ кӀищыӀыр щыӀэгъуэ ужьыгъуэм щыӀэгъуэ зэригъуэта "блы"гъэр аргуэру зэрыджкӀэрэ (и) зызэриубгъуращи, мыр кӀэзыӀуэта "бгъу" нэужьым щыӀэгъуэ ужьыгъуэм теухуауэ зыгуэр кӀэӀуэтэн зэрыхуэмыныкӀуэжынуми гу лъытапхӀэщ. Мыбы гурыӀуэгъуэ зэрищӀи, "бгъу<щэ"р утыку зэритарэ зэрызекӀуар зэманьгъуэу мащӀэу кӀыщӀэкӀынкӀым; "бжэн" Ӏуэхур цӀыхум кӀызэригъэунэхум нэгъунэ ар мыпхуэдэу зэрылъытар гурыӀуэгъуэнщ.

Мы кӀэӀуэтахэм кӀызэрыхэщщи, функцэм хиубыдэ "щы" лӀэжыгъуэхэм теухуа "щы<щэ"р функцэ нэужьми щызекӀуэу "бгъу<щэ"ри лъытащ. Мы зекӀуэкӀэм зэрыхэплъагъуэщи, наӀуэ кӀэжьуа ужьыгъуэ ӀэнатӀэ нэужьрэ иджыри наӀуэ кӀэмыхъуа ужьыгъуэр "щэ"м гурыӀуэгъуэ зэрищӀкӀэрэ "щэ"р иужьклэ мэкӀуатэр. ЩыӀэгъуэ ужьыгъуэр кӀызэрыӀуатэ щыкӀэу утыку кӀыхъауэ зи гугъу тӀцӀа псалъэхэр иужьклэ бжыгъэцӀэу зэрызекӀуэу зэрыщӀидзар гурыӀуэгъуэщи, мы псалъэхэр зытеухуа щыӀэгъуэ ужьыгъуэр зэрыпыщэр кӀызыӀуэ "щэ"ри "бжэн" лӀэжьэкӀэми мыбдежым и гугъу зэрытӀцӀам езэгъуу зэрыхэлэжыхъари гурыӀуэгъуэнщ.

Зи гугъу тӀцӀа функцэр щыӀэгъуэм (щы) щыӀэгъуэ (щы) кӀызэрытехъукӀрэ щыӀэгъуэр (щы) зэрызекӀуэм (щэ) зэрытеухуар гурыӀуэгъуэщи, функцэр зэрызекӀуэр кӀызэрыӀуатэ щыкӀэр "щы"рэ "щэ"кӀэрэщ. "Щэ"м и зекӀуэкӀэу "щы"м "щы" кӀыхэхъукӀыныгъэри "тӀыу"гъэкӀэрэ зэрыгъэзащӀэр гурыӀуэгъуэщи, функцэр зэрызэхэлыр "щы"рэ "тӀыу"кӀэрэщ: дэтхэнэ зы "щы" лӀэужьыгъуэм кӀыкӀэлъыкӀуэр абы и "тӀыу"гъэщи, мы "тӀыу"гъэми "щы" лӀэужьыгъуэ кӀегъэщыр.

"Шы"м "щы" кыыхэъуклыныгъэ "щэ"р зэлухауэ кызырэыуэтапхэр "щы – тлыу – щы" зэкълэлъхъэужьыклэрэщ.

"Шы"м и "тлыу"гъэм "щы" кызыэригъэхуэ щыклэу мы зэкълэлъхъэужьыклэр зэпыудыгъуэ зимылуэ зэпыщла зэкълэлъыклуэклэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, цыхум "бжэн" луэхур кызыэригъэунэхуам лъабжъэ хуэхуари мы зэкълэлъхъэужьыклэрауэ жылэпхъэщ. Икли, мыбы хуэдэ зэкълэлъхъэужьыклэу къеклуэклэ лэпэбжэкълэм дэтхэнэ зы лэхуамбэр зэрылтытарэ кызырэыуэтари мы "щы – тлыу" лэужьыгъуэхэр кызырэыуэтауэ зи гугъу тшлэ псалъэхэмрэ, ахэр зэрызэкълэлъхъэужьым теухауэщ.

"Шы" клуэтэгъуэ "щэ"р зэрызэлуха щыклэклэ утыку кыхьа функцэм дэтхэнэ и зы щыплэр функцэм хигъээщлэхъ кьалэным теухауэ кызырэыуэтэ мы псалъэхэр цыхум "бжэн" луэхур кыгъэунэхуа нэужь, бжыгъэхэр кызырэыуэтэ бжыгъэцлэхуэ бзэм щызеклуэу шлэдзаш. Мыбы зэрэзэгъклэрэи, "бжэн" луэхугъуэрэ бжыгъэхэр лъыта нэужьми, иужь дьдэ къэхуа дэтхэнэ зы бжыгъэм щхъэщыклыр аргуэру "щэ"уэ зэрылтытапхэр гурылуэгъуэщ. Аращи, кьэлэуэта дэтхэнэ зы бжыгъэм щхъэщыклрэ иджыри кьэмылуэтауэ кытпэщыт бжыгъэбэр "щэ"уэ зэрылтытапхэр гурылуэгъуэщ. Бжыгъэр кызыдынэсарэ иджыри бжыгъэцлэклэ кьэмылуэтауэ кытпэщыт зы бжыгъэшхуэ е бжыгъэбэм нэмыщл, бжыгъэр кызыдынэсарэ иджыри кьэмылуэтауэ кытпэщыт дэтхэнэ зы бжыгъапхэри "щэ"уэ зэрылтытапхэр гурылуэгъуэщ. "Щэ"р "бжэн" луэхум мыпхуэдэу щызеклуэу шытагъэнти, иклэм иклэжым нобэ зэрылтыта зы бжыгъэцлэу бзэм кыхэнэжаш. Ауэ мы кьэтлуэтахэм гурылуэгъуэ зрашлэи, адыгэбзэм иужь дьдэу кьилуэта нэхъ бжыгъэшхуэм щхъэщыклыу иджыри кьэмылуэтар кызырэыуэтапхэр "щэ"уэ зэрыщытым кызырэыуэклэклэ, "щэ"р адыгэбзэм и нэхъ бжыгъэшхуэр зыхуэфашэ бжыгъэцлэу лытапхъэщ.

*

Щылэгъуэр зэрызэпкырыуэрэ и щылэгъуэр зэрихьым теухауэ утыку кыхьа псалъэхэр цыхум "бжэн" луэху кыышигъэунэхум лъабжъэу илгытэрэ зэрихъэу шлэдзаш зэрыщытыр гултытапхъэщ. "Бжэн" луэхур цыхум кыышигъэунэхум шыгъуэ, мы псалъэхэр кыыригъэклэуэклэ "бжэн" луэхум и бжыгъэхэр кызырэыуэтэ щыклэклэ зэрихъэу зэрышлэдзараш бзэ лэжъэклэм кыхэщри, "бжэн" луэхур япэу кызыэрыригъэклэуэклэ зэрыух щыклэу "пщы"р "бгъу" нэужьым зэрыпищари гурылуэгъуэщ.

"Бжэн" луэхур лэпэбжэклуэ кыышлэдзаш ялгытэри, "пщы"мрэ абы кыыклэлъыклуэ бжыгыпщыр лэпэбжэклуэ кызыэреклуэклэр ахэр адыгэбзэм кызырэыуэтэ бжыгъэцлэхэм кыхошыр. Ауэ, адыгэбзэм "пщы"м нэгъунэ бжыгъэцлэхэр лэпэбжэклуэ къэхуауэ жылэфыну зы тегъэщлэлэ илэжым. Ахэр "бжэн" луэхум пымышлауэ къэхуарэ, "бжэн"

лүэхугуэри кьэмыхуэ ипэлүэклэ зи гугуэ тцла лүэхугуэм теухуауэ бзэ лэжбэклэм кьызэригъэхуар гурылүэгъуэщ.

"Пщлы" псалтэр зэрыхуарэ и мыхьэнэм щыгъуазэ ущыхуэхум деж, ар (пщлы) зы "10" гупым теухуауэ кьеклүэкл лүэхугуэр зэрыгъээщлар кьылуатэу утыку кьызэрихьар гурылүэгъуэ кьыпхуохур. "Бжэн" лүэхур лэпбжэклэу кьэхуауэщ зэралгытэри, "пщлы"р утыку кьызэрихьауэ зи гугуэ тцлы мы "10" гупри литым и лэхуамбэхарауэ зэрыщытыр гурылүэгъуэщ.

"Пщлы" псалтэр лэпбжэклэм теухуауэ кьэхуа зы псалтэу лытапхъэщ, ар мы лэпбжэклэрэ лэхуэмбищлым теухуа лүэхур зэрыгъээщларэ зырыхар кьызэрылүэтэклэрэ занщлэу зы бжыгъэцлэу бзэм зэрыхьар гурылүэгъуэщ. "Пщлы" псалтэм и мыхьэнэм "а пщлыр" жыхуилэуи еджапхъэщ, икли мы кьеклүэкла "бжын" лүэхугуэу гъээщ"цла"м "плэ" зэригъуэтауи еджапхъэщ. Мы гъээщла лүэхур зы "10" гупым теухуауэ зэрыщытыр гурылүэгъуэщ, мы лүэхур зэрыхам папщлэ, абы зы "пщлэ" зэригъуэтари жылэпхъэщ. Ар (пщлы) "пщлэ-ы → пщлы" лъэныкьуэри зыхэзыбыдэу зэпкьырыува зы псалтэуи лытапхъэщ. Ар мы лъэныкьуитлри зыхэлъу лытапхъэу кьэхуа зы псалтэщи, литым и лэхуамбэхэр (10) эклэлъыбжэным и ухыплэр кьызылүэ псалтэу утыку кьызэрихьар "пщлы" псалтэр зэрыхуа щыклэм хьоблъагъуэр.

Зэрыгурылүэгъуэщи, лэхуэмбищлыр зэрыбжклэрэ кьеклүэкл лэпбжэклэр зэрыгъээщларэ зэрыхуауэ утыку кыхьа мы "пщлы" псалтэмрэ, лэпбжэклэр абы (пщлы) нэгъунэ кьызэрылүэтауэ (зы,...,бгъу) "пщлы"м ипэлүэклэ кьэхуауэ зи гугуэ тцлы псалтэхэм я кьэхуклэр зэхуэдэкъым. Литым пыт лэхуамбэхэр эклэлъхъэужьу бжарэ зэрыхарауэ жылэпхъэщ "пщлы"м гурылүэгъуэ кьыщлэ закьуэр; мыр зэрыгъээщлараш абы и пщлэри. Абы (пщлы) езым ипэ кыхуэу лэпбжэклэр кьызэреклүэкл бжыгъэцлэхэр кьызтехьуклыжа псалтэхэм хуэдэ кьэхуклэрэ мыхьэнэ илэкъым. "Пщлы"м ипэ кыхуэ бжыгъэхэр кьызэрылуатэ бжыгъэцлэхэр лэпбжэклэклэ е нэгъуэщлэ зы бжэклэклэ кьэхуауэ тегъэщанлэ пщлыфыну зыгуэри щылэкъым, икли ахэр кьызэрихьар мы лэжыгъэм кьыщылуатэ щыклэу зэрыщытыр гурылүэгъуэщ.

Щылэгъуэм теухуа лүэхугуэу кьэхуауэ зи гугуэ тцла псалтэхэр цыхум "бжэн" лүэхур кьызэригъэунэхурэ япэрауи лэпбжэклэу кьызэрыригъэклүэклэм лъабжэ хуищлыу кьыщигъэсэбэпщ. "Бжэн" лүэхугуэр лэпбжэклэу зэ кьызэрыригъэклүэклэр "пщлы"клэ иуха нэужь, ар кьыздыщеклүэкл лэхуамбэр зэрыхам ипкь иклэ, "бжэн" лүэхури зэфлэклыу зэрыхарэ -зэ щхьэми- кьызэрыувылар гурылүэгъуэнти, - щылэгъуэ ужыгъуэр кьызэрылуатэу "щы" ллэужыгъуэу кьэунэхуарэ кьэлүэтам щхьэщыклыр "щэ"уэ зэрилгытауэ щытам хуэдэу-, лэпбжэклэ лэнатлэу утыку кыхьа "пщлы" бжыгъэм щхьэщыклыныгъэр "щэ"уэ лытауэ жылэпхъэщ: «пщлы<щэ».

Араши, гъээщцл "бжэн" лүэхугъуэм зэ щхъэ зы увылплэ игъуэту, мы увылплэм щхъэщыкыр "щэ"уэ лъытагъэнщ, икли "пщлы"м аргуэру бжыгъэ кыпыщэжыху зэманьгъуэуи мащлэ дэклагъэнкыым. Ауэ "бжэн" лүэхугъуэр къэунэхуэрэ "пщлы" нэужьыр "щэ"уэ (пщлы<щэ) лъытауэ къеклукла зэманьгъуэр "щы" нэужьыр "щэ"уэ (щы<щэ) зэрылтытауэ щытамрэ, "блы" нэужьыр "щэ"уэ (блы<щэ) зэрылтытауэ щытам, икли "бгъу" нэужьыр "щэ"уэ (бгъу<щэ) зэрылтытам елтытауэ нэхъ зэманьгъуэ клэщлы кыщлэклынт.

"Бгъу"м нэгъунэр бжыгъэцлэу зеклэу зэрыщидзам хуэдэжу, "щэ"ри кызырэыхуэрэ зэрызеклэу щытам зэрэзэгклэрэ, иужь дьдэ къэлэуэта бжыгъэм щхъэщыкыр кырылуэу бжыгъэ лүэхугъуэми хэлэжьыху зэрыщытар жылэпхъэщ. Мыбы япэрауэ зыкыщигъэлэгъуари "бжэн" лүэхур лэпэбжэклэу къеклуклыу зэрыхым утыку кыхъа "пщлы" бжыгъэм щхъэщыкыр кырылуэу зэрыщытар гулгытапхъэщ. Араши, "пщлы<щэ"р "бжэн" лүэхур лэпэбжэклэу аргуэру къеклуклыу щидзэжыху утыку зэритар гурылуэгъуэщ.

"Пщлы"р зы бжыгъэцлэу зэрылтытарэ кызырэылатар цыхум кыгъэунэхуа бжэн лүэхугъуэр "лэпэбжэклэ"у зэ кызырэыригъэклуэклараш кызытехуэклэрэ кыщыхуари, абы иужьми бжэн лүэхугъуэр аргуэру лэпэбжэклэу кызыреклуэклар "пщлы" бжыгъэм кыпыщэж бжыгъэхэр адыгэбзэм кызырэылатэ щыклэм хыболъагъуэр. Икли, "пщлы"ым кыкклэлыклуэ бжыгъэцлэхэм аргуэру фыгуэ гурылуэгъуэ кытхуащыр араши, лэпэбжэклэр зэ къеклуэкыгуэу зэрыхуа щыклэм "пщлы"р утыку кызырэыригъэхуэу зэрыщытращ. Араши, "пщлы"ым кыкклэлыклуэ бжыгъэхэр "пщлы"р утыку кызырэыхъа лүэхур аргуэру зэрыгъээщлэж щыклэклэщ кызырэылатэр. Икли, мы бжыгъэхэр зэрызэпкырыува щыклэм аргуэру фыгуэ гурылуэгъуэ кызырэащлэщи, "бжэн" лүэхур кызыдыщеклуэклар зы "10" гупым теухуауэщ. Ари лэхуэмбипщлыу зэрыщытынур гурылуэгъуэнщ.

литым и лэхуамбэхэр зэрыбжклэрэ лэпэбжэклэр зэ кыщеклуэклым утыку кыхъар "пщлы"раши, етланэу лэпэбжэклэм щидзэжу зэрыбжэр "пщлы"р утыку кызырэыхъа бжаплэхэм (дэтхэнэ зы лэхуамбэм) аргуэру зыхуэклуэжклэрэ кызыреклуэкыр "пщлы" нэужь бжыгъэцлэхэм я зэпкырыувэклэм хыболъагъуэр. Араши, "пщлы" нэужь бжыгъэхэр "пщлы"м тырибжэжурэ кызырэылатэклэрэщ мы бжыгъэцлэхэр зэрыхуар: «пщыклуз, пщыклул, пщыклуш, пщыклулл, пщыклулху, пщыклух, пщыклубл, пщыклуий, пщыклубгъу».

Мыбыхэм зэрыхэплэагъуэщи, лэпэбжэклэу утыку кыхъарэ зы увылплэ зыгуэта "пщлы"м кыкклэлыклуэ бжыгъэхэр "пщлы" бжыгъэм – езым ипэ къэлэуэта- зы бжыгъэ цыклу кыпищэжурэщ кызырэылатэр. лэпэбжэклэу литым и лэхуамбэхэр "бжэн" лүэхур зэрызэфлэклэрэ зэрыхым "пщлы" псалъэр кытехуэкла нэужь, бжэн лүэхугъуэм зэрыпищэр мы

лэпэбжэклэр "пщлы"р утыку кызырихьам хуэдэжу кызыреклуэклраш: "пщлы" нэужь "бжэн" лухур "пщлы"р утыку кызырихьа льягъуэм аргуэру зэрыриклүэжклэрэщ зэрыгъэзащлэр.

"Пщлы"м кыкылэтыкыкыуэ бжыгъэхэр кызылуэ псалъэхэм щыгъуазэ ущыхуэхьуклэ, "бжэн" лухуэгъуэр лэпэбжэклэу кызыреклуэклрэ икли дэтхэнэ зы лэхуамбэр зы бжыгъэу зэрылтытэу кызыреклуэклыр; мы лэпэбжэклэр япэрауэ щыхыр "пщлы"уэ зэрылтытар; мыр "пщлы" нэужьми ар дыдэу кызыреклуэкл щыкыкыуэ, зы бжыгъэу лыта лэхуамбэм аргуэру зэрыхуэклүэжрэ ар зы бжыгъэу "пщлы"м зэрыпыщэклэрэ кызырыуатэу кызыреклуэклыр гулытапхьэщ. Араши, япэрейрэ зэ кыкыуэклэ лэпэбжэклэр зэрыухар кызылуэ "пщлы" нэужьым лэпэбжэклэр кызыреклуэклрэ бжыгъэклэхэр утыку кызырихьэр "пщлы"м нэгъунэ бжауэ щыт дэтхэнэ зы лэхуамбэм теухуа бжыгъэр "пщлы"м зэрытырибжэжклэрэщ: «пщыкыуэз (пщлы-кы-зы), пщыкыуэтл (пщлы-кы-ты),..., пщыкыуэбгъу (пщлы-кы-бгъу)».

"Пщлы" нэужь бжыгъэцлэхэр зэрыухуам нэхъ гъунэгъуу дыщеплэклэ, мы кытлүэтахэр нэхъ гурылуэгъуэ кыохур. Псалъэм папщлэ, "пщлы" нэужьым аргуэру лэпэбжэклэ кыжыаплэу щыт "зы"м кыуэжрэ ар "пщлы"м пищлэжурэщ "пщыкыуэз" псалъэр зэрызэпкырыуа щыкыкыуэ. "Пщлы" нэужь кыкыуэ дэтхэнэ зы бжыгъэр мыпхуэдэщ кызырыуатэри, "пщлы"м тырибжэну бжыгъэр (зы) зытеухуа лэхуамбэм хуэклүэрэ ар "пщлы"м пищлэрэ зэдыгъэклүуш (кыуэ-ы → кы) бжыгъэцлэр зэрызэпкырыуэвэр. Мыбдежым щапхьэу кытар "пщлы"м кыкылэтыкыкыуэ япэрей бжыгъэу "пщыкыуэз"раши, ар икли "пщлы" нэужьым аргуэру лэпэбжэклэ кыкыуэклынур кызыдыщэжэж щыплэраш: «"пщлы-кыуэ-ы-зы" ("пщлы" нэужь "зы"м кыуэ(ж)и, "пщлы"м "зы"р дэгъэклү)" → "пщлы-кы-зы" → "пщыкыуэз"».

"Пщлы"р япэу кыкыуэклэ лэпэбжэклэр зэрыгъэзэщлэклэрэ утыку кыыхьаши, дэтхэнэ зы лэхуамбэр зэрыбжэклэрэ кыкыуэклэ мы "бжэн" лухум хуэдэжщ "пщлы" нэужьри лэхуамбэ лэхуамбэу зэрыбжэклэрэ кызыреклуэклри, "пщлы"м пищэжу кыкыуэклыну "бжэн" лухури япэу кыкыуэклэ "бжэн" лухум хуэдэу, "пщлы-кыуэж"клэрэ зыдэклүэжыр - "пщлы"р кызырихьауа льягъуэу- "пщлы"м ипэ илтытарэ зыблэклауэ щыта щыплэхэраш (лэхуамбэхэраш). Араши, "пщлы" нэужь бжыгъэхэм мы кыуэжыныгъэр "кы"уэ кыыхьэу, икли а зыдэклүэж лэхуамбэм теухуа бжыгъэр "пщлы"м зэрыдыщыгъуэрэ зэрыдыгъэклур кыыхьэжыуш "пщлы"м кыкылэтыкыкыуэ бжыгъэцлэхэр зэрыухуарэ кызырыуатэри: «"пщлы-кы{кыуэ(ж)-ы → кы}-ты" → "пщыкыуэтл"».

"Пщлы" нэужь бжыгъэхэр "пщлы"р абыхэм льябжэ зэрыхуэхьуклэрэ кызырыуатэр гурылуэгъуэщ, икли адыгъэбзэм мы бжыгъэцлэхэр зэрыхэтри мыпхуэдэщ (пщыкыуэз, пщыкыуэтл, пщыкыуэш...). Ауэ нобэ ди бзэщлэныгъэрэ литературэбзэм мы бжыгъэцлэхэр "пщыкыуэз, пщыкыуэтл,

пщыклуш... "ущ зэритхрэ кыызэриуатэри, мы псалъэхэр зэрыухуа щыклар щлиуфэрэ хигъэгъуэщэжын щлэхуам и лъабжьэр абы и бгъэдэхьэклараш; зы макъыбзэу щыт адыгэбзэм и макъхэр нэмылъ зыщл и бгъэдэхьэклараш.

"Пщлы"м кыпыщэж бжыгъэхэр мыпхуэдэу "пщлы"м тырибжэжурэ "пщыклубгъу"м носри, абы кыпыщэж бжыгъэри лэпэбжэклэ луэхугъуэр етлуанэу зэрыгъээщларэ зэрыухам теухуауэ "тлэу щлын" луэхугъуэу зэрылтытакларэ кьоуатэр: «"тлэу щлы" → тлэушл → тлошл».

Мыбдежым пыщапхъэщи, лэпэбжэклэу кыыригъэклуэкл "бжэн" луэхугъуэр кыигъэунэхуарэ цлэимылуэкларэ кыыригъэклуэклыу щытлагъэнт цыхуми, "бжын, бжэн" псалъэхэр и макъ мыхъэнэкларэ нэгъуэщл луэхугъуэ гуэрхэм теухуауэ бзэм кыигъэщларэ щызеклуэу щымытамэ, а псалъэхэр цлэимылуэу кыыригъэклуэкла мы луэхугъуэм теухуауэ щыхуарэ кыщыхуари мыбдежрауэ кыщцлэжынщ. Мы кыыригъэклуэкла луэхугъуэм гулгытэ зэрыхуищлыжыфыну щыплэр "пщлы"мрэ "тлошл"ыр утыку кыщыха нэужьрагъэнщ, икли нэхъ тегъэчыныхауэ жыплэмэ, мы псалъэхэр (бжын, бжэн) - мы луэхугъуэм зэрытеухуакларэ- "тлэушл"ыр ("тошл"ыр) утыку кыха нэужьым кэхъуа псалъэхэу жылэпхъэщ.

Япэрей лэпэбжэклэ луэхугъуэр зэрыухарэ зэрыщлар къэзыуатэр "пщлы" псалъэращи, мыр етлуанэу зэрыгъээщларэ зэрыщлараш "тлэушл – тлошл"ыр зэрыухуэр. Аращи, "пщлы"р зэрыгъээщлам хуэдэу (лэпэбжэклэ) гъээщлауэ зэрыщытыр, икли "пщлы"р зыщыгъээщла "10" гупым (лэхуэмбищл) теухуауэ етлуанэу кьеклуэклыкларэу гъээщларэ зэрыухар гурылуэгъуэ къэзыщл зы псалъэщ "тлэушл"ыр ("тлошл"ыр).

"Тлошл"ыр "тлэу щлын" луэхугъуэу, "пщлы"р утыку кыызэрихьар етлуанэу зэрыгъээщларэу кэхъуа бжыгъэу зэрыщытым зэрэзэгьклэрэ лэпэбжэкларэу кэхъуа бжыгъэр зэрыбагъуэр кызылуэ зы псалъэщ. Ар бжыгъэ бэгъуэныгъэклэ зы бжыгъэшхуэу лэпэбжэклэм кыигъэхъуа зы бжыгъэщ. Лэпэбжэкларэи зэрыуха бжыгъэу лытапхъэщ "тлош"ри, лэпэбжэклэм кыитехъуакла бжыгъэ бэгъуэныгъэ нэхъыщхъэ лэнатлэплэм иувауэ зы бжыгъэщ. "Тлошл"ыр мы кыызэрыхъуам ипкъ итклэ, езым иужьрей бжыгъэхэми лъабжьэ яхуэхъуа бжыгъэу, бжэн луэхугъуэ унэтлыплэрэ бжыгъэ бэгъуаплэ пщалъэ хъуаращ. Лэпэбжэкларэ етлуанэу кыызэреклуэкларэу утыку кыха "тлошл"ыр лэпэбжэклэми клэ зэригъуэта зы бжыгъэу зэрыщытыр абы иужьрей бжыгъэцлэхэр зэрызэпкыырува щыклэм гурылуэгъуэ кытхуащыр. "Тлошл"ыр езым кыкылэпхъылуэу кьеклуэклыну "бжэн" луэхугъуэр зытещыхъыну лъабжьэ хъуа бжыгъэцлэрщ.

"Бжэн" луэхугъуэр лэпэбжэкларэу япэу кьеклуэклыу "пщлы"р утыку кыха нэужь, лэпэбжэкларэ аргуэру кьеклуэклыным зы зэманыгъуэ ихъауэ кыщцлэжынщ. Ауэ, "пщлы" нэужь кэхъуа мы бжыгъэхэм (п.п: "пщыклуз"ымрэ "пщыклути"ым) я зэхуакум зы увылэгъуэрэ зэманыгъуэ дэлъу зэрыщымытынури гурылуэгъуээнщ. Ар щхъэ, "тлошл"ыр "пщлы"м

хуэдэу лэпэбжэклэр кызырекыуэклрэ зэрыухыу утыку кыхьа зы бжыгъэу щытми, абы иужьым бжыгъэ кьэхъуныгъэми зы зэманыгъуэфI ихъауэ жылэпхъэщ. "Бжэн" лүэхур кызызержа лэпэбжэклэм ухыплэ зэригъуэта "тлощI" иужьым зы зэманыгъуэклэ "бжэн" лүэхури кыпыщэжагъэнкыым. Мы псалъэм зэрэзэгъищи, "тлощI"ыр утыку кыхьа нэужь, абы щхъэщыкI куэдагъэр иджыри бжыгъэу кьэмылүэтауэ "щэ"уэ лъытэу зэрыщытар жылэпхъэщи, мыри зы зэманыгъуэфIкIэ утыку итагъэнщ: «тлощI<щэ».

*

"ТощI"ыр утыку кыхьа нэужь, зы зэманыгъуэклэ бжэн лүэхур кьемыкIуэклыу зэтеувылауэ жытIагъэххэщи, игъуэр кьэсрэ "тлощI" нэужьми "бжэн" лүэхугъуэр кыпыщэжрэ бжыгъэцIэщIэхэр утыку кышыхьэм щыгъуэ, мы бжыгъэцIэхэр кызызэрылүэтэнум лъабжэ хуэхъуар "тлощI"ращ. Аращи, "тлощI" нэужь бжыгъэцIэхэр "тлощI"ым кыитехъукIыж псалъэхэуц зэрызэпкырыуэвр. "ТлощI" нэужь бжыгъэхэр утыку кызызэрихьэр лэпэбжэклэм зэрытемыухуари кыхошчыр а бжыгъэцIэхэм я зэпкырыуэвклэм. Аращи. "тлощI" нэужьым "бжэн" лүэхугъуэр лэпэбжэклэ хуэмыныкыуэу щхъэжу кьекIуэклыу щидзауэ жылэпхъэщ.

"ТлощI" нэужь бжыгъэхэр "тлощI"ым кызызэрихъуэуц зэрылътэхэри, "тлощI"ым ипэ кьэхъуа бжыгъэхэр "тлощI"ым кызызэрыпыщэжкIэрэщ кызызэрылүатэр: «тлощIрэ зы(рэ) (21), ..., тлощIрэ бгъу(рэ) (29), тлощIрэ пщы(рэ) (30), тлощIрэ пщыкIути(рэ) (32), ..., тлощIрэ пщыкIуий(рэ) (38)».

"ТлощI"ыр зы бжыгъэ пщалъэ хъуащи, ар зэрыбагъуэрэ "тлощI-тлощI"клэрэ хэхъуэ бжыгъэхэр кызызэрылүэтэну щIыклэри мыпхуэдэщ: «тлощитI (40), тлощиищ (60), тлощииплI (80)....».

"Бжыгъэ"р куэдагъэрэ бэгъуэныгъэм теухуауэ зэрызекIуэм ипкъ иткIэ, "тI" зыхэт бжыгъэхэр нэхъ куэдагъэрэ бэгъуэныгъэ кызылүэ бжыгъэуц зэрыгурылүэгъуэнур. Мыр "тI" макъ мыхъэнэм елътатщ, икли "тлощI"ым и пщIэри мырауэ жылэпхъэщ кызыхэкIыр. "ТощI"ыр мыпхуэдэ зы бжыгъэцIэу зэрыщытым нэмышI, абы и бэгъуэныгъэу утыку кыхьа мы бжыгъэхэри куэдагъэрэ бэгъуэныгъэклэ пщIэ зилэ бжыгъэцIэхэрщ. Ауэ, "тлощI"ыр тIууэ зэрыбагъуэрэ "тI"ыр тIууэ зыхэт "тлощитI"ыр нэхъ бжыгъэшхуэуц кызызэрытщыхъур. Бжыгъэклэ гъэнщIа нобэрей щIэблэм ар мыпхуэдэу къащымыхъуми, Адыгэ нэхъыжхэм ноби "тощитI"ыр къазэрыщыхъур мыпхуэдэщ. Мыбы кышчымынэу, "тлощитI" бжыгъэр Адыгэм имызакъуэу, дэтхэнэ зы лъэпкыым и нэхъыжхэми бжыгъэшхуэу кызызэрыщыхъум урохъэлэр.

"ТлощI"ыр зэрыбагъуэу утыку кыхьа мы бжыгъэхэм нэмышI, "тлощI"ымрэ абы и бэгъуэныгъэу утыку кыхьа мы бжыгъэхэр "пщы"клэ зэрыхэхъуэ бжыгъэхэри кьохъур. Мы бжыгъэхэр абыхэм ("тлощI"рэ и бэгъуэныгъэ бжыгъэхэм) "пщы" кызызэрихъуэжкIэщ кызызэрылүатэр:

«tloшlrэ пщлы(рэ) (30), tлощитlrэ пщлы(рэ) (50), tлощлищрэ пщлы(рэ) (70), tлощлиплрэ пщлы(рэ) (90)».

"Tлошl"ымрэ ар лѡабжѡэ зыхуѡхуу утыку кѡихѡа мы бжыгѡхѡм дѡтхѡнѡ зым кѡыпыщѡж бжыгѡхѡр кѡызѡрылуѡтѡм теухуѡ щѡпхѡхѡри кѡѡтхѡынщ: «tлошlrэ tly(рэ) (22), tлошlrэ пщлыкlyх(рэ) (36), tлощитlrэ зы(рэ) (41), tлощитlrэ пщлыкlyплl(рэ) (54), tлощлищрэ щы(рэ) (63), tлощлищрэ пщлыкlyтху(рэ) (75), tлощлиплрэ бгѡу(рэ) (89), tлощлиплрэ пщлыкlyий(рэ) (98)».

"Tлошl"ыр бжыгѡэ бѡгѡуѡныгѡэ пщѡлѡу лѡыта нѡужѡ, абы кѡыпыщѡжу кѡѡхууу дѡтхѡнѡ зы бжыгѡр ипѡклѡ кѡызѡрыта щлыклѡм хуѡдѡу "tлошl"ым кѡытехуыкlyжурѡ кѡызѡрылуѡтѡфынур гурылуѡгѡуѡнщ. Мы ипѡклѡ кѡѡта щѡпхѡхѡр ноби зѡтхѡэ бжыгѡхѡм щыщщ; икли адыгѡбѡэм зы бжыгѡэ пщѡлѡу "tлошl"ыр зы зѡмѡныгуѡфklѡэ зѡрихѡу зѡрыщытар гурылуѡгѡуѡщи, мы кѡѡта щѡпхѡхѡм щхѡѡщыклѡ бжыгѡхѡри "tлошl"ым кѡытехуыкlyжу кѡѡлуѡтѡу щытагѡѡнщ; икли мы кѡѡлуѡтѡклѡр ноби нѡхѡыжѡхѡм дѡжклѡ зѡрымыгѡѡщlгѡуѡнми гу лѡытапхѡѡщ: «tлощитху (100), tлощитхурѡ пщлырѡ (110), tлощлих (120), tлощлипщl (200),...».

"Tлошl"ыр утыку кѡихѡа нѡужѡ, абы кѡыклѡлѡыкlyѡ бжыгѡхѡр кѡызѡрылуѡтѡр зы бжыгѡэ пщѡлѡу лѡыта "tлошl"ым зѡрытебжѡжклѡрѡщи, мыпхуѡдѡ кѡѡлуѡтѡклѡр гугѡуехѡыгѡуѡм щыхѡхуѡм щыгѡуѡ, бѡэм ар кѡызѡрылуѡтѡну зы бжыгѡэ пщѡлѡэ кѡызѡригѡѡщlынури гурылуѡгѡуѡнщ. Мы псѡлѡэр игѡпѡжу жылѡпхѡѡщи, бжыгѡѡшхуѡ гуѡрхѡр "tлошl" лѡабжѡѡклѡрѡ кѡызѡрылуѡтѡ щлыклѡр гугѡу зѡрыхѡум и щѡпхѡу лѡытапхѡѡщ мыхѡр: «tлощлипщlrэ пщлы(рэ)(!) (210), tлощлитлошl(!) (400)».

*

Бжыгѡхѡр "tлошl" лѡабжѡѡклѡрѡ кѡызѡрылуѡтѡр мы кѡѡдгѡѡлѡгѡуѡ щѡпхѡхѡм хуѡдѡу гугѡуехѡыгѡуѡм хуѡкlyѡа нѡужѡ, бѡэм абы зы хѡкlyгѡуѡплѡ кѡызѡрыхуигѡуѡтынури гурылуѡгѡуѡщ. Аращи, луѡхур мыбы хуѡкlyѡа нѡужѡ, кѡытыригѡѡзѡжу бжыгѡэ кѡѡлуѡтѡклѡм зы хѡкlyплѡ кѡыхуигѡуѡтыжауѡ кѡыщlѡкlyнщ, е мы гугѡуехѡыгѡуѡр кѡѡмыхѡу ипѡ, утыку кѡихѡа бжыгѡѡшхуѡ лѡабжѡу "tлошl"клѡрѡ кѡѡлуѡтѡну бжыгѡхѡми зы ухыплѡ хуигѡуѡву, мы кѡѡлуѡтѡклѡм и ухыплѡ нѡужѡыр кѡызѡрылуѡтѡну зы хѡкlyплѡ кѡыхуигѡуѡвагѡѡнщ.

Мы хѡкlyплѡр сытым дѡжрѡ дауѡ кѡыгѡуѡтами, "tлошl"ыр бжыгѡѡшхуѡ лѡабжѡу зѡрылѡытѡклѡрѡ кѡѡлуѡтѡфыну бжыгѡхѡм зы ухыплѡ ириту, абы иужѡрей бжыгѡхѡр "щѡ"уѡ зѡрилѡытар гурылуѡгѡуѡщ. Аращи, "tлошl"ыр бжыгѡѡшхуѡ кѡѡлуѡтѡнклѡ гугѡуехѡыгѡуѡ щихуѡм щыгѡуѡ, абы и хѡкlyгѡуѡплѡр зѡрыгѡѡзѡщlар и макѡ мыхѡнѡрѡ кѡѡлѡным щыгѡуѡазѡ дызыхуѡхѡуѡм зѡрезѡгklѡрѡ мыбжыфын хуѡдизу куѡдылуѡр зѡрылѡытѡрѡ кѡызѡрылуѡтапхѡр "щѡ"уѡщ. Мы псѡлѡѡми гурылуѡгѡуѡ зѡрищlщи,

"tloшl"клэрэ кьэлүэтэныр гугъуехыгъуэ щихуэм деж, абы и хэкыгъуаплэу "щэ"м зыкызыэригъэлыагъуэр зы бжыгъэр кьэлүэтэн папщлэрагъэнтэкъыми, бжыгъэ лъабжъэ хъуа "tloшl"клэрэи кьэббжыфынум щхьэщыклэрэ тыншу умыбжыфын хуэдизу кудагъ зилэр зэрылтыгъэрэ гурылүэгъуэ щлын папщлэрагъэнт.

"tloшl"ыр лэпэбжэклэр етлуанэу зэрыгъэзащлэклэрэ утыку кыхьа зы бжыгъэцлэу, "бжэн" лүэхур зэ щхьэ зэрыувыларэ лэпэбжэклэри зэрыухам ипкь итклэ а нэхъ бжыгъэшхуэу утыку итаращи, абы щхьэщыкыр "щэ"уэ зэрылтытапхьэр жытлагъэххэщ (tloшl<щэ). Ауэ игъуэр кьэсрэ "бжэн" лүэхур аргуэру кьеклүэклын хуей щыхьум, кыпыщэнэу бжыгъэхэр - лэпэбжэклэ лүэху хэмытыжу- "tloшl"ыр зы бжыгъэ пщальэу зэрылтыгъэрэ лъабжъэ язэрыхуэхьуклэрэ кьэлүатэу зэрыщлэидзари жытлагъэххэщи, мы бжэклэр гугъуехыплэ щихуэм деж, "tloшl"ым щхьэщыкыр кызыэрылүэтапхьэу "щэ"м зыкызыэригъэлыгъуэнури гурылүэгъуэнщ. Ауэ икли, "щэ"м зыкызыэригъэлыгъуа щыклэр бжыгъэ пщальэу утыку ит "tloшl" лъабжэклэрэ бжэныр гугъуехыплэ зэриувэрэ умыбжыфын хуэдизу бжыгъэшхуэхэр гурылүэгъуэ щлын папщлэрагъэнти, мыпхуэдэу "tloшl" лъабжэклэрэ кьэмылүэтэфын хуэдиз бжыгъэшхуэхэм зыкызыэрагъэлыагъуэм и щхьэусыгъуэри, "щэ"р клүэ пэтрэ "100"ым теухуа зы бжыгъэцлэу кызыэрытенэжын щлэхуам и щхьэусыгъуэри Адыгэ щлыбым кыщеклүэкл бжыгъэ кьэлүэтэклэ хабзэр клүэ пэтрэ лъэщ зэрыхьум теухуауэ жылэпхьэщ. Арагъэнщи, "10" лъабжэклэрэ кьэлүэтэн хабзэу адыгэбзэ щлыбым кыщыгъуарэ бжыгъэ кьэлүэтэнклэ лъэщрэ ерыщу кьеклүэклыу щлэзыдза хабзэр адыгэбзэм и бжыгъэ кьэлүэтэклэри дикъуэзу зэрыхуежэм кызыэрыхэклэщи, адыгэбзэм бжыгъэшхуэхэр кылүэтэн хуей хъуащ, икли "щэ"ри а бжыгъэ кьэлүэтэклэ хабзэм зэрэзэгъклэрэ "100"м кыытенэжын хуей хъуащ.

Нобэ "100"ыр кызыэрылүатэ псалъэуш "щэ"р адыгэбзэм зы бжыгъэцлэу зэрыхэтри, "щэ"р "100"ым кызыэрытенэжам щхьэусыгъуэ хуэхуар -зэрыжытлауэ- бжыгъэхэр "10" пщальэрэ лъабжэклэрэ кьэзылүатэу зи гугъу тшлэ хамэ бжэклэ хабзэм зыкызыэригъэлыгъуараш. Ауэ "бжэн" лүэхур лэпэбжэклэу кьэжьарэ ари лэхуамбипщлэу зы "10" гупым теухуауэ кьеклүэклащи, мыпхуэдэу утыку кыхьа "пщлы"ри зы бжыгъэ пщальэу зэрыщытыр гурылүэгъуэщ. Аращи, "10" лъабжэклэ бжыгъэ кьэлүэтэныгъэр адыгэбзэ бжыгъэхэр кызыэрыхуам емызэгъыщэнэу жылэпхьэкъым. Ауэ мыбы теухуауэ иджыри жылэпхьэхэр щылэщи, кыпытцэнщ.

"tloшl"ыр зэрылъабжэклэрэ кьеклүэклыу щлэзыдза "бжэн" лүэхугъуэм кыкылэпхьэуш "щэ"р "100"ым и бжыгъэцлэу утыку кызыэрихьари, ар "tloшлитху"щ. "tloшl"ри лэпэбжэклэр тлэу зэрыгъэзащлэу утыку кыхьа зы псалъэу зэрыщытыр гурылүэгъуэщ; "tloшl"ыр мы утыку кызыэрихьарэ абы лъабжъэ хуэхуар "пщлы"щи, "100"р икли "пщипщл"щ. Аращи,

"бжэн" лүэхугуэр лэпэбжэклэу кьежварэ лэхуамбишцыр зэрыбж зэ кьеклүэклүгүэр зэрыухар зэрылгытэу утыку кыхьяраш "пщлы"ри, "пщлы"р мы утыку кызызэрихьярэ зытеухуа гупым (10) хуэдиз бжыгэклэ (10) кышчеклүэклым (пщлыр пщлыклэрэ) кэхху "100" бжыгэм "щэ"р зы бжыгэцлэу хуэфащэ зэрыхэхуури гулытапхэщ.

Ауэ, мы кьэтлүэтахэр "10"мрэ "100"м я зэхушытыклэраш зытеухуари, ари "10"ыр бжыгэ кьэлүэтэклэ льябжэ зышцла бжэклэ хабзэр зытет льягүэраш зытеухуар. Мы кьэтлүэтахэр "10"рэ "100"р зэрызэхушытым теухуауэ адыгэбзэ лэныкыуэмкли жылэпхээт, ауэ мы жылэпхэхэр "10"мрэ "100"р адыгэбзэм кызызэриуатэ псалхэхэр кызызэрихуа шцыклэм теухуакыым. Икли, "пщлы" нэужь кэххуа "тлошл"ыр кызызэрихуарэ утыку зэрита шцыклэм шыгүазэ ушыхуэхум деж, бзэм зы бжыгэ пщальэу илгытарэ кыклэлгыклүэ бжыгэхэр кьэлүэтэным льябжэ хуишцла "тлошл"ыр ибгынэжу "пщлы"м зэрыхуэмыкыуэжынуур гурылуэгүээнш. Бзэм бжэн хабзэр зэрызэпкырыуварэ зэрызеклүэ бжыгэ пщальэ "тлошл"ыр ибгынэрэ абы "пщлы"р пщальэрэ льябжэ зэрыхуишцыжклэрэ зэригаклүэу зэрышцымыдзэжынуур гурылуэгүэащш. Араши, "щэ"р "100"м кызызэрытенэжам шхьэусыгүэу хуэхуар "10" льябжэу кьеклүэкл хамэбзэ бжэклэ хабзэраш.

"Тлошл"ыр бжыгэ пщальэ зыхуэхуа бжэклэ хабзэм тет зы бзэм "тлошлитху"у кылуэтэф "100" бжыгэр заншлэу "щэ"уэ илгытэжауэ жылэпхэхкыым. Ар хамэбзэ бжэклэ хабзэм зыкызызэригэлъягүэуэм кыхэхкла зы лүэхугуэу лытапхэщи, япэу "тлошл"клэрэ кьэлүэтэгүейр "щэ"уэ лытэу шидзагээнти, иклэм иклэжым "тлошлитху"мрэ шхьэщыкл бжыгэр "щэ"уэ лытагээнш: «100≤щэ». Мыпхуэдэу зэрылгытаклэрэ зы зэманыгүэи кьеклүэклагээнш, ауэ "тлошл" льябжэклэ кьэлүэтэгүейуэ шцытрэ кьэлүэтэнклэ адыгэбзэри зыхуэныкыуэ хуа бжыгэшхуэхэр кьэлүэтэн папшлэ, иклэм иклэжым "тлошлитху"м ("пщлипщл"ым) теухуауэ "щэ"р мы бжыгэ закүэм кыытенэжагээнш: «щэ → 100».

"Щэ"м и мыхьэнэрэ и кьалэныр гурылуэгүэеши, ар зы бжыгэцлэ шыхум деж, абы кылуэтэну хуэфащэр а нэхь бжыгэшхуэраш. Ауэ "щэ"р "100"м теухуауэ зыкышцигэлъягүэуам шыгүэр, "100" бжыгэр цыхур зыхуэмыныкыуэн хуэдизу бжыгэшхуэуи кышцлэклынт. Бжыгэ лүэхугуэу "щэ"м хуэфащэр умыбжыфын хуэдизклэ бжыгэшхуэеши, абы нэхь хуэфащэр "бжэн" лүэхугуэр кызыдынэсарэ бжыгэу кьэлүэтам шхьэщыкыныгээрш. Клуэ пэтрэ "щэ"р зытеухуэжа "100"р апшыгүэуэм зы бжыгэшхуэу шытами, нобэ бжыгэшхуэу мылытапхэ "100"м и бжыгэцлэу бзэм кыхэнэжаш.

"Щэ"р зы бжыгэцлэу "100"м кыытенэжа нэужым, абы кыпыщэж бжыгэхэр зэрыгуэрылуэгүэу "щэ"клэрэ кьежэуш кызызэрыбжын хуейри, бжыгэцлэ зэпкырыуэклэ хабзэ зэрыхуам ипкь итклэ, "щэ (100)"м шхьэщыкл бжыгэхэр "щэ (100)"м тырибжэжрэ "щэ (100)"р

зэригъэбагыуэклэрэщ кызырыуатэр: «122 (щэрэ тлощлрэ тлу(рэ)), 345 (щищлрэ тлощлитлрэ тху(рэ)), 900 (щибгыу)»; «1000 (щипщл), 1225 (щэ пщлыклушлрэ тху(рэ)); 2000 (щэ тлощл); 2010 (щэ тлощлрэ пщлы(рэ), 3000 (щэуэ тлощлрэ пщлы)».

Мы шапхъэхэм шыщу иужьклэ пыщэжахэр нобэ мыпхуэдэу кызырымылуэтэжри гуэрылуэгъуэщ. Ауэ мы къэта къэлуэтэклэр зы Адыгэм зэрымгыэщлагыуэрэ шыуагыуэи зэрымлыгытэр гулытапхъэщи, мыбы и лъабжьэр "щэ"р а нэхъ бжыгъэшхуэу, дэтхэнэ зы бжыгъэшхуэр ар (щэ) бжыгъэцлэ зыхуэхъуа "100"клэрэ къэлуэтэфыну зэрилгытэрагъэнщ. Ауэ куэдагъ къэлуэтапхъэклэ багыуэу цлэзыдза цыху зэхэтыклэм бжыгъэшхуэхэр "щэ (100)" лъабжьэклэ къэлуэтэнри гугъуехыгыуэм хурехулэри, цыхур нэгъуэщл бжыгъэшхуэ пщальэм хуэныкыуэ мэхьур. Мы къэта шапхъэхэм и иужьрейхэми хыболъагыуэр "щэ (100)" лъабжьэклэрэ бжыгъэшхуэ гуэрхэр гугъуехыгыуэм зэрыхуэклэуэри, абыхэм елытауэ нэхъ бжыгъэшхуэхэр "щэ"клэрэ къэлуэтэныр нэхьри гугъу мэхьур. Бжыгъэ къэлуэтэныр мыпхуэдэ гугъуехыгыуэм хуэклэуэрэ "щэ"м нэхъ ин бжыгъэшхуэ пщальэ хуэныкыуэ шыхьуклэ, мыр нэгъуэщлыбзэм кыхэклыу адыгэбзэм кыхуоклуэри, ар "1000"ыр кызылуэ "мин" псалъэращ.

*

"Мин"ыр адыгэбзэм мы кызырыхэхъа щыклэм гурылуэгъуэ кытхуищлыр аращи, "щэ" псалъэр "100" бжыгъэм кызырытенэжам щхъэусыгыуэ хуэхъуа хамэ бжэклэ хабзэм нэхьри зыкызыэригъэлагыуэрэ гъащлэрэ бжыгъэ зеклуэклэм тепщэ зэрыхуэхъуращи, и бжыгъэцлэри адыгэбзэм занщлэу кыхэхъуэ щлидзаш.

"Мин" псалъэр хамэбзэу адыгэбзэм кыхэхъа нэужь, "1000"ым щхъэщыкл бжыгъэхэри зэрыигъуэу "мин"ыр зэрилъабжьэклэрэщ кызырыуатэр. Нытлэ, "щэ" лъабжьэклэ къэлуатэ шапхъэхэу ипэклэ къэта бжыгъэ гуэрхэр "мин"клэрэ кызырыуатэм деплыжынщ: «1000 (мин), 1225 (минрэ щитлрэ тлощлрэ тху(рэ)); 2000 (минитл); 2010 (минитлрэ пщлы(рэ), 3000 (миниш)». Мыбы кыпытщэжмэ: «1864 (минрэ щийрэ тлощлишлрэ пщлы(рэ))».

Адыгэбзэ бжыгъэцлэхэр зэрызэпкырыуамрэ кызырыуатэм теухуа жылэпхъэр мы ипэклэ кыщытлуэтащ. Хамэбзэ бжэклэ хабзэр лъэщ зэрыхуэм кыхэклыу кыхэхъа бжыгъэцлэхэм нэмышл, адыгэбзэм и бжэклэ хабзэ гуэрхэри зи гугъу тщлы хамэбзэ бжэклэ хабзэм егъэклуныгъэклэ зэрызэхъуэклэри гурылуэгъуэщ. Адыгэбзэ бжыгъэцлэхэр къэлуэтэгъуафлэ щлын папщлэрагъэнщи, иужькли адыгэбзэ бжыгъэцлэхэр хамэбзэхэм кызыралыатэ щыклэми зэрэзэгьклэ къэлуатэ хъужаш. Ауэ, адыгэбзэ бжыгъэцлэхэр нобэ бзэрым техъным теухуауэ мыри щхъэпэшхуэ кыхуэхъуауэ жылэпхъэкъым.

Араши, "пщы"р зытеухуауэ "щла"р етланэу зэрыгъэзашлэу утыку кыхыа "тлощ" псалъэр зэрыуха щыклэуи къэлэуатэ хъуаш адыгэбзэ пщланэ бжыгъэцлэр иужькли, ахэр бжыгъэцлэу кызырэуатэм деплтынщ: «пщы, тлощ; щэш, пльщ, тхущ, хыщ, блыщ, ищ, бгъущ».

Нытлэ, ипэклэ къэта бжыгъэ шапхэ гуэрхэр пщланэ бжыгъэхэр мы зэрыухуэжа щыклэр зи лъабжьэклэрэ кызырэуатэжым деплтыжынщ: «тлощитл (40)→ пльщ; тлощич (60)→ хыщ; тлощипл (80)→ ищ»; «тлощлрэ пщы(рэ) (30)→ щэш; тлощитлрэ пщы(рэ) (50)→ тхущ; тлощичлрэ пщы(рэ) (70)→ блыщ; тлощипллрэ пщы(рэ) (90)→ бгъущ»; «тлощлрэ тл(рэ) (22); тлощлрэ пщыкълх(рэ) (36)→ щэшлрэ хы(рэ); тлощитлрэ зы(рэ) (41)→ пльщлрэ зы(рэ); тлощитлрэ пщыкълупл(рэ) (54)→ тхущлрэ пль(рэ); тлощичлрэ шы(рэ) (63)→ хыщлрэ шы(рэ); тлощичлрэ пщыкълтху(рэ) (75)→ блыщлрэ тху(рэ); тлощипллрэ бгъу(рэ) (89)→ ищлрэ бгъу(рэ), тлощипллрэ пщыкълуй(рэ) (98)→ бгъущлрэ и(рэ)»; «345 (щищлрэ пльщлрэ тху(рэ)); 1225 (минрэ щитлрэ тлощлрэ тху(рэ)); «1864 (минрэ щийлрэ хыщлрэ пль(рэ))».

Адыгэбзэм "80" бжыгъэр "пщлей"уи кызырэуатэр гурылэуэгъуэщи, мыбыи и гугъу щлпхъэщ. Нэгъуэщл пщланэ бжыгъэхэр "пщлей"м хуэдэу къэлэуатэу зэрыщымытари гурылэуэгъуэщ. Ауэ нобэ "80"м нэмыщл пщланэ бжыгъэхэри "пщы" лъабжьэклэрэ къэлэуатэфыну ялгытащ: «пщы, пщитл, пщич, пщипл, пщитху, пщих, пщибл, пщий, пщибгъу».

"80" бжыгъэм хуэлэуэ "пщлей"р кызырэыхуам езым хуэлэуэ зы лъабжьэ зэрилэжыр гулытапхъэщ. Ар (пщлей) икли "тлощипл" къэлэуэтэклэм кыкълэтыклэуэу къэхъуа зы къэлэуэтэклэщи, ар иужьклэ къэлэуэтэклэ хабзэ хъуауэ зи гугъу тщла "ищ"ым ипэклэ къэхъуа къэлэуэтэклэуи лытапхъэщ.

"Пщлей"р "пщий"м (пщы-и → пщий) кытехуыкълэуэ ("пщыуэ и" мыхъэнэклэрэ "пщы-э-и → пщлэи, пщлеи → пщлей) жылэпхъэщ. Икли мы бжыгъэр (80) "тлощ" лэужыгъуэу "тлощипл"щи, ар икли "пщы" лэужыгъуэу "пщлей"уэ кызырэуатэм и лъабжьэр "тлощипл"ым и пщлэрагъэнщ. Мы лэныкълуитлри зыхуыбэдэу, "пщлей"р пщлэ зыгъуэта бжыгъэ лэнатлэу щыт "пщы"р зэрыбагъуэу хъуурэ зэрызекълэклэрэ "пщы зей, пщыклэрэ кълэ, пщылрэ икълэ" хуэдэ мыхъэнэ зилэу зы псалъэуи лытапхъэщ. "Пщы"м езыр "пщлэ" зилэу утыку кыхыа зы бжыгъэ лъабжьэ лэнатлэщи, "пщлей"р икли "пщлэ зей, пщлэ зыкълэу"уи лытапхъэщ. Араши, кытпэщытыр бжыгъэ лэухуу зэрыщытклэрэ, "пщлей"р "пщы"м теухуауи, "пщы"ым и "пщлэ"м теухуауи лытапхъэщ.

Щхъэжу "пщлей" псалъэр кызырэыхуарэ "тлощипл"ым зэрыхуэфашэ хъуам нэмыщл, "щэ" псалъэр "100"м и бжыгъэцлэу кызырэытенам теухуауэ жытлахэр дигу къэдгъэкълэжмэ, ар мыпхуэдэу зы бжыгъэм кыытенэжа нэужырагъэнщ "тлощипл"ыр икли "пщлей"уэ ("пщланэ" лъабжьэклэрэ) къэлэуатэу зэрыщидзар.

*

Адыгэбзэм и бжыгъэхэр ноби хамэбзэ бжыгъэхэм хуэдэу бэзэрым тыншу техьэрэ кыщеклукъыу жылэпхъэкъым. Мыпхуэдэу зэрыщытым и лъабжьэрэ и щхъэусыгъуэр Адыгэ лъэпкъ зэхэтыклэмрэ и бзэм елтыгауэ кыщлэклынщ. Адыгэбзэр макъыбзэщи, абы и псалъэхэм зыгуэрыр и щылэгъуэрэ и щылэкклэклэщ утыку кызыралъхъэри, макъыбзэу ухуа дэтхэнэ зы псалъэм ар зэрыухуа макъхэр кызызыхъуам хунэс лъапсэрэ мыхъэнэ кууагъ илэщ. Мыбы кызызыхъуэкълщи, щылэгъуэ мыхъэнэ зимылэрэ щылэхэм тежыкыхъынклэрэ къеклуэкъл "бжэн" лүэхугъуэрэ абы и бжыгъэхэм хуэдэу жылэпхъэкъым адыгэбзэм и бжыгъэцлэхэри, зытеухуар гурылүгъуэ зэрымщлын щыклэкълэ мыхъэнэншагъэрэ псынщлэрыклүу къеклуэкълфу кыщлэклынкъым. Бжыгъэрэ "бжэн" лүэху къеклуэкълклэр мыхъэнэншэрэ псынщлэрыклүу къеклуэкълклэщи, адыгэбзэ псалъэхэр я мыхъэнэр ябгынэу мы къеклуэкълклэм зырагъэкълфу кыщлэклынкъым. Аращи, адыгэбзэ бжыгъэхэр бэзэрым тыншу зэрытемыхъэм и щхъэусыгъуэм щыщ зыр лъэпкъым и псэуклэмрэ кыыригъуэгурыкларамэ, адрейри мыбыи пыщларэ дэщлыгъуу ухуа зы лүэхугъуэу, и бжыгъэхэр кызызыхъуатэ псалъэхэр кызызыхъуа щыклэмрэ абыхэм я лъабжьэм щлэлъ философиерауэ жылэпхъэщ.

Мы псалъэхэм кызырагъэпэжщи, дунейр бжэнрэ бжыгъэбэ зэрыхъуарэ, зытеухуа щылэгъуэр дигуэжу псынщлэрылажъэу щызоклүэр символыр ди лъэхъэнэми, кызызыхъуа щыклэрэ иджыри зытетыжыр гурылүгъуэ кытхуэхъуа адыгэбзэ бжыгъэхэр фырыфклэ щызеклукъым. Дунейм дэтхэнэ и зы щыплэр бэзэр щыхъуа нобэрей цивилизацэм зыкыгъэлъагъуэрэ лъэщ хъууэ щыщлэдзэм, пасэрейрэ Адыгэ цивилизацэр еужыху зэрыщлэдзар гурылүгъуэнщи, цивилизацэщлэр зэрызеклүэм емызэгъ адыгэбзэ бжыгъэцлэхэми абы зыригъэкълуу щлэдза щхъэ, ахэр нобэрей цивилизацэ утым иджыри фырыфклэ техъэкъым.

Адыгэбзэм а нэхъ бжыгъэшхуэр кызызылүэтапхъэ "щэ"р "100"м теухуауэ кызызытенэжар мы цивилизацэщлэр убэлацэу щыщлэдзам хуэзэу жылэпхъэщ. "Мин"ыр адыгэбзэм кыщыхъэхъари мы цивилизацэм и тепщэгъуэр флэкълплэ имылэу щылытарауэ жылэпхъэщ. "Мин" нэужь бжыгъэхэу "милион"рэ "милиард"ыр бэзэр цивилизацэр дунейм дэтхэнэ и зы щыплэм зыщиубгъуаращи, бзэ псоми я зэхуэдэу хэхъащ; мы бжыгъэцлэхэр зырихъэу зэрыщлэдзар адыгэбзэми –лъэпкъми-зыхищлагъэххэкъым.

*

Щылэгъуэр зэрызэпкырыувэрэ зэрыужьыр "щы"рац зытеухуари, щылэгъуэ ужыгъуэм утыку кыыригъэхъэжри "щы"щ. Мы лэжьэкълэр зи лъабжьэкълэрэщ "бжэн" лүэхури утыку кызызыхъари, мы лэжьэкълэм и япэрей лъэбакъуэу утыку кыхъа "щы"рац "бжэн" лүэху кэхъуныгъэми

лѣабжѣ хуѣхуар. Араши, "бжэн" лүэхури кызтехукар "цы"ращ, ауэ кыздыщидзэр "зы"м дежщ.

"Зы"р япэрей бжыгѣращ. Ауэ "бжэн" лүэхурэ бжыгѣэр икли "зы"м щхѣщыкыныгѣэрэ куэдагѣ лүэхуши, "зы"м нэмыщл щымылэмэ "бжэн" лүэхуи щылэнкѣым, бжыгѣу "зы"ри щылэнкѣым. Абы и мыхѣнэр щылэгѣуэрэ дэтхэнэ зы щылэр щхѣж зэрылгытэращ. Щылэгѣуэ ужыгѣуэр мыр лѣабжѣу зэрылгытэклэрэщ кыздыщежѣэри, щылэгѣуэрэ щылэгѣуэ ужыгѣуэр кызэрылуатэ псалѣэхэр "бжэн" лүэхурэ бжыгѣэхэм лѣабжѣ зэрахуэхукарэи, "зы"ри бжыгѣэ кѣежѣаплэ хуащ. Араши, щылэгѣуэ ужыгѣуэм теухуауэ утыку кыхѣа адреи псалѣэхэм хуэдэу, "зы"ри бжыгѣэцлэу зэрылгытар "бжэн" лүэхугѣуэр кыщыхуращ; бжэн лүэху кѣеыхуатэмэ зы бжыгѣэрэ зы бжыгѣэцлэу "зы"ри щылэнтэкѣым; "зы"р щымылатэмэ, адреи бжыгѣэхэри щылэнтэкѣым. "Зы"р щылэрэ нэгѣуэщл гүэр щымылэтэмэ, щылэгѣуэ ужыгѣуэри, "бжэн" лүэхурэ бжыгѣэри щылэнкѣым. Дэтхэнэ гүэрэр зэрыщылэклэрэ зэрылгытэр "зы"уэщи, абы нэмыщл щымылэрэ, а гүэрым и бэгѣуэныгѣэ щымылэмэ, щылэгѣуэ ужыгѣуэри, бжыгѣэрэ "бжэн" лүэхугѣуэри кѣэхунтэкѣым.

Дэтхэнэ гүэрыр зэрыщылэр "цы"уэ зэрызепкырылырэ зы геометрием зэритклэрэщи, мыри "зы"уэщ зэрылгытэр. "Зы"р дэтхэнэ щылэгѣуэ зилэр зэрылгытэрщ. "Зы"р щылэгѣуэ зилэ дэтхэнэ гүэрыр зэрыщылэрэ зыщлэзыубыдэрэщи, ар дэтхэнэ щылэгѣуэ зилэу щытыр кызэрылуатэ дэтхэнэ зы псалѣэм елытауэ нэхыжѣу мэлгытэр. Ауэ зэрыгурылуэгѣуэщи, бжыгѣэр зы гүэрыр зэрыбжрэ а гүэрыр кызылуэ псалѣэр кѣэзыгѣэлыагѣуэу абы пыщларащ. Мы псалѣэм кызэрыгуэклэщи, дэтхэнэ гүэрым и бжыгѣэр ар кызылуэ псалѣэм иклэм кыпыыхѣууш кызэрылуатэр. Мыпхуэдэу ухуэ псалѣэр е псалѣэ зэгүэтщ е псалѣэ зэпхащ: «псалѣитл, псалѣищ, псалѣибгѣу, псалѣипщл, псалѣищэ; псалѣэ тлощл, псалѣэ тлощлитлрэ пщлырэ». Ауэ и гугѣу зэрытщлауэщи, "зы"м и макѣ мыхѣнэрэ кѣалэным ипкѣ итклэ, зы бжыгѣуэ "зы"м зыкыышигѣэлыагѣуэр псалѣэм ищхѣэм кыпыыхѣууш. Дэтхэнэ гүэрым и бжыгѣэр "зы"уэ кѣэлүэтэн хуейуэ щытмэ, ар кызэрылуатэр "зы"м а псалѣэм ищхѣэмклэ зыкыызэригѣэлыагѣуэу ухуэ псалѣэ зэпхаклэрэщ: «зы псалѣэ».

Мы кѣэтылүэтахэм гурылуэгѣуэ кѣащлыр араши, адреи бжыгѣэхэр зытеухуа псалѣэм кыпыыхѣу а псалѣэр а бжыгѣэм егѣэлажѣэр (паэлгытл, псалѣищэ). Ауэ зыгүэрым и бжыгѣэр "зы"уэ щытмэ, "зы"р а псалѣэм ищхѣэм кыпыыхѣу зы псалѣэ зэпха мэхуэри, "зы"р зы бжыгѣуэ зы гугѣу тщлы псалѣэм езбы "зы"м зырегѣэклур. Мыри "зы"р дэтхэнэ псалѣэм елытауэ зэрынэхыжым, а нэхѣ псоуэ зэрыщытым теухуащ. "Зы"м мы и пщлэрэ и нэхыжыплэр кызхэклри "зы"р кызэрыхуарэ щылэгѣуэм теухуауэ игѣэзащлэ кѣалэнращ.

Зыгуэрым и бжыгээр "зы"уэ щытмэ, "зы"м псалъэм ищхьэм зыщигъэлыагъуэу псалъэ зэпхаш ухуэри, зи бжыгээр "зы"уэ къэлуатэ дэтхэнэ зы псалъэм нэхрэ нэхыжьюу "зы"р зэрылбытэр. Зи бжыгээр къэлуатэ псалъэм "зы"м зыпищлэрэ зигъэтэмэмуш зи гугъу тшы псалъэ зэпхар зэрыухуэр. Аращи, "зы"р ипэ кыхуэу ухуэ мыпхуэдэ зы "псалъэ зэпха"р (зы цыху) ипэ ит "зы"м теухуауэ зэрыухуэм ипкэ итклэ, а псалъэр "зы"м епхауэщ гурылуэгъуэ зэрыхуэр: мы псалъэ зэпхам (зы цыху) хэт "зы"м кыкклэлъыклуэ псалъэм (цыху) и къалэныр "зы"м зыпищлэнраш, езыр зэры"зы"уэ зыкыгъэлыагъуэнраш, "зы"м зыпищлэнрэ "зы"мклэ езым зигъэтэмэмыжынраш. Аращи, "зы"р бжыгъэхэм я къежъаплэрэ я пашэу зэрыщытым кышчымынэу, дэтхэнэ зы псалъэми елытауэ нэхъапэрэ нэхыжью мэлъытэр, ар дэтхэнэ зы псалъэм елытауэ а нэхъ зэпэщрэ зэгуштраш, ар зэпэщыгъуэрэ зэгушчыгъуэм и шапхьэрэ пщальэраш.

*

Щылэр и щылэгъуэрэ и щылэклэклэ кызызылуатэ зы бзэщ макъыбзэу щыт адыгэбзэри, абы и бжыгъэцлэхэм лъабжэ яхуэхуари щылэгъуэ ужыгъуэр кызызылуатэ псалъэхэраш. Адыгэбзэ бжыгъэцлэхэм я лъабжэр мыпхуэдэми, "бжэн" луэхумрэ "бжыгъэ" жыхуэтлэхэр щылэр и щылэгъуэрэ и щылэклэклэ кызызылуатэу, ахэр зэрыщылэклэрэ зылытэ бзэ лэжъэклэ лэнатлэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Ауэ зэрыгуэрылуэгъуэщи, "бжэн"рэ "бжыгъэ"хэр икли щылэхэм теухуауэ къэклуэклэ луэхугъуэщ. Аращи, "бжэн" луэхурэ "бжыгъэ"хэр зытеухуам и щылэгъуэрэ щылэклэр кызызылуатэ бзэ лэжъэклэрэ псалъэхэра шхэ, ахэр зытеухуауэ кызыхуеклуэклыр щылэгъуэ зилэхэраш, щылэхэраш; щылэгъуэ зимылэм бжыгъэи теухуэкъым; щылэраш ббжыффри, щымылэр икли ббжыфынкъым.

Бзэм кылуатэр щылэгъуэ зилэращи, щымылэрэ мышылэр къэлуэтэн хуей щыхуэклэ, ар кызызылуатэ щыклэри щылэгъуэ лъэныкъуэклэщ. Щылэгъуэ зилэ дэтхэнэ гуэрыр "щы"уэ зэпкырылэрэ "зы"уэ лыгъэращи, "щы"гъуэ зимылэрэ "зы"уэ мылбытэр щылэкъым. Щылэрэ зы псоугъэ зилэр шхэжу "зы"уэ мэлъытэри, мыпхуэдэу зэрылбытаклэрэ щылэгъуэ зилэу щытхэр зыхуэдизыр къэзылуатэ бжыгъэхэри "натурал бжыгъэ" жыхуалэраш. Мы лэжыгъэм зи гугъу ищла бжыгъэхэри "натурал бжыгъэ"хэращи, "зы"уэ мылбытар мы зи гугъу тшы бжыгъэхэм хэткъым, дэтхэнэ зы бжыгъэр "зы"уэ лыгътарэ зы псоуэ щылэгъуэ зилэхэраш зытеухуар. Икли зи гугъу тшыла "бжэн" луэхурэ бжыгъэхэр "зы"м дежраш кызыдыщидзар.

"Натурал бжыгъэ"хэр кызыдыщэжэр "зы"р зытеухуа "1" бжыгъэм дежщ. Ауэ математикэр зэрыхуэныкъуэм кызызылэхэклэ, щымылэрэ "зы"уэ мылбытэри зы бжыгъэцлэу лыгътэн хуей хуати, ар "0"уэ къэгъэлыагъуэщ. "Зы"уэ мылбытарэ зы щылэгъуи зимылэр зэрылбытэраш

"0"ри, ар кълэуэтэн хуейуэ щытмэ, щылэгъуэ зилэр зэрылгытэ "зы"м елытауэ кызырылуэтапхъэри гурылуэгъуэнщ. Аращи, щылэгъуэ зимылэрэ щымылэри кызырылуэтэфынур щылэгъуэ зилэрэ щылэ лъэныкхуэклэщи, ар щылэгъуэ зилэр зэрылгытэ "зы"уэ мылгытапхъэрэ "зы"и зэрымыхуауэщ кызырылуэтапхъэр. "Зы"уэ мылгытарэ "зы"и мыхуар щылэр щхъэжу зэрылгытэ "зы"м елытарэ дежклэ кълэуэтэн хуейщи, ар "зы"м икыныгъэрэ "зы"р зэрыкхуэд щыкхуэд кълэуэтапхъэ зэрыхуенур гулгытапхъэщ. Мы псалъэм зэрэзэгъщи, щылэгъуэ зимылэрэ щымылэр кызырыгъэлэгъуа "0"ыр кълэуэтэн хуейуэ щытмэ, ар "зы" кхуэдыныгъуэ е "зы"м икыныгъуэ кълэуэтэфынщ. Зылыср гурылуэгъуэ кытхуэхуа "0"ыр адыгэбзэм кызырылуэтэнур мыпхуэдэщи, ар кызырылуэтапхъэ псалъуэ адыгэбзэм хэтыр "зы"ым икыныгъэрэ "зы" мыхуныгъэ зи мыхъэнэ мы псалъэхэрэщ: «зырик, зыри, зийк, зий».

Нобэ бзэ куэдым "0"ыр бжыгъэцхуэ кызырылуэтэ "зиро, зеро" хуэдэ псалъэхэр адыгэбзэм "0"ыр кызырылуэтапхъэу щытрэ, кызырыхуа щыкхуэри гурылуэгъуэ кытхуэхуа мы адыгэбзэ псалъэхэм хуэдэу ухуауэ зэрыщытми гу лгытапхъэщ.

*

Математикэм и зы теориэм бжыгъэ гуэрхэр "простых чисел (прим номбр)"у зэрылгытэр гурылуэгъуэщ. Бжыгъэ гуэрхэр мыпхуэдэу зэрылгытэр арифметикхуэ абыхэм я щыкхуэращ кызытехуыкыр. Ауэ бжыгъэ гуэрхэр "простых"рэ "прим"у лгытэн хуейуэ щытмэ, мы терминхэр нэх зыхуэфашхуэри щылэгъуэ ужыгъуэм утыку кыыригъэхъарэ щылэгъуэм теухуа "щы" лгужыгъуэ псалъэхэр лъабжъэ зыхуэхуа бжыгъэхъарауэ жылэпхъэщ. Зэрыгурылуэгъуэнщи, зи гугъу тшчы бжыгъэ теориэм бжыгъэ гуэрхэр "прим"у зэрылгытэм и лъабжъэрэ и щхъэусыгъуэр мыракхым. Ар щхъэ, щылэгъуэ ужыгъуэм "щы" лгужыгъуэу утыку кыхъа псалъэхэр бжыгъэцхуэ зыхуэхуа бжыгъэхэр "прим"у ялгытахэм зэрыхиубыдэри гулгытапхъэщ: «3, 5, 7».

Мы бжыгъэхэр адыгэбзэм кызырылуэтэ псалъэхэм (щы, тху, блы) хуэдэу зы "щы" лгужыгъуэу щыт "зы"р бжыгъэцхуэ зыхуэхуа "1"ыр мы "прим"у ялгыта бжыгъэхэм зэрыхэмытри гулгытапхъэщ. Ауэ зи гугъу тшчы теориэм телэжыхъ математикхэр мыбы теухуауэ зэрызгурымылуэри гулгытапхъэщ: математик гуэрхэр "1"ымрэ "2"м дэтхэнэр "прим"у лгытэн хуейуэ зэрыщытым теухуауэ згурылуэкхым. Абыхэм ящыщ гуэрхэм "1"ыр, нэгъуэщл гуэрхэми "2"р "прим"у лгытэн хуейуэ зэралгытэращ зэпаубыдыр. Адыгэбзэм бжыгъэхэр зэрылгытарэ абыхэм лъабжъэ яхуэхуа псалъэхэр утыку кызырихъам теухуауэ кълэуэтахэм щыгъуазэ ущыхуэхуэм деж, флэклплэ имылу адыгэбзэр "1"р "прим"у лгытэн зэрыхуейм и телхъэу зэрыщытри гурылуэгъуэнщ.

Зи гугъу тшчы теориэм "прим"у илгытэ бжыгъэхэр адрей бжыгъэхэм елытауэ пшчэ зилэ бжыгъуэ зэрыщытыр гурылуэгъуэщи, "прим"

бжыгъэхэм щыщу "3"мрэ "7"ыри "прим" бжыгъэ лъаплэу ялътэр. Ахэр (3, 7) "прим" бжыгъэхэм я "щапхъэ"рэ я "пщы"уэщ зэралътэр. Мыпхуэдэу зэралътэр езы теорием и "прим" категоризацэм зэрытеухуар гурылуэгъуэщ. Ауэ мы "3"рэ "7"ыр адыгэбзэм кызырэилуатэ псалъэхэм (щы, блы) щылэгъуэрэ щылэгъуэ ужыгъуэм теухуауэ пщлэшхуэ зэралэри гурылуэгъуэщ.

Мы къэтлуэтахэм кызырэхэщыци, бжыгъэхэр зи луэху лэнаплэу щыт арифметикэм сыт хуэдизу щылэгъуэрэ абы и ужыгъуэр флэмылуэхуми, "бжэн" луэхур генератикэ зэпыщлэныгъэкларэ кызырэклуэкларэ бжыгъэхэр утыку кызырэхъэр гурылуэгъуэмэ, бжыгъэхэмрэ щылэгъуэ ужыгъуэм зэпыщлэныгъэ зэрызыхуалэнури гурылуэгъуэнщ.

*

Мы лэжыгъэм зэрыхэплэагъуэщи, адыгэбзэм и бжыгъэцлэхэр кызытехуэкла псалъэхэр философииу кууш. Мыпхуэдэу къэхъуа бжыгъэцлэхэри бжыгъэ зэклэлъхъэужыкълэм ипкъ итклэ, лъабжъэрэ щылэгъуэ ужыгъуэклэ мыхъэнэ зилэхэрщ. Адыгэбзэм и лэжыкълэу мы къэтлуэтахэм щыщ гуэрхэр нэгъуэщл бзэхэмрэ хабзэжъхэм, икли логиерэ математикэу щлэныгъэ пашэу лъытапхъэхэм хыболъагъуэр. Къэтлуэтахэм кыхэхэщ гъэщлэгъуэныгъэхэм хуэдэу, бзэрэ хабзэ зэмыллэужыгъуэхэм теухуауэ къапхыфыну щапхъэр мащлэктым. Аращи, "3"ымрэ "7"ыр флэшхъуныгъэрэ ритуалхэм кыхэхэшу, икли кыздикларэ и лъабжъэр ямылътэгъуэ махуэ псэукълэми хэплэагъуэу цыху лъэпкъ псоми пщлэшхуэ зыхуашл бжыгъэхэращ.

Къэтлуэтахэм теухуарэ нэгъуэщылбзэрэ хабзэхэм кыхэхэщыр "3, 7" бжыгъэхэм и закъуэктым. "Щы"мрэ "щэ"м -адыгэбзэ псалъэхэу- я зэхуаку дэлъу зи гугъу тшлэ зэпыщлэныгъэр хамэбзэ гуэрхэми - ахэр макъыбзэу щымытми- ноби хыболъагъуэр. Аращи, европэбзэ гуэрхэм хыболъагъуэр "щы" бжыгъэр кызылуэ "три (try), трыа (trois)" псалъэмрэ куэдагърэ лъэцагъ (щэ) кызылуэ псалъэ "тре (très)"м зэпыщлэныгъэ зэрызыхуилэр. Планэ, адыгэбзэм хэт "tly"ри - латиныбзэр зи лъабжъэу- европэбзэ нэхъыбэм "ту, ду, дё"уэщ зэрыхэтыр. Къэлуэклэ адыгэбзэм и "tly" бжыгъэцлэм ещхъу мы къэтахэм кыщымынэу, "tly" псалъэр адыгэбзэм кызырэхъуэклэрэ зэрылътэа щыклэу къэтлуэтахэм ебгъэщхъ хъуну къэхъуэклэ илэу "2" бжыгъэр зыщалътэ бзэхэри щылэщ.

*

Бзэр зэрыхъун хъуарэ зэпкъырыува нэужьрауэщ цыхум "бжэн" луэхугъуэр кыщигъэунэхуари, ари япэу лэпэбжэкклэ къэклуэклауэщ зэралътэр. "Бжэн" луэхур япэу лэпэбжэкклэу кызырэклуэклэр адыгэбзэм и бжыгъэцлэ гуэрхэр зэрызэпкъырыува щыклэм гурылуэгъуэ къащыр. Мыбы нэмыщлрэ нэхъыщхъэуи адыгэбзэм гурылуэгъуэ кытхуищыр аращи, цыхум "бжэн" луэхур кызырегъэунэхунумрэ "бжыгъэ"хэр кызырэилуэтэнум и лъабжъэр "бжэн" луэхурэ лэпэбжэклар къемыжъэ

куэдылуэ ипэклэ бзэ лэжыэкклэм кыигъэхуа псалъэхэрауэ зэрыщытаращ. Мыхэри цыхум кызыыхигъэлукл макъхэмклэ псалъэбзэр ухуэу зэрыщидзэрэ зэрызэпкырыувэм дэщыгъуу щылэгъуэр зэрызэхэлэрэ зэрыужыыр кызыэрылуатэ щыклэу утыку кыхьа псалъэхэрауэ зэрыщытыр мы лэжыгъэм хыболъагъуэр. Кызыэрыхуарэ кышыхуам теухуауэ мы кьэтлуэтахэм гурылуэгъуэ къащлыр аращи, иужыклэ бжыгъэклэ хъужауэ мы зи гугъу тщы псалъэхэр цыхур абы тегупшысыху е ахэр зэпкырихрэ зэригъэпщэжурэ зэрымыухуари гурылуэгъуэщ: ахэр щылэгъуэ ужыгъуэм ипкъ итклэ утыку кыхьа псэушхэм (хъэ → цыху) кыхэлукл макъхэмклэ псалъэбзэ зэрыухуэм хиубыдэу космикэу ухуауэ лытапхъэщ.

Адыгэбзэм и бжыгъэцлэхэм лъабжъэ хуэхуа мы псалъэхэр утыку кызыэрихбар гурылуэгъуэщи, ахэр бжыгъэцлэ зэрыхуар "бжэн" луэхур цыхум кызыэригъэунэхурэ лэпэбжэклэуи лъабжъэ игъуэту кышчеклуэкларащ. "Бжэн" луэхур цыхум кызыэригъэунэхунум лъабжъэ хуэхуари зи гугъу тщы псалъэхэр утыку кызыэрихьа лэжыэкклэрэ логьер щапхъэрэ пщалъэ зэрыхуэхьуклэрэу зэрыщытри жытлагъэххэщ. Дэтхэнэ зы бзэм бжыгъэцлэхэм я лъабжъэр адыгэбзэм мы кызыэригъэщлам хуэдэу зэрыхэмытыр е зэрыхэмытыжри гурылуэгъуэщ. Аращи, бзэ гуэрхэм я бжыгъэцлэхэр цыхум "бжэн" луэхур кыигъэунэхурэ лэпэбжэклэу кызыэригъэклэу кым дэухуарэ къэлэуэтауэщ зэралытэри, дэтхэнэ зы лэхуамбэм зы бжыгъэцлэ теухуэуэ зэрыхуагъэфашхэм урохьэллэр.

Дауэми, "бжэн" луэхур къэунэхуа нэужь, ар япэу лэпэбжэклэу къеклуэклауэщ зэралытэри, абы иужыым нэгъуэщл лэмэпсымэхэм теухуауэ кызыэреклуэклари бзэ гуэрхэм кыхошчыр. Аращи, бзэ гуэрхэми "бжэн" луэхур пшахъуэ мывэ кланэхэм теухуауэ кызыэреклуэклыр и псалъэ гуэрхэм кыхошчыр. Мыхуэдэ лъагъуэхэм кызыэрагъэунэхуэщи, "бжэн" луэхугъуэр лэпэбжэклэм кышчидзэми, иужыклэ нэгъуэщл лэмэпсымэхэм теухуауи къеклуэклагъэнуш.

Мы зи гугъу зэрытщыла щыклэу къэхуа зы псалъэщ латиньбзэклэ "калкулус" псалъэри, ар пшахъуэ мывэ кланэм теухуауэ къеклуэклэ "бжэн" луэхур кызыэрылуатэ щыклэу этимологие лъабжъэ зилэу ухуауэ зы псалъэщ. – Адыгэбзэм и "бжын, бжэн, бжыгъэ" псалъэхэр макъ мыхьэнэклэрэщ зэрыухуари, зытеухуа луэхугъуэр и щылэгъуэрэ кызыэреклуэклэ щыклэклэ кылуатэу зэпкырыува псалъэхэу, "бжэн" луэхур иужыклэ мывэ кланэм теухуауэ кызыэреклуэклар лъабжъэ зыхуэхуу къэхуа мы хамэбзэ псалъэхэми куэдылуэклэ ипэ къэхуа псалъэхэу зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

"Бжэн" луэхур пшахъуэ кланэ бжэклэм кызыэрытемынари гурылуэгъуэщ. Цыхум ибжынухэр игъэбэгъуэху, "бжэн" луэхур кызыэрыригъэклэу кым лэмэпсымэхэри кыигъэунэхурэ зэпкырылхъуэ шытащи, мыхуэдэу утыку кыхьа лэмэпсымэ гуэрхэри "калкулус"

псалъэм кытехъуклауэ кызырыуэтари (калькулятор) гурылуэгъуэщ. Иклэм иклэжым, нобэ цыхум и зы дэтхэнэ луэхугъуэр зэригъэзащлэрэ бжыгъэшхуэхэр зыбжыфу, икли сытри зыбжрэ ибжыфын папщли сытри бжыгъэ зыщл лэмэпсымэу "компютер" жыхуалэр иухуащ. Ауэ гъэщлэгъуэныр аращи, мы "компютер"ым клэ зимылэ бжэн луэхур зэригъэзащлэм сэбэп хуэхур "калькулус" псалъэр кызтехъукларэ бжэн луэхуклэ цыхум кыигъэсэбэпу щыта мывэ кланэхэр зэрызэпкырыль пшахъуэм езыращ, пшахъуэ атомрэ атом лъабжъэ пкыгъуэ цыкълухэращ.

Цыху щлеинрэ гупщысэр зыдынэсыр мы къэтлуэтахэм кызыэрагъэлягъуэми гу лъытапхъэщ. Цыхур зыцыхуращи... мывэ кланэр щилъагъум ецыхури ирищлынур егъэпс; щылъэлэсрэ щытелэбэклэ мывэ кланэ клуэцлри ецыху; щытегупщысыхьклэ мывэ кланэ клуэцпыр клэ зимылэм хузэхулуех. Ауэ, цыху щлеинрэ гупщысэныр щылэгъуэ ужыгъуэм еклурэ щезэгъым щыгъуэри цыхум нэхъ хуэфашэрэ, нэхъ цыхугъэрагъэнщ.